

‘પ’ પરિવાર

પુસ્તકોની પ્રેમમાળા
પ્રભુજીને પહેરાવું
પામવા પરમને
પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષ
પ્રોત્સાહકને પ્રેમપૂર્વક
પ્રણામ
પુરસ્કાર પ્રસન્નતાનો

પ્રણામ - પંચ પરમેષ્ટીને

૧. જન્મદાતા : પૂ. માતા મુક્તાબેન
: પૂ. પિતા બાબુભાઈ વોરા
૨. વિદ્યાદાતા : પૂ. યશોદાબેન પટેલ
૩. પ્રેરણાદાતા: શ્રી હર્ષદ ચંદુલાલ શાહ
૪. પુષ્ટિદાતા : પૂ. કૃષ્ણાશંકર શાસ્ત્રીજી
૫. જ્ઞાનદાતા : પૂ. ગીતાબેન શાહ

પંકજ

પ્રેમ - પરિવારનો
પ્રીત - પ્રકૃતિની
પ્રવાસ - પારાવારનો
પથિક - પરમ પંથની
પ્રેરણા - પિયુજની
પ્રસાદી - પરમેશ્વરની

પ્રાપ્તવ્ય

પરમાનંદ

પંકજ

(પંક - કાદવમાં જન્મેલું)

અનુભવનાં અમૃતબિંદુ - ૯૯

પ્રથમ આવૃત્તિ : તા. ૧-૧-૨૦૨૦

પરિકલ્પના : રમા હર્ષદ શાહ

મુદ્રણ : શ્રી બ્રધર્સ
: ૯૩૨૩૮૦૪૦૭૪
: ૦૨૨૨૩૮૬૨૭૬૬

ટાઈપ સેટિંગ : નરેશ પટેલ - ૮૦૮૦૨૦૨૫૪૧

પ્રકાશક : રમા હર્ષદ શાહ

પ્રાપ્તિસ્થાન : ૧૬, પ્રકાશ નં. ૧, ૨૮/એ, રીજ રોડ,
મલબાર હીલ. મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૬
: ૨૩૬૭૧૬૧૨
: ૯૭૫૭૨૧૦૭૮૧

મૂલ્ય : પ્રસન્નતા

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	લેખ	પાના નં.
૧	પોતીકું માણસ	૫
૨	પ્રતિકૂળતા	૯
૩	કન્યાદાન	૧૩
૪	આગેકદમ	૧૬
૫	અપના હાથ	૧૯
૬	વિરક્તિ	૨૨
૭	જબાન	૨૩
૮	અસ્તાચળનો ઉત્સવ	૨૫
૯	સમયનો લય	૩૧
૧૦	સનાતન મારગ	૩૨
૧૧	સંઘર્ષ	૩૪
૧૨	કરકસર	૪૨
૧૩	અલખનો ઓટલો	૪૫
૧૪	આત્મમંથન	૪૬
૧૫	પ્રેમ અંશ	૪૯
૧૬	જીવન	૫૧
૧૭	હેતનો હિસાબ	૫૪
૧૮	પુનરાવતાર	૫૮
૧૯	સુવર્ણ	૬૩
૨૦	સ્પેસ	૬૭
૨૧	ગૌરવ	૭૦
૨૨	ભોળાનો ભગવાન	૭૪
૨૩	ગુડબાય	૭૯
૨૪	વૃધ્ધાશ્રમ	૮૨
૨૫	ચમકારો	૮૪
૨૬	સત્સંગ	૮૮
૨૭	માનવસેવા	૯૧
૨૮	આનંદ	૯૪

પોતીકું માણસ

કાઠિયાવાડની ધીંગી ધરતી, ધીંગી ધરતીના માણસું પણ એવા જ ધીંગા. ચિતળ નામનું પાઘડી પને નાનકડું ગામ. ગામમાં રબારીના નેસડાં - મોટે ભાગે લોકો ખેતી અને પશુપાલનનો ધંધો કરે. આવો એક રબારી કરસન. ખડતલ કાયા, ગામડાનાં ચોખ્ખાં ઘી દૂધ ખાધેલાં અને બૈરી કાશીના હાથના બાજરીના રોટલા. આખે આખા દૂધની રગડા જેવી બે વખત ચા, અને છાશનો લોટો, જેમાં કાશીએ માખણનું ડબકું મૂક્યું હોય. કરસન લોટો મોઢે માંડે અને ગટ ગટ ગટકાવી જાય. કરસન પાંચ વરસનો થયો હશે ને કાશી બે વરસની, માબાપે પરણાવી દીધેલાં. ચૌદમે વરસે કાશી આણું વાળીને કરસનને ઘેર આવી. પંદરમે વરસે એક દીકરો અને સત્તરમે વરસે દીકરી, કરસનનું ઘર ભર્યું ભર્યું થઈ ગયું.

આમ તો કરસન પાસે મોટો દલ્લો ન હતો. બે વીઘા જમીન, એમાં થોડું ઘણું, ઘર પૂરતું ધાન્ય પકવી લે. કાશી વાડામાં શાકભાજી વાવે, બે ચાર ડોબા હતા, કાશી દૂધ દોહી, ગામની ડેરીમાં દૂધ ભરી આવે. કરસનને હિસાબ કિતાબ આવડે નહીં. એ બધું કાશી સંભાળે. કરસનને ઘર વ્યવહારની કોઈ ચિંતા નહીં, કારણ કાશી જેવી બૈરી હતી કોઠા ડાહી. કાશી જ ઘરનો આધાર, એ જ ઘરનો ટેકો. કરસનનો ઘર સંસાર ચાલતો હતો, દડતો હતો, દોડતો હતો. કરસનને મન હાશ હતી. એ તો સાંજનું વાળુ કરી નીકળી જતો ઘરની બહાર, ભજન મંડળીમાં ભજનો ગાઈ, મોડી રાતે ઘેર આવતો.

કરસનને કાશી ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ. એ એની ઘરવાળી જ નહોતી, એ હતી એના બે સંતાનોની મા. કાશીની ભીતરમાં વહાલભરી જનેતા લપાઈને બેઠી હતી.

એનું માતૃત્વ હિલોળા લેતું. એની ચાલ એવી અક્કડ કે ભલભલાનું

માન મૂકાવી દે. કામ પરથી કરસન ઘરે આવે, મલકભરનો થાક પલકભરમાં દૂર થઈ જાય. વરબૈરી સામસામે બેસી ચાના ઘૂંટડા ભરે, હેતના હિલોળા લેવાય.

ચાને કારણે નહીં, કાશીના પ્રેમને કારણે કરસનની કાયામાં કૌવત ઉભરાતું. કાશી એના ઘરની ઇજ્જત હતી. છોકરા મોટા થઈ જશે કાલે, ખૂબ ભણાવીશું, કાશીની ખ્વાહીશ હતી. જોઈએ તો બે ભેંસ વધારાની ખૂટે બાંધીએ, બે ડોબા વધારે દોહવાના. છોકરાઓ માટેના ભવિષ્યની પણ ચિંતા હતી. કાશી ને કરસન બહુ ભણેલા નહીં. કોણ કહે છે કે ભણેલાં ગણેલાંનો જ સંસાર સુખી હોય!

કરસન ચિંતા કરે તો કાશી કહી દે, હું બેઠી છું ને છોકરાની મા બાર વરસની! કરસન જાણે છે કે કાશીમાં હૈયા ઉકલત ઝાઝી છે. કાશીની તોલે ગણતરીમાં કોઈ ન આવે. કાશીને લીધે તો કરસનના ખોરડાની ઇજ્જત ઊંચેરી છે. ઘર ચલાવનારી બેઠી છે ઘરમાં પછી ચિંતા શેની?

કાશી ઘરને ચોખ્ખું ચણક રાખે. રસોઈ તો એવી બનાવે કે આંગળા ચાટી જાવ. મહેમાનગતિ પણ એવી, એને આંગણે આવેલું કોઈ જમ્યા વિના પાછું ન જાય. ઘરમાં કાશીના અવાજનો લહેકો સંભળાતો. હૈયાના હેત ઊભરાતા. કાશી એટલે કાશી.

આવા ખુશીથી લહેરાતાં ઘરને કાળની નજર લાગી ગઈ. કાશીને ટી.બી. લાગુ પડ્યો. કરસને સારવારમાં કોઈ કસર રાખી નહીં. કાશી દિવસે દિવસે ઘસાતી ચાલી. ખાટલામાં જાણે હાડકાંનું માળખું પડ્યું હોય. જીવતરનો હવે ઝાઝો ભરોસો રહ્યો ન હતો પણ જીવ જલદી છૂટતો નથી. ક્યાંથી છૂટે? નજર સામે નિર્દોષ પશુડાં જેવા બે બે સંતાનો છે. પોતાના પછી એમનું કોણ?

મોત ઓશીકા પર આવીને ઊભું છે. મોતની ઘડીઓ ગણાઈ રહી છે. પતિને પાસે બોલાવી વચન માંગ્યું. બંને સંતાનો એના હાથમાં સોંપ્યા, સમ આપ્યા, મારા સંતાનો ઉપર ઓરમાન માનો છાંયો પડવા દેશો નહીં. દીકરો બાર વરસનો અને દીકરી દસ વરસની થઈ

ગઈ છે. દીકરીને માએ ચૂલો સંઘરુકતા અને રોટલો ઘડતા શીખવી દીધું છે. દીકરો મનજી ગાય ભેંસ દોહી લે છે અને ડેરીમાં દૂધ પહોંચાડી દે છે. કાશી મરતાં મરતાં એક બીજું ડહાપણનું કામ કરતી ગઈ. દીકરા મનજી માટે પોતાની ભત્રીજી ભાણીનું સગપણ કરી નાંખ્યું. ભાણી રૂમઝૂમતી ઘરમાં આવતી થઈ ગઈ. કાઠિયાવાડમાં રિવાજ કે કૂંઈની પાછળ ભત્રીજી ઘરમાં આવે. ભાણી કાશી જેવી જ કામઢી અને કોઠા ડાહી. કાશીનું મરણ સુધરી ગયું. હવે ઘર રેઢું રહેવાનું નથી. કાશીના શ્વાસ ખૂંટવા લાગ્યા. મોઢામાંથી ફીણ નીકળી ગયા. એનો આતમહંસલો કોઈ અગમ અગોચર પંથે પળી ગયો. અને કાશીના દેહનું પિંજર રહ્યું. કરસનના ખોરડાનો જાણે આતમા જ ઊડી ગયો. ઘર ભેંકાર લાગે, ખાવા ધાય. કાશીના અવાજના હોંકારા, પડકારા સંભળાય પણ ગયેલું માણસ પાછું થોડું આવે ?

કરસન હજુ તો જુવાનજોધ જેવો દેખાય છે. શરીર કસાયેલું છે. માંગા ઉપર માંગા આવે પણ કરસને કાશીને વચન આપેલું. આ આયખામાં બે ભવ કરવા નથી. ચોખ્ખી વાત છોકરાઓ ઉપર સાવકી મા લાવવી નથી. બે વરસમાં દીકરા મનજીના લગન કરી નાંખ્યા. ઘરમાં જાણે બીજી કાશી આવી, ભાણીએ ઘરનું બધું કામ ઉપાડી લીધું. બે વરસે દીકરી સમરથનું ચે ઠેકાણું પડી ગયું. એને ઘરે ઘોંગી ખેતી છે. સુખી ઘર બાર છે. કરસનને હવે રોટલાનું દુઃખ નથી. ભાણી વહુ એની કૂંઈ કાશીની જેમ ઘરને ગારમાટી કરે છે. ભેંસ દોહી ડેરીમાં દૂધ ભરવા જાય છે. રોટલાં ઘડી બધાને પ્રેમથી જમાડે છે.

પણ કરસનના દિલને ક્યાંય કરાર નથી. ખોરડું ખાવા ધાય છે. ઘરમાં પગ મૂકે ત્યાં સાદ પડાઈ જાય છે - કાશી! પોતાના જ અવાજનો પડકારો સંભળાય છે. કાશી ક્યાંથી હોંકારો આપવાની હતી! કરસન હવે થાક્યો છે, આયખું ભારરૂપ લાગે છે. ઘરબાર સંભાળી લીધાં છે દીકરા-વહુએ. હવે કોઈ ચિંતા નથી. એક જ દુઃખ છે કે ઘરવાળી કાશી ક્યાં ચે નથી.

કરસનનો હવે ઘરમાં ઝાઝો પગ ટકતો નથી એ ગામને ચોરે બેસે.

ચોવટ કરે. રાત્રે ભજન મંડળીમાં જાય. અંતરનો ખાલીપો ભરવાનો એક જ ઉપાય છે. રામભજનમાં રાતામાતા રહેવાનો. સંસારમાંથી મન ઉઠી ગયું છે. આયખું છે, જીવવું તો પડે. ઘરે આવે, ભાણી વહુ એનું ભાણું સાચવે છે. કાશી જેવા જ હેતપ્રીતથી જમાડે છે. કરસનના ભાણામાં રોટલો આવે, એને કાશીની યાદ આવે, આવો જ રોટલો ઘડીને પ્રેમથી પીરસતી હતી કાશી. કેવી સ્વાર્થી નીકળી, કે મને એકલો મૂકીને હાલતી થઈ ગઈ! અંતરનું દુઃખ અંતરમાં ધરબી દઈને જીવી રહ્યો છે કરસન. જીભથી કશું બોલતો નથી. દીકરા વહુને ઓછું આવે કે બાપાને શું ઓછું પડે છે? કરસનને ઘરબારનું કોઈ દુઃખ નથી. એક જ વાતનું દુઃખ છે કે હવે ઘરનું માણસ નથી. પોતીકું કહી શકાય એવું કોઈ નથી. આ ભર્યા ભર્યા સંસારમાં! કાશી હારે જીવ મળેલો હતો.

નારી થકી સંસાર મધુરો,
નારી વિના નર અધૂરો.

પ્રતિકૂળતા

મેરૂ રે ડગે પણ જેના મનડા થળે નહીં રે પાનબાઈ.

ગંગાસતી - સાસુજીએ વહુ પાનબાઈને જ્ઞાન આપતા કહ્યું કે, મેરૂ જેવો પર્વત - જે અવિચળ કહેવાય તે ડગે પણ દૃઢ મનોબળવાળી વ્યક્તિ પોતાના નિશ્ચયમાંથી ક્યારેય ડગી જતી નથી. થોડી મુસીબત પડે, પ્રતિકૂળતા જણાય કે આપણું મન ડગી જાય, શંકા કુશંકા ઉત્પન્ન થાય, મન ભયભીત થઈ જાય, ડરના માર્યા રાહ બદલી નાંખીએ.

જીવનમાં બધાનું બધું ધાર્યું ક્યારેય થતું નથી. ધાર્યું થાય તો અનુકૂળતા અને ધાર્યું ન થાય તો પ્રતિકૂળતા. નિર્બળ મનનો માનવી પ્રતિકૂળતા જેમ વધતી જાય તેમ તેમ હિંમત હારી જાય. જ્યારે પ્રતિકૂળતા જેમ વધતી જાય તેમ તેમ હિંમત વિશેષ ધારણ કરી, સામનો કરવા સજ્જ થાય તેનું નામ મહાપુરુષ. બ્રિટિશ સરકારનો ભરડો વધતો ગયો, ઝાંસીની રાણીએ પડકાર ફેંક્યો, ‘મેરી ઝાંસી મૈં કબી નહીં દૂંગી.’ ગાંધીજી, વલ્લભભાઈ વગેરે દેશનેતાઓએ બ્રિટિશ ગવર્નમેન્ટનો સામનો કર્યો, જેલમાં ગયા. વિનોબા ભાવે, મોરારજી દેસાઈ વગેરેએ જેલમાં રહી ભગવતગીતા ઉપર લખ્યું. પ્રતિકૂળતા એટલે પ્રગતિની જનની.

મીરાંબાઈને રાજમહેલમાં રહેવું પ્રતિકૂળ થયું, એમણે મેવાડ છોડ્યું પણ ભક્તિ છોડી નહીં. ઇતિહાસમાં એમનું નામ અમર થઈ ગયું. નરસિંહ મહેતાને નાગરી ન્યાતે ન્યાત બહાર મૂક્યાં તો યે હરિજનવાસના ભજનો છોડ્યા નહીં.

પ્રતિકૂળતાથી ડરીને ભાગવાનું નથી. એનું સ્વાગત કરવાનું, સ્વીકાર કરવાનો, સામી છાતીએ સામનો કરવાનો.

પ્રતિકૂળતા એટલે વિકાસ માટેની તક.

મહાન આત્માઓ આગ સમાન હોય છે. અને એમને માટે

પ્રતિકૂળતા એ પવન સમા બની જાય. નાનકડી આગને પવન શાંત કરી દે, બુઝાવી દે. પણ જો આગ મોટી હોય તો વધુ ને વધુ વિસ્તરતી જાય. મહાવીર, બુદ્ધ, કૃષ્ણ, રામ, પાંડવો વગેરે વનવાસમાં પણ સુખચેતની રહી શક્યા, કારણ એમણે પોતાના સત્ત્વ અને ક્ષમતાને વિકસાવ્યા. લાખાગૃહમાંથી પણ પાંડવો હેમખેમ બચી શક્યા. આ વિજય પાછળનું પ્રતિબળ કયું? જેમ જેમ પ્રતિકૂળતા વધતી જાય, નિશ્ચય દૃઢ થતો જાય. મહાપુરુષોએ અનેક દુઃખો વેઠ્યાં, દુઃખ એવું તત્ત્વ છે જેમાંથી મહાનતાનું સર્જન થાય છે.

અનુકૂળતા એટલે મનગમતું ચઢાણ. એ સહજ અને સુખદાયક લાગે. ગિરનાર ચઢવો હોય, રોપ-વેમાં ચઢો તો મજા આવી જાય. પણ માઉન્ટેનીયરીંગ કરનારા કપરાં ચડાણ ચડે છે. તેથી જ તો હિમાલય પર્વતારોહણ કરનારાનો યશ ગવાય છે. પ્રતિકૂળતાનું ચઢાણ કઠિન, કપરું, કષ્ટદાયક હોય પણ દૃઢ નિશ્ચય હોય તો શિખર સુધી જરૂરથી પહોંચી શકીશું. પ્રતિકૂળતા એટલે માખણના પહાડ પરનું આરોહણ.

ગભરુ માણસ પ્રતિકૂળતાને કારણે ડરી જાય, એનો વિકાસ રૂંધાઈ જાય, હિંમતવાન તાપ, વરસાદ કે બરફના તોફાનની પરવા કર્યા વગર સડસડાટ ઉપર ચડ્યા જ કરે. પ્રતિકૂળતાને અનુકૂળતામાં ફેરવી શકે તે મરદ, તે મજબૂત બની જાય, સહનશીલ અને સક્ષમ બની જાય, તેથી જ તે શ્રેષ્ઠ ગણાય.

સારા સાસરિયા મળે, વખણાઈએ, પણ કપરાં સાસરિયા વચ્ચે પરિવારમાં પોતાનું સ્થાન જમાવી શકે તે જ આદર્શ ગૃહિણી.

ટ્યુશન રાખે, અને અનુકૂળતા હોય એ પાસ થઈ જાય, ઠીક છે મારા ભાઈ, પણ ફાનસના કે રસ્તા પરના વીજળીના થાંભલા નીચે બેસીને વગર સગવડતાએ ભણી ને પાસ થાય તે એની મહાનતા. કેટકેટલા ટીબી, કેન્સર પેશન્ટો લાંબુ જીવી જાય છે. કારણ એ પ્રતિકૂળતાને પડકારી શકે છે, દર્દ મારું શું બગાડી શકશે. મોત તો ક્યારેય પણ આવવાનું એ નિશ્ચિત છે. દર્દનો સ્વીકાર, દર્દ સામે લડત એટલે દર્દ સામેની દવા.

દર્દકા હદસે ગુજર જાના હી દર્દકી દવા હે.

આપણા બાપદાદાઓ વહાણમાં બેસી, સાગર ખેડી જાવા, સુમાત્રા, આફ્રિકા, રંગુન ગયા. કેટકેટલી પ્રતિકૂળતા વેઠી હશે. રંગુન, આફ્રિકાના જંગલોમાં મહિનાઓ સુધી રખડ્યાં હશે, કષ્ટો વેઠ્યાં હશે. ત્યારે અઢળક સંપત્તિ રળી લાવ્યા હશે.

જાવે જે કોઈ નર ગયો, નાવે મંદિરમાંય

જાવા થકી પાછો ફરે, પરિયા પરિયા ખાય.

આજે દુઃખ પડ્યું, આવતીકાલ આપણી છે. આવતીકાલે બધું ગુમાવેલું પાછું મેળવી શકીશું. ક્રિકેટની રમતમાં પીચ પ્રતિકૂળ હોય, સામી ટીમ પાવરફૂલ હોય છતાં ક્રિકેટવીર છેલ્લાં બોલ સુધી ઝડપે છે. છેલ્લા બોલે છક્કો મારી વિજય હાંસિલ કરી શકે છે.

હારી જવું એ કાયરતા. અનુકૂળ માર્ગ કાઢવો એ વીરતા. પ્રતિકૂળતા જેટલી જોરદાર, આપણું સત્ત્વ વિશેષ જોરદાર કરવું તો આપણું સત્ત્વ આપણને વિજય અપાવશે એ નિશ્ચિત. વનમાં જઈએ, જોઈએ છીએ, પહાડની વચ્ચે માર્ગ કાઢીને પીપળો ઊગે છે, વિકસીત થાય છે. એ વાવાઝોડાની વચ્ચે પણ અડગ ઊભો રહી શકે છે. કારણ એના મૂળ ઊંડા ઉતરેલા છે. પ્રતિકૂળતામાંથી એણે અનુકૂળતા સાધેલી છે.

આજકાલની નીયોરીય પ્રજા મોજશોખ માણે, જરા પ્રતિકૂળતા આવે, નુકસાન થાય, હિંમત હારી જાય, આપઘાત કરી બેસે. મહાવીર, બુદ્ધ કેટકેટલાં દુઃખો, ઉપસર્ગો સ્વીકારભાવ, સમતાભાવે સહન કર્યા ત્યારે તેઓ મહાવીર થયા, કહેવાયા. હરિશ્ચંદ્ર તારામતી, નળ દમયંતિ, દેવોએ ખુદ એમને તપાવ્યા, પણ એમણે દ્રઢતા અને સત્યનો માર્ગ છોડ્યો નહીં. કારણ એમનો અંદરનો આત્મવિશ્વાસ દૃઢ હતો. જેમનું મનોબળ મજબૂત છે તેને વિશ્વશક્તિ સહાયભૂત થાય જ થાય. સુખી થવું હોય તો એક જ ઉપાય. અનુકૂળ થાઓ, પરિસ્થિતિને અનુકૂળતામાં પલટાવી દેવી છે. પ્રતિકૂળતા વચ્ચે પાંગરેલા બચપણના સંસ્કારો બુઢાપા સુધી અડીખમ ઊભા રહી વ્યક્તિત્વને નિખાર આપે છે.

એટલે જ ઇશ્વરે અનેક રસ સર્જ્યા છે, ખારો, ખાટો, તીખો, કડવો, મીઠો. ફક્ત મીઠો રસ માણવાથી સાત્ત્વિકતા ન આવે. કડવી દવા પણ ગુણકારી નીવડે. જેણે જેણે દુઃખો વેઠ્યા તે લોકો જ સુખને પચાવી શક્યા. ફક્ત સુખ જ સુખ- વિલાસીતા ઉપજે જે વિનાશકારી બને.

ગમે તેટલું સુખ સાંપડે, એનું મૂલ્યાંકન દુઃખ પડે ત્યારે જ થાય. કુંતીએ શ્રીકૃષ્ણને પ્રાર્થના કરી, ભગવાન, દુઃખો આપતા રહેજો, જેથી તમારું સ્મરણ સદા રહે.

સુખનો અપયો થાય, ગમે તેવું સુખ પચાવી શકીશું નહીં. વસ્તુની પ્રતિકૂળતા, વ્યક્તિની પ્રતિકૂળતા કે વાતાવરણની પ્રતિકૂળતા, સ્વયં અનુકૂળ બની જઈએ, પ્રતિકૂળતામાં પણ હસતા રહી શકીએ, તો જ મહાનતા મળે.

રાજમહેલમાં રહેનારા રામ-સીતા વનવાસમાં હાથનું ઓશિકું અને ઘાસની પથારી પર નિરાંતે ઊંઘી શક્યા. તો જ રાવણ જેવા બળવાનને હરાવી શક્યા. પ્રતિકૂળતાને જ વિકાસનું પગથિયું બનાવી પ્રગતિના શિખર સુધી પહોંચવું છે એ દૃઢ નિર્ણય. એ જ વીરતા-એ જ ક્ષમતા.

કન્યાદાન

ગામમાં નામ પૂરતું ખોરડું. ઉપરથી નળિયા ઉતરી ગયેલા, કરો નમી ગયેલો. એક વરસાદ જોરમાં આવે તો ઘર ગમે ત્યારે બેસી જાય. એમાં નવલ અને એની બહેન પરી રહે. નવલના માબાપ નાનપણમાં મરી ગયેલા. વારસામાં આપી ગયા હતા, આ ખખડધજ મકાન અને નવલથી બે વરસ નાની બહેન પરી. પરી એટલે સુંદરતાની મૂરત. પરાણો વહાલ વરસાવવાનું મન થાય એવી ફૂટડી. હસે તો ગાલમાં ખાડા પડે. કામ માથે પડ્યું. ભાઈ નવલ ગામમાં હાથગાડી ખેંચે-દાડિયે જાય, સાંજ પડે ત્યાં રૂપિયા પાંચ દસ કમાઈ લાવે. બહેન પરી ઘરકામ કરે, રસોઈ કરે, બંધ બારણો ભાઈબહેન જે કાંઈ રાંધ્યું હોય તે જમી લે.

નવલનો સ્વભાવ અસલ એના બાપ જેવો પરોપકારી. પારકાનું ઊભે પગે કામ કરી આપે. જરૂરત પડે, બોલાવો નવલ નવરાને. નવલ અબઘડી હાજર. ગમે તેવું કામ સોંપો, જીવ દઈને કામ કરી આપે. કામ કરીને પૈસા રળે, મફતનું દોઢિયું યે ન ખપે. બહેન ભણવામાં હોશિયાર. બહેન હવે અઢારની થઈ. ભાઈને ચિંતા બહેન માટે કોઈ મૂરતિયો શોધવાની. પરી એટલે ચીંથરે વીંટ્યું રતન. ભાઈ માંગુ નાંખવા જાય-પૈસા વિના ક્યાંથી ગજ વાગે? જ્યાં વાત શરૂ કરે, લોકો વ્યવહારની વાત કરે. ભલે દાગીના, કપડાં, કરિયાવર ન કરે પણ જાન જમાડવી તો પડે. નવલ કડકોબાલુસ. પાસે પૈસા નહીં, જ્યાં જાય ત્યાંથી પાછો પડે.

ગામના શેઠ નંદકિશોર. એના દીકરા ઉત્તમને પરી ગમી ગઈ. રાજાને ગમે તે રાણી. શેઠે પરાણો પરીનું માંગું નાંખ્યું. દીકરો માનતો નથી. પરીના લગન લેવાયા. નવલે કહી દીધું હતું પહેલેથી કે કંકુ ને કન્યા. શેઠે કબૂલ કર્યું હતું. જાનમાં પંદર વીસ માણસ લઈને

આવશે પણ રાજા, વાજા ને વાંદરા. પૈસાવાળાને લાજ શરમ હોય નહીં. બોલીને ફરી જાય. શેઠ નંદકિશોરને દીકરો આવા ઘરે પરણાવવો ન હતો. બસો માણસની જાન જોડી નવલને દરવાજે આવી ઊભા રહ્યાં. શું કરે નવલ બિચારો. જાન સાચવી શકતો નથી, તો બહેનને મોટે ઘરે શું જોઈને પરણાવવા તૈયાર થયો? દીકરાને લીલા તોરણો શેઠે પાછો ફેરવ્યો. નવલ અને પરીની હાલત તો કાપો તો ય લોહી ન નીકળે એવી થઈ ગઈ.

રાત્રે પરીએ ઘર પાછળના કૂવામાં પડીને આપઘાત કર્યો. નવલ બહાવરો બની ગયો. એ પણ સવાર પડે એ પહેલાં રાતોરાત ગામ છોડી ભાગી ગયો. ટિકિટ વિના ટ્રેનમાં બેસી જેમ તેમ મુંબઈ પહોંચ્યો. ટી.સી.એ પકડ્યો, બે દિવસ લોકઅપમાં રહ્યો. એક સ્ટુડિયો નજરે પડ્યો, દરવાજે ટૂંટિયું વાળી સૂઈ રહે. નસીબ પાધરા ને શુટીંગ ચાલું હતું અને ભિખારીનું પાત્ર ભજવનારની જરૂરત પડી. વોચમેન નવલને પકડીને સેટ ઉપર લઈ ગયો, નવલ ખરેખર બે દિવસનો ભૂખ્યો હતો. આંખમાંથી આંસુની ધાર સાથે કાલાવાલા કરવાના હતા- ‘ગરીબો કી સુનો, તુમ એક પૈસા દોગે, વો દસ લાખ દેગા.’ જેવો સીન ભજવવાનો હતો. નવલ પર એ સીનનું શુટિંગ થયું. રીટેક વગર. કારણ એમાં અંતરની આરત હતી. નવલ સ્ટુડિયોમાં ચાના કપ ફેરવે. એક્ટર એક્ટ્રેસનું ચીંધું કામ કરે. ભિખારીનો સીન, મારામારીનો સીન, એક્ટીંગ પણ કરે. એમ કરતાં કરતાં એ સ્ટુડિયોમાં ઓલરાઉન્ડર બની ગયો. પૈસા કમાવા લાગ્યો. મુંબઈમાં આલીશાન ફ્લેટ વસાવ્યો. પરણ્યો, સંસાર સુખી હતો.

પણ નવલના અંતરમાં એક ડંખ કાયમનો રહી ગયો હતો. પૈસાના અભાવે મા-બાપે સોંપેલી અનામત, નાની બહેન પરીની રક્ષા કરી શક્યો નહીં. પરણાવી શક્યો નહીં. રાતોની રાત ઊંઘ હરામ થઈ જાય. નજર સામેથી રડતી બહેનનો ચહેરો ખસે નહીં. બહેનના લીધેલાં લગન અટકી ગયા. બહેને આપઘાત કરવો પડ્યો. જોકે ઉત્તમ સાથે પરણીને એની બહેન સુખી

થવાની તો ન જ હતી. શેઠ રીબાઈ રીબાઈને મરી ગયા, ગરીબોની હાય લાગ્યા વિના રહે જ નહીં.

**તુલસી હાય ગરીબકી, કબહુ ન ખાલી જાય,
મૂઝે ઢોર કે ચામસે લોહા ભસ્મ હો જાય.**

ઉત્તમ દેવાળિયો થઈ ગયો, ગામમાં હરાયા ઢોરની જેમ ભટકી ભટકીને મરી ગયો. ગામડાનો નવલ નવરો હવે તો મુંબઈમાં ધનાઢ્ય શેઠ બની ગયો છે. એક વખત ગામનું મહાજન મુંબઈ આવ્યું હશે, કોઈએ નવલનું નામ આપ્યું. મહાજને ટહેલ નાંખી. ગામમાં નિશાળ બાંધવી છે. લગનની વાડી બાંધવી છે. હવે ઘરને આંગણે માંડવા બંધાતા નથી. વાડી હોય તો ગામની દીકરીઓને પરણાવવા સમૂહલગ્નની યોજના થઈ શકે. મહાજનને એમ કે પચીસ પચાસ હજાર મળે તો યે ઘણું. નવલે ચેક બુક મંગાવી. ચેક લખ્યો મહાજનના સરપંચની આંખ ફાટી ગઈ. ચેકમાં જેવો તેવો, નાનો સૂનો આંકડો ન હતો. ચેક હતો ફક્ત રૂ. પાંચ લાખનો.

નવલની સામે ગામનું મકાન તરવરતું હતું. કોઈએ કહ્યું એ તો પડીને પાદર થઈ ગયું છે. ગાય કૂતરાંની ગમાણ જેવું રેહું પડ્યું છે. નવલ શેઠ કહે મારે હવે એ ઘર કોઈ કામનું નથી. ત્યાં જ લગનની વાડી, એરકંડીશન હોલ બંધાવો. ન્યાતીલાની બેન દીકરીના લગન હોય, વાડી મફતમાં આપવાની શરતે. ગામમાં દર વરસે સમૂહલગ્નના આયોજન કરો. ધામધૂમથી દીકરીઓ પરણાવો. કન્યાદાન કરવા હું જાતે આવીશ. એક બહેન પરણાવી નથી શક્યો તો ગામની બધી દીકરીઓ આજથી મારી બહેન દીકરી.

નવલના ગામ મોણપરમાં દર વરસે વસંતપંચમીને દિવસે પંદર-વીસ કન્યાઓના સમૂહલગ્ન લેવાય છે. નવલ અને તેની પત્ની શારદા કન્યાદાન કરવા અચૂક આવે છે. કન્યાદાન સમું પુણ્ય નથી.

આગેકદમ

ચારે તરફ ધુમ્મસ પથરાયેલું છે. રસ્તો નજરે પડતો નથી. આગળ વધવું કેવી રીતે? અથડાઈ જવાશે તો? ધુમ્મસ વિખેરાય ત્યાં સુધી રાહ જોઈ ઊભા રહી જવાનું? ના, એક એક ડગલું આગળ વધતા જઈએ. ધુમ્મસ વિખેરાતું જશે, એક ડગલું ચલાય એટલું યે ઘણું. હિંમત કરી આગળ વધતા જઈએ, ધીરે ધીરે મારગ સ્પષ્ટપણે દેખાતો જશે.

**માર્ગ સૂઝે નવ ઘોર રજનીમાં, ઘેરે ઘન અંધાર,
આપ બળે માર્ગ જોઈને ચાલવા, હામ ધરી મૂઢ બાળ..**

હવે માંગુ તુજ આધાર.

આધાર ક્યારે મળે, હામ ધરી, આગળ વધીએ તો! જીવનનું લક્ષ્ય શું? ગોલ ક્યો? પહેલાં નાના નાના લક્ષ્ય નક્કી કરીએ, આગળ વધતા જઈશું, મોટા ગોલ (લક્ષ્ય) સિદ્ધ થતા જશે અને પરમ લક્ષ્ય સુધી પહોંચી શકીશું. મામાનું ઘર કેટલે, દીવો બળે એટલે - પણ દિલ્હી દૂર છે. સ્ટેશન પર જઈ તપાસ કરવી પડે, કઈ કઈ ટ્રેનો દિલ્હી જાય છે. દિલ્હી જઈ શું કરવાનું છે, શું જોવાનું છે? શું સિદ્ધ કરવાનું છે? લક્ષ્ય જોઈએ - નહીં તો પછી હીરો ધોધે જઈ આવ્યો, ડેલે હાથ દઈ આવ્યો, એના જેવું થાય.

એક એક સવાલ મનમાં ઊઠતા જાય, એનો ઉકેલ શોધતા જઈએ. છેલ્લે તબક્કે સભાનપણે કોઈ પ્રયત્ન કરવા નહીં પડે. સવાલો આપોઆપ ઉકલી જવા મંડશે.

જીવનનો હેતુ શો? બહુ અટપટો સવાલ છે. સહેલાઈથી જવાબ નહીં મળે. પહેલાં તો જાતને પ્રશ્ન પૂછીએ કે પાંચ વર્ષ પહેલાં હું ક્યાં હતો, આજે ક્યાં પહોંચ્યો છું, કેવી રીતે? આજે અહીં છું. આવતા પાંચ વર્ષ સુધીમાં મારે ક્યાં પહોંચવું છે? નિર્ધાર કરીએ. ચીલાચાલુ જિંદગી જીવનાર ઘરેડમાં પડી જશે. આવા પ્રશ્નો મનમાં ઊઠતાં નથી, ઊઠે તો પ્રમાદમાં પડી રહે. આગળ વધવા કોઈ પ્રયાસ કરવા નથી. નસીબ અને પરિસ્થિતિને

દોષ દઇ બેસી રહેવું છે. એ માણસ ક્યાંયે પહોંચી શકે નહીં. આવા માણસો પોતાના લક્ષ્ય નિર્ધારિત કરી શકતા નથી. નિર્ધારિત માર્ગે આગળ વધવાની હિંમત નથી. સીધા માર્ગે ચાલતા રહેવું છે. કાંટાળી કેડી પસંદ કરવી નથી. કોઇ રસ્તો દોરી આપે તે આપણને કામ ન આવે. પોતાના અનુભવ અને જ્ઞાન થકી જ પોતે પોતાનો મારગ નક્કી કરવાનો. અપ્પો દીપ ભવ: - તારો દીવો તું જ થા. જીવનમાં ધર્મનો પ્રભાવ વધતો જશે, પ્રકાશના પુંજો પ્રકટતા જશે, આત્મજ્યોતિ ઝળહળ થશે અને જીવન ઉત્કૃષ્ટ બનશે. જૂની ભૂલોને દોહરાવવી નથી, પુનરાવર્તન કરવું નથી. જૂની સફળતાઓને વાગોળ્યા કરી સંતોષ માની બેસી રહેવાનું નથી. જોખમ ખેડવું પડે, પડકાર સ્વીકારવા પડે. નિષ્ફળતા મળે તો છો ને મળે! નવી સિદ્ધિઓ મેળવવાની ખ્વાહિશ ધરાવવી જોઈએ, તો જ સપનાઓ સાકાર કરી શકીએ. યોજનાઓ ઘડવી પડે, એને પાર પાડવાની શક્તિ કેળવવી પડે. જીવન જીવવા માટે એક જ આધાર-તાકાત, શક્તિ, હિંમત જીવનના સત્ત્વને સમૃદ્ધ જાતે જ બનાવવું પડે. જિંદગી આપણી છે, આપણે એને મનપસંદ ઘાટ આપવાનો છે. ઇશ્વર આપણો બાપ છે. દીકરો ભૂલ કરે, બાપ થપ્પડ મારે. ઇશ્વરની થપ્પડ પડે, કંઈક શીખવાનું, રાવ ફરિયાદ કરી રડતાં બેસી રહેવાનું નથી. ઇશ્વરની થપ્પડ જેને જેને પડી, એ લોકો નસીબદાર, ભાગ્યને સહારે બેસી રહેવાને બદલે નસીબને જગાડવાનો મોકો તો મળ્યો.

આપણે પોદળાંની જેમ પડ્યા રહેવું છે. સવારે નવથી રાતના નવ નોકરી, ખાઇ પી, પડ્યા રહેવું છે. નુકસાન કોને થઇ રહ્યું છે? દિવસો તો દોડ્યા જ જાય છે. મહિનાઓને વરસો ગુણાકારે આગળ વધતાં જાય છે. ઇશ્વરે જે હાલતમાં મૂક્યાં છે એમાં સંતોષ જરૂર માણવાનો છે, પણ જિંદગીમાં બંધિયાર થઇ ગંધાઈ જવું નથી. ઝૂંપડું છોડીએ, ચાલી છોડીએ તો જ ફ્લેટમાં કે બંગલામાં રહેવા જઇ શકીએ. જૂનું છોડ્યા વિના નવું ક્યાંથી મળે?

આપણા બાપદાદા કચ્છ કાઠિયાવાડ છોડી મુંબઇ આવ્યા. આપણા સંતાનો મુંબઇ છોડી દેશ-પરદેશ વસતા થઇ ગયા. પ્રગતિ સાધવી હોય

તો જૂનું છોડવું પડે. નિષ્ફળતાની અસલામતીની ભાવના દૂર કરીશું તો જ જીવનમાં તાજી હવાનો સ્પર્શ માણી શકીશું.

આપણે અનેક અપેક્ષાઓ ધરાવીએ, પણ પ્રશ્ન એ છે કે જિંદગી પાસેથી આપણને જોઈએ છે શું? શું મેળવવું છે? એને માટે મારી કેટલી તૈયારી છે, ભોગ આપવાની, કિંમત ચૂકવવાની? કિંમત ચૂકવ્યા વિના કશું મળવાનું નથી. મેળવવું છે, પાત્રતા કેળવવી પડે. પાત્રતા વિના ગમે તેટલું મળે એ ટકવાનું નથી. કશુંક મેળવવું છે, કશું કરવું જ પડે. જિંદગીમાં જેટલું ચૂકવો તેટલું પામો. રસ્તાનો માલ સસ્તામાં એ નુકસાનીવાળો જ નીકળે, લાંબુ ટકે નહીં. આપણા બાપદાદાઓએ મહેનત કરી, પરિશ્રમ કર્યો, પૈસાની કિંમત એમને સમજાણી છે. આપણા સંતાનોને બધું રેડીમેડ જોઈએ છે. કમર વાંકી વાળવી નથી. તૈયાર માલ પચવાનો નથી. કરો તો પામો. પસીનો પાડીએ તો પૈસાની કિંમત સમજાય. પૈસો સાચવતા આવડે. તૈયાર મળેલી રકમ એક હાથમાં આવે, બીજા હાથે ખર્ચાઈ જશે. પૈસા ખર્ચાઈ જશે, ફરી કમાઈ શકીશું, પણ જિંદગી વ્યર્થ રીતે ખર્ચાઈ રહી છે. દિવસો પ્રમાદમાં વીતી રહ્યા છે. એ વહી ગયેલી જિંદગી ફરી પાછી મળવાની નથી. એક એક પળનો સદુપયોગ કરી લઈએ. જીવનનો માર્ગ નિર્ધારિત કરી આગેકદમ બઢતાં રહીએ.

અપના હાથ

એમ તો બોલ બોલ કરીએ છીએ મોઢેથી,
ઉપર ઇશ્વર બેઠો છે હજાર હાથવાળો, ભૂખ્યાં ઊઠાડશે,
પણ ભૂખ્યાં સુવડાવવાનો નથી.

કીડીને કણ અને હાથીને મણ આપી રહે છે, એ મારો વ્હાલો.
બધાને ખબર છે કે જીવનો જન્મ થતાં જ ઇશ્વર એની માના સ્તનમાં
દૂધની ધારા વહેવડાવવી શરૂ કરી દે છે. આપણા જન્મ પહેલાંથી જ
આપણું પેટ ભરવાની જવાબદારી ઇશ્વરે લીધી છે, આપણા કઠ્ઠાં વગર.

છતાં યે હોઠે અલગ છે, હૈયે અલગ છે. ઇશ્વરે અધિક આપ્યું
હોવા છતાં આપણે માનતા લઈએ છીએ. ઇશ્વર સાથે સોદો કરીએ
છીએ. તું મારા દીકરાને પાસ કરી દેજે, મારું એક કરોડનું ટેન્ડર
પાસ કરાવી દેજે. દસ નાણિયેરનો હાર ચડાવીશ. હનુમાનજીને કહીએ
કે તને તેલ ચડાવીશ. ઇશ્વર પાસેથી ચાહીએ છીએ ભૌતિક સુખ-
સામગ્રી. આપણે ઇશ્વરને ચાહતા નથી. ખુદ ઉપર વિશ્વાસ નથી તો
ખુદા પર ક્યાંથી વિશ્વાસ રાખી શકીએ. અપના હાથ જગન્નાથ.
કરણી તેવી ભરણી. કર્મો કરવા નથી, પુરુષાર્થ કરવો નથી. ઇશ્વર
પાસે ભિખારીની જેમ યાચક બની માંગ માંગ કર્યાં કરીએ. આપણે
એકલા નથી. આ વિશ્વમાં ઇશ્વરને મન બધાં જ પોતાના સંતાનો
છે. કોઈ વહાલું નથી. કોઈ દવલું નથી. એ સૌને સૌની લાયકાત
મુજબ, જરૂરિયાત મુજબ આપતો જ રહ્યો છે - છે ભરોસો? દઢ
ભરોસો હોય તો માંગવાની જરૂરત જ ક્યાંથી ઊભી થાય? હું તો
ખોબો માંગુ ને દઈ દે એ દરિયો. ખબર છે - તકદીરમાં જે લખ્યું હશે
તે જ મળશે. આ તકદીરનો ઘડનાર કોણ? આપણે સ્વયં આપણા
ભાગ્ય વિધાતા છીએ.

આપણે મંદિરમાં જઈએ છીએ. ઇશ્વરને મળવા? ના લાંબી લચક

યાદી લઈને જઈએ છીએ. હે શ્રીજી બાવા, આટલું કામ પાર પાડી દે,
હું નાથદ્વારા દર્શન કરવા આવીશ. કામ પતી ગયું, કેવી બાધાને
કેવી માનતા? હજાર બહાના. ઇશ્વરને શો ફરક પડે છે, તમે
નાથદ્વારા જાઓ કે ન જાઓ! આપણેકોઈનું નાનું અમથું કામ કરી
દીધું - કોઈએ થેંક્યુ ન કહ્યું, આપણો મિજાજ જાય. ભગવાનને તો
પળે-પળ શ્વાસે શ્વાસે થેંક યુ કહેવું પડે. એને ક્યાં પરવા છે, તમે
થેંક્યુ કહો કે ન કહો.

એક ભિખારીને લક્ષ્મીજીએ પ્રસન્ન થઈ કહ્યું કે હું તારી ઝોળીમાં
સોનામહોરો વરસાવીશ, તું બસ નહીં કહે ત્યાં સુધી. તારી ઝોળીની
બહાર પડી જશે તે માટીના ઢેફાં બની જશે. ભિખારીએ તો પોતાની
ફાટી-તૂટી થેલી ધરી. થેલીમાં સોનામહોરો પડતી ગઈ, લોભ વધતો
ગયો. લક્ષ્મીજી અકળાયા, બસ કરું? પેલો કહે, ‘હજુ થોડી વધુ
નાંખો’ અને થયું શું? ભિખારીનું વસ્ત્ર જીર્ણ હતું. આટલું બધું
વજન ઊંચકવા જેટલું સક્ષમ ન હતું. થેલી ફાટી ગઈ. બધી સોનામહોર
માટીના ઢેફાં બની ગઈ. લોભને થોભ ન હોય.

આપણે યે આવા જ છીએ. એક ઇચ્છા સંતોષાય, ત્યાં અનેક
આકાંક્ષાઓ જાગૃત થાય. કદી ધરવ થતો જ નથી. અંતે ભિખારીના
ભિખારી રહી જઈએ છીએ. ઇશ્વર પાસે એવું માંગીએ કે બહુ દઈ
દીધું, જા હવે કશું નથી માંગવું.

બે હાથ, બે પગ અને મસ્તક દીધું છે. હવે બીજું શું જોઈએ?
આપણી લાયકાત કરતાં અધિક આપી જ દીધું છે, વણ માંગ્યે! કશું
જોઈતું નથી, કશું માંગવું નથી. બસ ઇશ્વર તારી કૃપા અમારા ઉપર
વરસતી રહે, એથી અધિક કશું નથી જોઈતું. શ્રાવણ મહિનાના
સોમવાર કરીએ, ભગવાન ભોળાનાથ પ્રસન્ન થશે. સંતોષી માના
શુક્રવાર કરીશું, બધા કામ સફળ થઈ જશે. સ્વાર્થ વિના ઇશ્વરને
યાદ કરતાં નથી.

આટલો ધર્મ કરીએ એટલે ભગવાન પ્રસન્ન થઈ જશે. ઇશ્વરને
શોધવા અહીંથી ત્યાં દોડદોડ કરીએ છીએ. ભગવાન ગોતવાથી

મળવાનો નથી. એ સ્વયં આપણને શોધતો આવશે, જો દૃઢ શ્રદ્ધા હશે તો. ખુદ શામળિયો શેઠ બની નરસિંહ મહેતાનું મામેરું પૂરવા ભગવાન આવ્યા હતા. નરસિંહ મહેતાની હૂંડી સ્વીકારી હતી.

મંદિરે જવા માટે, ઇશ્વરને યાદ કરવા માટે કોઈને નવરાશ નથી અને આપણે ઇચ્છીએ છીએ કે ભગવાન આપણને સીધા સ્વર્ગે લઈ જાય. જરા દુઃખ પડ્યું, ભગવાનને દોષ દેવા માંડીએ. સુખમાં સાંભરે સોની ને દુઃખમાં સાંભરે રામ. એ બિચારો તો હરદમ આપણને મદદ કરવા તત્પર ઊભો છે. ‘ભક્ત મારો ભીડે પડ્યો રે, હું થી એ કેમ ખમાય?’ ધ્રુવ, પ્રહ્લાદ, મીરાં જ્યારે જ્યારે ભક્તોને ભીડ પડી, સમર્થા અંતર્યામી, ભાવટ ભાંગી ભૂધરે, મહેતા નરસૈયાના સ્વામી.’

ઓછું મળ્યું છે, વધુ મળ્યું છે, બધું આપણા કર્મોને આધીન છે. આપણું પેટ ક્યારેય ભરાતું નથી, કારણ આપણા મનને ધરવ નથી. પેટ ભરવાથી સંતોષ અનુભવતાં નથી. પેટી અને પટારા ભરવા છે. અકરાંતિયા થઈએ તો પછી અજીર્ણ થાય, અપચો થાય. આંખ ઉપર અધિક રોશની પડે તો આંધળાં ભીંત જેવા થઈ જવાય. બધું માપસર જ જોઈએ. ઇશ્વરને એટલું જ કહીએ કે તારી કૃપા દૃષ્ટિ અમારા પર રાખજે. હું બધાને મદદરૂપ થઈ શકું. મારે કોઈની મદદ માંગવાની જરૂર પડે જ નહીં.

મુસાફરીએ નીકળવું હોય, સાથે ભાથું બાંધવું પડે. ઇશ્વરને ઘેર જવાનું થશે, ત્યાં ખાલી હાથે થોડું જવાશે? સત્કાર્યો કરી લઈએ, પુણ્યાઈ બાંધી હશે તો કામ આવશે. ઘડી જાયે ભલાઈની મહાલક્ષ્મી ગણી લેજે. માનવતા, ભલાઈ, એ જ સાચી મિલકત, એજ સાચું દ્રવ્ય. ઇશ્વરને ભજીએ- વિનવીએ, તારો ભરોસો મને ભારી. પણ સાથે સાથે દૃઢ નિર્ણય કરીએ કે કોઈ પાસેથી કશું માંગવું નથી. અપના હાથ જગન્નાથ.

વિરક્તિ

મનુષ્યના મનમાં અદ્ભુત સામર્થ્ય નિહિત છે. જેનાં અજ્ઞાત ખજાનાથી આપણે અજાણ છીએ. મનરૂપી અંધારી ગુફામાં કેટકેટલી વસ્તુઓ સંગ્રહિત થયેલી છે. તેનો વ્યવસ્થિત રીતે સદુપયોગ કરી શકીએ. મન પ્રયંત તાકાત ધરાવનારું પરિબળ છે. તે મનુષ્યનો વફાદાર સેવક બની શકે. બુદ્ધિની લગામ હાથમાં રાખી એને વશ કરી શકાય. એને બેફામપણે વર્તવા દઈએ તો ખાનાખરાબી થઈ શકે.

Mind can be good servant but can prove to be a good master. મનરૂપી રથના ઘોડાને બેલગામ દોડવા દઈએ તો અનર્થ સર્જાય. બૂરી આદતના શિકાર બની જવાય. મન ઉપર સંયમ રાખી પ્રમાણસર નીતિ-નિયમનું પાલન કરવામાં આવે, સંયમિત આહાર-વિહાર કરીએ તો સ્વાસ્થ્ય સુરક્ષિત રાખી શકીએ. મન ઉપર કબજો ધરાવવો પડે, તો જ સિધ્ધિ મળે. મન એક અચ્છો સેવક છે, પણ કનિષ્ઠ માલિક બની શકે. મનમાંથી ભય ભૂંસી નાંખો. ભૂતની ભૂતાવળ અને ભાવિની ચિંતાથી મનને મુક્ત કરો. તનતોડ મહેનત કરો. તો ઇચ્છિત વસ્તુઓને લોહયુંબકની જેમ આકર્ષી શકો. It may never be happen. નકારાત્મક વિચારો ભૂંસી નાંખો, તો જ ભરપૂર આનંદ માણી શકશો.

વૃક્ષ ઉપર ડીંટીયાથી ચોંટેલું ફળ પાકે ત્યારે અનાયાસે વિખૂટું પડી જાય, તેમ અનાયાસે મોહ છૂટી જવો જોઈએ. આપણી આસપાસ અપાર, અનંત ચેતનાનો મહાસાગર ફેલાયેલો છે, તેની શક્તિ-તાકાત ભીતરમાં અનુભવાવી જોઈએ. બધા સાથે ધનિષ્ટતા કેળવી, પ્રેમપૂર્વક વર્તવું પછી અળગા થવું, એ સ્વાભાવિક છે. ઝાડ પરથી પાંદડા છૂટા પડે સહજતાથી, એમ સંયોગ, વિયોગ, હર્ષ, શોક, સુખ-દુઃખના અંતિમોમાં અટવાઈ જવું નથી. માયા, મમતાનો અતિરેક કરી રૂબવું નથી. સંસારની આસક્તિ ત્યાગી વિરક્ત બનવું છે. પોતીકા માટે લાગણી રાખીએ, પણ ચિંતાને કુદરત ઉપર છોડી દઈએ.

જબાન

કુદરતે પ્રત્યેક પ્રાણીને એના સંરક્ષણ માટે સમજણ અને બુદ્ધિ આપેલાં છે. કાગડો ચતુર છે, શિયાળ લુચ્ચું છે, પ્રાણી માત્રમાં બુદ્ધિ છે. કોયલને મધુર કંઠ બક્ષેલો છે. તો એ કાગડાના માળામાં પોતાના ઇંડા સેવવા મૂકી આવે છે.

બગલા ભગતને બગભગત કહેવાય છે. સિંહ અને વાઘ પોતાથી નાના પ્રાણીનો શિકાર કરે છે. સિંહ વનનો રાજા કહેવાય છે. બિલાડી કૂતરાથી ભાગે તો ઉંદર બિલાડીથી દૂર ભાગે છે. પ્રત્યેક જીવ-જંતુમાં સમજણ અને બુદ્ધિ છે. કાર્યીડો રંગ બદલે છે, એ સૌમાં પોતાનો જીવ બચાવવા કે ખોરાક મેળવવા પૂરતી સીમિત બુદ્ધિ છે.

માણસે પોતાની બુદ્ધિ અને સમજનો વિકાસ અને વિસ્તાર કર્યો છે. માણસની સૌથી વિશેષ ઉપલબ્ધિ છે વાણી. તેની પાસે વાચા છે. ભાષા છે. માણસ જ પોતાની વાચાને વાણીથી શણગારી શકે છે. માણસે ભાષાનો વિકાસ કરવા અક્ષર શોધ્યાં, શબ્દરચના કરી, ભાષાનું ઘડતર કર્યું. પુસ્તકો રચ્યાં, કાવ્યો રચ્યાં. ભાષા દ્વારા વિચારવૈભવ વિકાસ પામ્યો. માણસ વિચારી શકે છે. વિચારોને વ્યક્ત કરી શકે છે. એ થકી અપૂર્વ પ્રગતિ સાધી શકે છે. માણસનો વૈચારિક અભિગમ ચિંતન, મનન સ્વકેન્દ્રીય પણ હોઈ શકે અને સાર્વજનિક પણ બની શકે છે. ચિંતન સમગ્રતાથી થવું જોઈએ.

કોઈ ભાષા થકી ઉંબાડિયા મૂકે, કોઈ પેટ્રોલ છાંટી ભડકાં કરે. વિચારોની અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતાનો દુરુપયોગ ન કરી શકાય. વિવેક અને અભ્યાસથી વાણીનો સદુપયોગ કરવાનો હોય.

બોલ્યાં વિના પણ વિરોધ વ્યક્ત કરી શકાય. મૌન સૌથી પ્રબળ સાધન છે. સામા પક્ષને હરાવવા કે જીતી લેવાં માટેનું.

બોલ્યાં વિના કોઈનો છૂટકો થતો નથી. ભાષાના આવિષ્કાર થકી જ માનવી અન્ય પ્રાણીઓથી અલગ પડી શકે છે. ભાષા વિના વિચારોનું આદાન-પ્રદાન ન થઈ શકે. બોલતી વખતે શું બોલવું, કેટલું બોલવું, કોની સામે કેવી રીતે બોલવું એ પણ એક કળા છે અને રાજકારણીઓ માટે અબી બોલો અબી ફોક. બોલ્યાં પછી ફરી ન જઈ શકાય. માટે તોલ-મોલ કે બોલ. પોતાની જાતને ઘડવી પડે. મીઠી જબાન થકી સૌના પ્રિય પાત્ર બની શકાય.

બોલ મા, બોલ મા બોલ મા રે,
રાધા કૃષ્ણ વિના બીજું બોલ મા,
સાકર શેલડીનો સ્વાદ તજીને
કડવો તે લીંબડો ઘોળ મા રે.

ગમે તેટલા કામમાં હોઈએ, સંસારનો વ્યવહાર
નિભાવતા જઈએ, પણ મનમાં સતત રામનામ
જપતા રહીએ, વાણીને વશ સૌ કોઈ થાય.
બાની એસી બોલિયે, મનકા આપા ખોય,
ઔરનકો શીતલ કરે, આપ હી શીતલ હોય.

કર્કશ વ્યક્તિ હોય તેની વાણી તડાફડીની
લૂમની જેમ ફડફડ ફૂટે, કોઈ એવું મીઠું બોલે
કે જાણે ફૂલડાં ખરે.

વચનથી વધે વેરીઓ ઘણા, વચનથી વધે હેત આપણા.

અસ્તાયળનો ઉત્સવ

મને તો લાગે છે કે જીવનનો અસ્તાયળ આકાશ જેવો હોય તો સારું. ચારેબાજુ ઝગમગ સોનેરી અજવાળું. સપ્તરંગી વાદળોના ઢગ, ક્યારેક છુપાવાનું, ક્યારેક તામ્રવર્ણના થઇ ડોકિયું કરવાનું અને પછી ધીરે ધીરે સરકવાનું, ક્ષિતિજની સરહદમાં ડૂબવાનું. જેમાં રંગ પૂરવાના બાકી રહી ગયા છે એવા કોરાં સપનાને વિખેરાતાં જોવાનું. ને ક્યાંક, ક્યારેક પાછા ફરી જરૂર ઊગીશું એવા આશ્વાસનને પંપાળવાનું અને ધીરે ધીરે પથરાતા અંધકારમાં લુપ્ત થવાનું.

જીવવાનો સમય નથી ને મરવાની કુરસદ નથી. સુખ કે શાંતિ કોઈ ઉછીના ન આપી શકે. એ બજારમાં દમડીથી ન ખરીદી શકાય, એ ભીતરમાં ભંડારેલા હોવા જોઈએ, ત્યાંથી પ્રકટવા જોઈએ. આપણે ભીતરથી ઠરીએ નહીં તો કોઈને ઠારી શકીએ નહીં. અતૃપ્ત આત્માઓની જેમ ભટકતા રહીશું, સુખ શાંતિની શોધમાં.

બાહ્ય જગતમાં સુખી દેખાતા, આંતરિક રીતે સુખી નથી હોતા. એમનું સુખ ભ્રામક હોય છે. સંપત્તિ થકી સાધન ખરીદી શકાય, સુખ નહીં. ચહેરા પરનો મેકઅપ ઉતરી જતાં અસલી રૂપ છતું થઈ જાય.

હતાશાના આંસુ લૂછી આવનારા સમયને સદ્ભાગ્યમાં પલટી નાખવાની તાકાત માનવીમાં છે. આથમી ગયેલી આજનો અફસોસ નહીં કરતાં આવતી કાલને ઝળહળતા સૂર્ય સમાન તેજસ્વી બનાવીએ. આવતી કાલ એટલે રંગીન આશાઓનું સ્વસ્તિક. આવતી કાલ ઉજાસભરી નીવડશે, કારણ એ આવતી કાલ આપણી છે. આપણી આશાઓને ફળદ્રુપ બનાવી, અંકુરિત કરવાનું કામ આપણું છે.

આજનો દિવસ અસ્તાયળમાં ગયો, પણ આવતી કાલે સવારે ભવ્ય સૂર્યોદય થવાનો જ છે. આવતી કાલના ઓવારણા લેવા સજાગ રહીએ. મનને મક્કમ બનાવી, ઉજાસને આમંત્રણ આપી, આવતી કાલે પ્રબળ પુરુષાર્થ કરી, જીવનને સાર્થક બનાવવાની તક ઝડપી

લેવાનો દૃઢ સંકલ્પ કરીએ.

જીવનનું અંતિમ લક્ષ્ય છે પરમ પદની પ્રાપ્તિ. એ માટે આપણી દૈનિક ક્રિયાઓમાં સદાચારનું પાલન, શિષ્ટ, વાંચન અને સત્સંગ તથા સંત સમાગમ આવશ્યક છે. પરમ પદની પ્રાપ્તિમાં અનેક પરિબળો બાધકરૂપ થાય છે. પ્રથમ આસક્તિભાવ આવે. આ મારું ઘર, મારા બાળકો, મારી સંપત્તિ, મારો સુંદર દેહ, આવી આવી આસક્તિથી મન ઘેરાઈ વળે. ખૂબ કમાઈને ખૂબ લાંબું જીવી, સંસારના સર્વ સુખો ભોગવવા છે, તેનું નામ આસક્તિ ભાવ.

મેં કુટુંબ માટે ખૂબ ભોગ આપ્યો, સમાજસેવા કરી, તો મારું સન્માન થવું જોઈએ, કરવું જોઈએ. મેં ક્યાં છે એવો વ્યવહાર અન્યોએ પણ મારા પ્રત્યે કરવો જોઈએ. એવો અપેક્ષાભાવ બધા દુઃખોનું મૂળ બની રહે છે. આપણે આપણું સમજીને કર્યું, બદલાની અપેક્ષા ન રાખતા ગીતામાં શ્રી કૃષ્ણે ઉપદેશ્યા મુજબ કર્મફળની આશા ન રાખવી. એ આશા ન ફળે તો નફરત પેદા થાય. જીવનમાં નૈરાશ્ય ભાવ આવે. ફરી કોઈનું ભલું કરવાની ઉચ્ચ ભાવના મરી પરવારે. મેં દીકરાને પ્રેમથી ઉછેર્યો. એ મારું ઘડપણ પાળશે. એ અપેક્ષાભાવ ન સંતોષાય, ત્યારે જીવનમાં નિરાશા વ્યાપે, અહં ઘવાય.

અહં માનવ જીવનનો મોટામાં મોટો દુશ્મન છે. મારું સ્થાન સર્વોચ્ચ, હું બધાથી ચડિયાતો. મારા જેવું કોઈ નહીં, બધા મને માન આપે - એવો ભાવ પતન કરાવે.

અહંની આડી લીટી પૂલ બની એકબીજાનું અંતર સાંધે તો ઉત્તમ. ઊભી લીટી થઈ દીવાલ રચે તો અહં સર્વ સંઘર્ષનું મૂળ બની રહે. અહં સર્વ સંઘર્ષનું કારણરૂપ બને. અહં રાજા રાવણનો પણ ટક્યો નહીં. અહં જીતે તેણે જગત જીત્યું.

અપેક્ષાથી પર રહી, જગતને મિથ્યા સમજી, ભૌતિક વસ્તુઓ, ક્ષર, નાશવંત વસ્તુઓ પરની આસક્તિ ઘટાડીએ અને અહં ભાવને નિર્મૂળ કરીએ તો પરમ પદનો પંથ સરળ બની જાય.

એ માટે આપણી આસપાસનું વાતાવરણ અનુકૂળ બનાવી, યોગસાધના કરી, માનસિક સંતુલન જાળવવું જરૂરી છે. એ માટે આધ્યાત્મિક પુસ્તકોનું વાંચન, જીવનચરિત્રોનું મનન, સંતોના પ્રેરણાત્મક પ્રવચનોનું શ્રવણ, કથાશ્રવણ થાય તો જીવનમાં ઉત્કર્ષરૂપી ચેતના જન્મે, ઊંડી સમજ શક્તિ કેળવાય, શુદ્ધ સાત્ત્વિક વાંચન આપણા માનસમાં પલટો લાવી શકે. ચિંતન, મનન મનને પ્રફુલ્લિત બનાવે.

હર સંસારીને માલામાલ થવાની ઝંખના હોય જ. એ ઝંખના સાકાર કરી શકાતી હોય તો એ શ્રમથી લઈને સંઘર્ષની સફર ખેડવા તૈયાર થાય. આર્થિક લાભ મેળવવા સંઘર્ષનો ‘સ’ ઘૂંટવા તૈયાર થાય. એ દામ મેળવી ન્યાલ થવા ઝંખતો હોય છે. દામ મેળવી લેવાથી સાધનો વસાવી સુવિધા મેળવી શકાય. યેન-કેન પ્રકારેણ નામના મેળવી લેવાથી આત્મશ્રદ્ધાના આત્મસંતોષમાં રાચી શકાય. પરંતુ ખરેખરો આંતરિક આનંદ, સાચો આત્મસંતોષ મેળવી શકાય ખરો !

આત્મસંતોષ મેળવવા ઉત્તમ વૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ સેવવી જોઈએ.

થવા માટે ન્યાલ

થોડામાંથી થોડું સૌને વહેંચતો ચાલ,

મારા તારાની મૂકી દે મોકાણ,

મઝિયારી છે બધી મિલકત, સત્ય એટલું જાણ.

ખુદ-ચિંતાની જેમ હૃદયમાં, રાખ બધાનો ખ્યાલ,

કોઈનો રાજીપો દેખીને, રાજી ખુદને રાખ,

ઈર્ષ્યાના અક્ષર મનમાંથી જલદી ભૂંસી નાખ,

ક્યાંય ન ઊગે નફરત, તું બસ વહાલ કર એટલું વહાલ,

કે એણે થવાશે ન્યાલ.

જીવનના પાયામાં સર્વ પ્રત્યે પ્રેમ પ્રકટાવવા પ્રસરાવ્યા વિના કોઈ વિકલ્પ નથી. એ પ્રેમ પ્રકટી રહે, પ્રસરી રહે, એટલા માટે ઈર્ષ્યાના અક્ષરો મનમાંથી ભૂંસી નાંખવા જરૂરી છે. મારું તારું એ સર્વ મોકાણમાંથી ફારેગ થઈ ફક્ત પોતાની જાતની ચિંતા છોડી

દઈ જગતના હિતની ચિંતા કરવાની. માનવી ખરેખર જ્યારે પ્રેમની આ વિશુદ્ધ ભૂમિકા સર કરે ત્યારે જ એને સાચા આંતરિક પ્રેમની, આનંદની અનુભૂતિ થાય. એ અનુભૂતિ એવી અદ્ભુત હશે કે તેની સામે પેલી નામ અને દામથી ઉપજતી મિથ્યા આત્મસંતોષની અનુભૂતિ સાવ પાંગળી-વામણી ઠરે. ‘સ્વાન્તઃ સુખાય’ શબ્દપ્રયોગની અનુભવાત્મક ઝલક એના જીવનમાં ઝીલાતી જોવા મળી શકે અને સાચા અર્થમાં આંતરિક રીતે ન્યાલ બની શકે. જ્યારે પ્રવૃત્તિમાંથી ઓગળતો જાય ને પરાર્થ પ્રસરતો જાય અને શુદ્ધ વૃત્તિથી પરહિતની પ્રવૃત્તિ થાય ત્યારે ‘જગત હિતાય’ સધાય, તો હૃદયની સચ્ચાઈનો પ્રતિઘોષ ઝિલાય - બધાના હિતનો ખ્યાલ રચાય, આત્મસાત થઈ જાય. પ્રવૃત્તિઓમાં પરોપકાર મહોરે તો જીવન સાચુકલી રીતે ન્યાલ થઈ જાય.

‘તો આ રીતે ન્યાલ થવા માટે સંકલ્પબદ્ધ થઈએ. કરી દઈએ મમતાને વિખૂટી, આપી દઈએ મતલબની વાતોને છૂટી. સુખની વાટ કદી પડે ન વિખૂટી, તો જીવનમાં ન રહે કદી ત્રુટિ.’

- આચાર્ય વિજયરાજરત્નસૂરિ

સમુદ્રકિનારે બેસી અને સૂર્યાસત નિરખ્યાં છે તો શાંતચિત્તે આપણો પોતાનો સૂર્યાસ્ત, સંધ્યાકાળ અનુભવીએ. અવિચલિત, અવિચલ બનીએ, પૃથ્વી કેવી અવિચળ છે ? આપણો શ્રદ્ધાદીપ અંતરમાં એક અચળ આંતરદીપ પ્રકટાવે.

માણસ મરીને ક્યાં જતો હશે ?

નદીનું જળ ક્યાંથી આવીને ક્યાં જાય છે ?

કાળ પ્રવાહમાં આપણું જીવન એમ જ વહી જશે,

માણસ મરીને ફરી પાછો જીવનજળ સાથે વહેતો થાય.

મૃત્યુ એ તમિસ્ત્ર લોકની અક્ષયકળા છે. અમૃતકળા એ મૃત્યુલોકની કળા છે. મૃત્યુને જીવતા-જીતતા આવડી જાય તો અમૃતકળા ખીલી શકે. મૃત્યુમાં ચાંદ્ર અને સૌર્ય બન્ને શક્તિ સમાયેલી છે. આ બંને કળાને સમરસ કરવી એટલે મૃત્યુની સાધના.

સૂર્યનું તેજ પ્રખર પણ આગ વગરનો પ્રકાશપુંજ. શિવ રૂદ્રાવતાર પણ એના ભાલે શિતલ ચંદ્ર બિરાજે. જગત અનેક દ્વંદ્વોનો સમાસ છે. મૃત્યુ એ કાળની સાથે અનુસંધાન સાધવાની સાધના છે. સમાધિયોગ છે. પરિપૂર્ણ સમતુલન. મૃત્યુ કદી અમંગળ હોઈ જ ન શકે.

શરીરમાં શક્તિ હોય ત્યાં સુધી દેહધર્મ બજાવવાનો, પછી આકાંક્ષાઓ, અરમાનોને પ્રભુચરણો ધરી દેવા. જેવી ઇશ્વરની ઇચ્છા! એની ઇચ્છા એ આપણી ઇચ્છા! હરિના હસ્તાક્ષર ઉકેલવાના છે. આગમન, મુકામ, યાત્રા, પ્રસ્થાન એ બધું એકાકાર થવું જોઈએ.

પતિ અને પત્ની - કેવી અદ્ભુત છે સંબંધની લીલા!

જુવાનીમાં પતિ કામ-ધંધાર્થે વ્યસ્ત રહી બહાર ફરતો હોય. પત્ની સતત તાણ અનુભવતી હોય. ભીતર સતત ખેંચાણ બંને અનુભવતા હોય. મિલનનો તલસાટ હોય. અન્યોન્યનું સાંનિધ્ય માટેનું આકર્ષણ હોય. પોતાનો જીવનસાથી સાથે હોય તો નિરાંત અનુભવાય. જીવન ભર્યું ભર્યું લાગે, પૂર્ણતા, સભરતાની અનુભૂતિ થાય.

અનુકૂળ દંપત્તિ જીવનના અગાધ સાગરના અતળ ઊંડાણવાળા પ્રેમનો અનુભવ કરે. પ્રત્યક્ષ સાંનિધ્ય ન હોય તો યે સભરતા લાગે. સાચા પ્રેમની ખૂબી જ એ હોય કે પોતાપણું સાબદું રાખીને અન્યને પોતાના કરી દે. એમાં આત્મિવલોપન નથી, પણ આત્મ સમર્પણ છે. સ્થૂલ દેહ સાથે હોય કે ન હોય, સૂક્ષ્મદેહે સદાકાળ સાથે જ હોય. જીવનને સંબંધની અંદર કેદ કર્યું હોય છતાં એ સંબંધ જીવનમુક્તિ અપાવનારો હોય. આપણે આપણા આયનામાં આપણી જ છાયાને ઓગળતી જોઈ શકીએ. આપણી આંખોમાં અન્યના પ્રતિબિંબને નિહાળી શકીએ. જીવનની એક એક પાંદડીમાં પાતાળ પ્રકટે અને એક એક ફૂલમાં આભા.

જીવન અકળ અને અગમ્ય છે. સમજણની કે જ્ઞાનની ફૂટપટ્ટીથી એને માપી શકાતું નથી. મૃત્યુ એટલે જીવનનો લય. ચેતનાનું મહાયૈતન્ય સાથેનું મિલન.

સૂર્યચંદ્રના તેજ ઉધાર લીધેલાં નથી. તેનામાં પૂર્ણ ક્ષમતા છે. લોખંડને પારસનો સ્પર્શ થતાં તેને સુવર્ણ બનાવી શકાય. પણ એ સુવર્ણ અન્ય લોખંડને સુવર્ણ બનાવી શકતું નથી. જ્યારે આપણી આંતરચેતનાથી પ્રકટાવેલો દીપ બીજા દીવડાને પ્રકટાવે, બીજો ત્રીજાને અને અનંત દીપમાળા પ્રકટી શકે.

સાધનાના માર્ગમાં માણસે એકાગ્રતા કેળવી, પ્રભુપ્રીતિ પામવી પડે. સમગ્ર અંતર પ્રભુપ્રીતિથી સભર બની જાય તો અન્ય દુન્યવી ચીજો માટે અવકાશ જ ન રહે.

જીવનની સાર્થકતા નિર્વિશેષ થવામાં છે. બિંદુ મટી સિંધુમાં એકાકાર થવામાં છે. ઇદં સર્વ. આ સમગ્ર જગત પોતીકું છે. જળમાં જળ થઈ વહેતાં રહેવું છે. સૌમાં એકરસ થઈ ભળી જવું છે. જીવનનો સાચો અમૃતકુંભ આપણા હૃદયમાં અંતરમાં જ ગોપીત છે. એનો આસ્વાદ માણતાં શીખી જઈએ તો મૃત્યુ મંગળમય બની જશે અને અસ્તાચળનો ઉત્સવ જીવનોત્સવ બની રહેશે.

સમયનો લય

ગામ પહોંચ્યાં ત્યારે અંધારું ઢળી ચૂક્યું હતું. વહેલી સવારે ઉજાસમાં ઠંડી ગુલાબી અનુભવાતી હતી. મખમલી ધુમ્મસ છવાયેલું હતું અને ઠંડી હવાનું લખલખું શરીરમાં ધ્રુજારી પેદા કરી જતું હતું. ભીની ભીની હવામાં અસીમ શાંતિનો સ્વપ્નિલ અનુભવ અનુભવાતો હતો.

જીવનની સફર કેવી અજબગજબની છે. દરરોજ નવી સવારે નજર સમક્ષ એક નવો પ્રદેશ ઉઘડે છે. સૃષ્ટિનાં વિભિન્ન સ્વરૂપો - નજારો જોતાં આંખ ધરાતી નથી. નજરું ધન્ય બની જાય છે, અને એ દૃશ્યો આંખ સોંસરવા હેયામાં ઉતરી જાય છે. આવી સુંદરતાનું આકંઠ પાન કરતાં હૈયું ધરાતું નથી. આંખો દ્વારા જોયેલા દૃશ્યો હેયામાં અકબંધ સચવાતા જાય છે, જેનો સ્મૃતિમાંથી કદીયે લોપ નહીં થાય. પ્રકૃતિ મન અને હૃદયને નિતાંત શાંતિની અનુભૂતિ કરાવે છે. હૃદયમાં ઊંડા ઊંડા ઉતરતા જઈને સતત કશુંક શોધવાની પ્રેરણા મળ્યા કરે છે. જાણે ભાર વિનાનું અસ્તિત્વ અનુભવાય છે, જાણે કે ઊડતાં ઊડતાં કોઈ પંખીની પાંખમાંથી પીછું ખરી પડતું હોય અને હવામાં હિલોળે ચડ્યું હોય. એવી અવસ્થા અનુભવાય છે.

પહાડની પેલી પારથી ઊઘડતો સૂરજ કોઈ અનંત સફર આદરવા આમંત્રણ આપી રહ્યો છે અને પહાડની કેડીઓ ઉપર સંસારના આડાઅવળા માર્ગો ઉપર અનંત યુગોથી અથડાતી, પછડાતી, ભટકાતી હું એ સૂરજનાં પ્રતિબિંબોની પાછળ પાગલની જેમ દોડતી રહી છું. સફરનો ક્યાંયે અંત દેખાતો નથી. સફર લંબાયે જાય છે. સૂરજ કદી પકડાતો નથી. હાથમાં આવવાનો યે નથી. સૂરજ ડૂબવા માંડે છે ને મને થાય છે હું પણ મારા શ્વાસનું બંધન છોડીને ડૂબવા માંડું. અંધકારના ઓળા પથરાય એ પહેલાં પંખી પોતાના માળામાં જઈ સુરક્ષિત થઈ નિરાંતે પોઠી જવા માંગે છે, પોતાના બચ્ચાં માટે પૂરતું ચણ ચણી લીધું છે. મુક્ત હવા અસીમ આકાશમાં ઓગળી રહી છે. હવે સમયના લયને જાળવવો છે.

સનાતન મારગ

આધ્યાત્મિક જીવન એ જીવનની સર્વોચ્ચ ગરિમા પૂર્ણ અવસ્થા છે. દેહની આસપાસ આખી જિંદગી ફેરફારડી ફરવાની છે. પણ દેહમાં નિહિત રહેલાં સાચા દેવતાની શોધ એનું નામ જ અધ્યાત્મ. મનુષ્ય અવતારમાં જ ઇશ્વરભક્તિ, ચિંતન, મનન શક્ય છે. શરીર તો પ્રભુનું મંદિર છે. એ દેવળ જૂનું થતાં હંસલો ઊડી જાય અને નવું દેવળ શોધી લેશે. આપણે પ્રભુ પ્રત્યે લઈ જતાં પંથે પ્રસ્થાન કરવાનું છે. ઇશ્વરકૃપાની પુષ્ટિ મળતાં એ કાર્ય સિદ્ધ થઈ શકે. અઠે જ કેલાસ અને અઠે જ વૈકુંઠ. મૃત્યુ પછી સ્વર્ગ જવાય, એવું કોણ કહેવા માટે પાછું આવ્યું છે? ભાવિના ગર્ભમાં શું છુપાયું છે તે જાણી શકાતું નથી. પરંતુ સાત્ત્વિકતાપૂર્ણ જીવન તેનો પ્રભાવ પાડી શકે. આંખોમાં શ્રદ્ધાના દીવાનું તેજ અંજાયેલું હોવું જોઈએ.

આપણે આપણું આગવું વિશ્વ રચીએ અને ઉર્ધ્વગતિઓથી અલાયદું વિશ્વ આકાર પામે. ધર્મની સાધના કરવી છે, પણ કોઈ નિશ્ચિત નિયમો પાળવા કે એને લગતા ક્રિયાકાંડ કરવા એ જ ધર્મ નથી, સાચું અને સારું લાગે તે અપનાવીએ. મધમાખી મનગમતાં ફૂલો ઉપર જઈને બેસે. અમુક જ ફૂલોનું મધ ચૂસવું એવો કોઈ નિયમ નથી. મધમાખી ફૂલોને નુકસાન પહોંચાડ્યા વગર તેનો અર્ક લઈ મધપૂડો બનાવી મધુસંચય કરે છે. મધ મીઠું મીઠું હોય તે આપણને ગમે. મનને જયે તે ધર્મ અપનાવીએ અને ફૂલોની જેમ ચારિત્ર્યની ખુશબૂ ફેલાવીએ. તર્કની કસોટી પર ખરો ઊતરે તે જ સાચો ધર્મ. સત્યનો પંથ દાખવે તે જ સાચો રસ્તો-મારગ.

ઇશ્વર પ્રાપ્તિનો કોઈ એક માર્ગ નથી. ફક્ત પરંપરા નિભાવવી એ જ સાચો ધર્મ નથી. જેમ નદી પાર કરવા અનેક ઘાટ હોઈ શકે.

અનેક નાવ થકી સામે પાર જઈ શકાય, તેમ ઇશ્વર પ્રાપ્તિના અનેક માર્ગ, અનેક ધર્મ હોઈ શકે.

સાચો ધર્મ કદી બીજાની સ્વતંત્રતા છીનવે નહીં. ઝાડ-વૃક્ષથી માંડી બ્રહ્મ પૂજા કરવા માટે અનેક રસ્તા છે. દરેક ઉજવણી એ ધર્મોત્સવ. હિંદુ ધર્મમાં કોઈ એક જ રસ્તો નથી. બસ રસ્તાઓ, રસ્તાઓ અને રસ્તાઓ. સૌ પોતપોતાનો રસ્તો શોધી લે. કોઈ રસ્તો, કોઈ ધર્મ બીજાથી શ્રેષ્ઠ નથી. બધા રસ્તા ઇશ્વર ભણી દોરી જાય છે.

ઇશ્વર શાશ્વત છે, સનાતન છે. વૈદિક, સનાતન ધર્મનો કદાચ જગતમાં સૌ પ્રથમ પ્રાદુર્ભાવ થયો હશે.

પિતા આધે પહેલો જગત વીંટતો સાગર વહે,
અને વેગે પાણી સકલ નદીના તે ગમ વહે,
વહો એવી નિત્યે, મુજ હૃદયની સર્વ ઝરણી,
દયાના, પુણ્યોના, પ્રભુ તુજ મહાસાગર ભણી.

આપણે આપણો ધર્મ સંભાળવો. ધર્મનો અર્થ કોઈ અમુક સંપ્રદાય નહીં, પણ ફરજ. સૌ પોતપોતાની ફરજ અદા કરે તો સર્વોદય સધાય.

સંઘર્ષ

વરસાદ લંબાઈ ગયો છે, શહેરના જળાશયોમાં પાણીનો સંગ્રહ ઓછો થઈ ગયો છે. દિવસમાં સવાર-સાંજ બે-બે કલાક પાણી આપવામાં આવે. પાણી કાપ, વીજળી કાપ. નાનો પિંટુ તો અકળાઈને ધમપછાડા કરે. સવાર-સાંજ બે વખત નહાવા જોઈએ, સાવર નીચે. આઠ-દસ બાલદી પાણી વહી જાય. સાંજે મેચ જોવી હોય, વિડિયો ગેમ રમવી હોય. લાઇટ વગર કેવી રીતે રહેવાય? દાદાજી સમજાવે કે બેટા એમ અકળાવાથી કંઈ વળે નહીં. અમારા જમાનામાં ઘરમાં નળ નહોતા. દાદી નદીએથી પાણીનાં બેડાં ભરી લાવતાં. માથે બેડું ને કાખમાં ઘડો. ઢોર હતા, દુઝાણા હતા. ખેતી કરતાં, પસીનો પાડીને પૈસા રળ્યા. દાદાજીને જરા પોઈંટ મળવો જોઈએ કે ચાલુ થઈ જાય. અમારા જમાનામાં લાઇટ હતી નહીં. ટમટમિયાં, કોડિયા ને ફાનસ હતાં. કાચની ચીમની પર ચડેલી મેશ કાઢવા રાખથી ચીમની ઘસી, ઘાસલેટ પૂરવાનું. તમારે મન પૈસાની કોઈ કિંમત નથી. કોઈ વસ્તુની કિંમત નથી, જ્યાં જ્યાં જાઓ ત્યાં લાઇટ કરો અને ઘર બહાર નીકળો, પંખા અને લાઇટ બધું ચાલુ રાખીને જાઓ. વાપરવાનું ખરું પણ વેડફવાનું ન હોય. વીજળીના કેટલા મોટા બીલ આવે છે? બધા રૂમમાં એસી. એસીની ઠંડકમાં શરીરના સાંધા જકડાઈ જવાના.

દાદી અમારી ભાભીને ઠપકો આપે. બધા ગેસ ફુલ પાવર પર રાખો છો. ગેસ ધીમા બાળો. ગેસનો બાટલો પંદર દહાડામાં ખાલી થઈ જાય. ગેસ કેટલો મોંઘો થઈ ગયો છે. વધારાના બાટલા પર સબસીડી મળે નહીં. ૮૫૦ થી ૯૦૦ રૂપિયાનો બાટલો આવે. જરા ટોકીએ તો તમારો તોબરો ચડી જાય. બાટલા જલદી નથી મળતા તો તમે ઇન્ડકશન ગેસનો ચૂલો લઈ આવ્યાં. એ વળી ઇલેક્ટ્રીક

વિના થોડા ચાલવાના? વીજળીનું બીલ કેટલું મોટું આવશે. કરકસર કરો. ત્રેવડ ત્રીજો ભાઈ કહેવાય અને દાદી પોતાના જમાનાની રેકૉર્ડ વગાડવાનું શરૂ કરી દે. અમારા જમાનામાં પચાસ સાઠ રોટલા રોજના ટીપવા પડતાં. ખેડૂત, ભાગિયાના રોટલા ટીપવાના. આજની તમારા લોકોની જેમ ગણી ગણીને રોટલી ખાવાની ન હતી. મહેમાનો તો બારે દાડા હોય. ચૂલાં ફૂંકીફૂંકીને આંખો બળી ચાલી. પેન્સિલના બે ટુકડાં કરી બે ભાઈઓને એક-એક ટુકડો આપતાં. અમારો જમાનો જુદો હતો. વડીલોની લાજ કાઢવી પડતી. બહાર જવું હોય કે પિયર જવું હોય, પૂછતાં ડર લાગતો. રાત પડે જ વરનું મોટું ભળાતું. તમારી જેમ લટરપટર ન ચાલતું. સાસુ ભાણાંમાં જે ખાવાનું મૂકે તે ખાવું પડતું. વહુના ભાગે તો વાસી રોટલો જ આવતો. પિયરથી ગમે તેટલો વ્યવહાર આવે, સાસુ નણંદને એ ઓછો જ લાગતો. મણ મણની સંભળાવે. બધું ચૂપચાપ સાંભળી લેવાનું. સામે હરફ પણ ઉચ્ચારાતો નહીં.

મોલમાંથી મોંઘા દાટ બ્રાન્ડેડ કપડાં લાવો, છોકરાઓ બહારથી આવે, કપડાં જ્યાં ત્યાં ફેંકે, લોંડ્રીમાં કપડાં ધોવા મોકલો, અમારે તો વરસમાં દિવાળીમાં એક વખત નવાં કપડાં મળતાં. જાતે ધોઈને, ઇસ્ત્રી કરીને કબાટમાં ગોઠવી દેતાં. જે વસ્તુ સહેલાઈથી મળી રહે એની કોઈ કિંમત નહીં. તમે તો નવી નવી બૂક, કોમ્પ્યુટર ગેમ્સ પાછળ પૈસા ખર્ચો છો.

જ્યારે જ્યારે દાદા-દાદી એમના જમાનાની વાતો કાઢે, એમને શૂરાતન ચડે. પોતે કેવાં કેવાં સંઘર્ષો વેઠ્યાં હતાં. કેટકેટલાં ઢસરડા કરવા પડ્યા. કેટકેટલાં અભાવોમાં જીવવું પડ્યું, એ રામ કહાણી ચાલુ થઈ જાય. એમાં અમને શું મજા પડે! આપણે ત્યાં લાઈટ જતી નથી. જશે તો જનરેટર ચાલુ કરી દેવાના. છતે દીવે અંધારું શા માટે વેઠવાનું!

દાદાજીએ શરૂ કરેલું નાનું કારખાનું, આજે મોટી ફેક્ટરી બની ગઈ છે. હજારો, લાખોને બદલે કરોડોનું ટર્નઓવર થાય છે. આટલું

બધું રળતર હોય પછી શા માટે કરકસર કરવાની જરૂર પડે. ખરચા કરો, ઓટોમેટીક આવક વધવા માંડશે. બધા પાસે કેડીટ કાર્ડ છે. બેંકમાં ઓવરડ્રાફ્ટની સગવડ છે. શા માટે તકલીફ વેઠવાની?

યુધ્ધસ્ય કથા રમ્યા. એમ સંઘર્ષની વાતો રસપ્રદ લાગે, પણ એકની એક રેકૉર્ડ વાગ્યા કરે. હવે તો પીન પણ ઘસાઈ ગઈ છે. આજે પણ દાદી એમણે વેઠેલાં દુઃખોની વાતો કરે તો પોતે રડી પડે છે અને અમે પણ રડી પડીએ છીએ. અગવડ વેઠ્યા પછી સફળતા મળતી જાય એનો આનંદ અનેરો હોય. સાચી વાત તો એ છે કે જમાનો આગળ સતત વધતો રહે છે. એ જમાનામાં ફીઝ, ટીવી, લક્ઝરી આઈટમો ગણાતી. આજે તો ઝૂંપડપટ્ટીમાં કે મોટા ફ્લેટોમાં કાર, ટીવી, ફીઝ બધાને માટે જરૂરિયાતના ઉપકરણો બની ગયાં છે.

સિધ્ધિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો સંઘર્ષો વેઠવા પડે. અમુક નિર્ધારિત ધ્યેયને સિધ્ધ કરવા અથાક પ્રયત્નો કરવા પડે. જરા વિચારીએ, જૂના જમાનામાં માનવી શિકારની શોધમાં, ખોરાકની શોધમાં કેટલો ભટક્યો હશે. ફક્ત રોટી અને સુરક્ષિત રહેઠાણ માટે. ખેતી કરી વનવગડા વિંધ્યા, રણ ઓળંગ્યા. સાપ કે વન્ય પશુઓથી બચવા ઘર બાંધ્યા, કેટલી કાળી મજૂરી કરી, તે સ્થળાંતર કરતાં રહ્યાં. નવા નવા આવિષ્કારો કરતો રહ્યાં. શીતળા, ક્ષય, પ્લેગ જેવા રોગો સામે સંરક્ષણ મેળવવા સંઘર્ષો કર્યાં. હજુએ એ શોધ ક્યાં પૂરી થઈ છે? માનવી ચંદ્ર, મંગળ જેવા ગ્રહો પર પદાર્પણ કરવા થનગની રહ્યો છે.

કોઈપણ સફળ માણસને એની સફળતાનું રહસ્ય પૂછીએ, એક જ જવાબ હશે સંઘર્ષ. ફિલ્મ ક્ષેત્રમાં કામ મેળવવા ગામડેથી મુંબઈ આવ્યાં. ફૂટપાથ પર સૂતાં. સ્ટુડિયોમાં નોકર જેવા કામો, સ્પોટ બૉય જેવા કામો કર્યાં. અનેક ધક્કા ખાધાં. ટકી રહેવા માટે સંઘર્ષ કરવો પડ્યો. કંઈક કેટલાયે ઘર ભેગા થઈ ગયાં, કંઈક ઘરબાર વિનાના થઈ ગયા. જીવનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં આવા સંઘર્ષો વેઠનારા, ટકી શક્યા ફક્ત પોતાના આત્મવિશ્વાસને કારણે. પછી અમિતાભ હોય કે દિલીપકુમાર કે સંજીવકુમાર કે પછી મફતલાલ કે ધીરુભાઈ

અંબાણી, જેમણે આંધી-તુફાનો સામે ટક્કર ઝીલી.

જિંદગીની લડતમાં ક્યારેય હાર સ્વીકારવાની નથી. હિંમત ગુમાવવાની નથી. જિંદગીને કહેવાનું હું તારાથી હારવાની નથી. તું હારી હોય તો કહેજે. સંઘર્ષ છોડી દો તો પછી નિષ્ફળતાનો સમુદ્ર તમને ડૂબાડી દેશે. સંઘર્ષ કરો તો જિંદગી તમારી. જિંદગીનો પંથ તમારે જ નક્કી કરવાનો છે. એકલાએ રસ્તો કાપવાનો છે. અણદેખી ભૂમિ પર, ભોમિયા વિના એક એક પગલે આગળનો પંથ કપાતો જશે. ઇતિહાસ હમેશાં વિજેતાના ગુણગાન ગાય છે.

આપણા વડીલો કચ્છ-કાઠિયાવાડથી ધંધાર્થે મુંબઈ રંગુન, આફ્રિકા કે જાવા સુમાત્રા કે લંડન પહોંચ્યા, અગણિત હાડમારીઓ વેઠીને, ઘરબાર, પત્ની બાળકોને છોડીને દેશ-પરદેશ વસ્યાં. રાત-દિવસ કાળી મજૂરી કરી. ગરીબ વિદ્યાર્થીઓએ મ્યુનિસિપાલીટીના દીવાબત્તી નીચે બેસી વાંચ્યું. દર દર પગના તળિયાં ઘસ્યાં. અભિમન્યુની જેમ કષ્ટોના અનેક કોઠાઓ વટાવ્યા. ક્યારેક ક્યાંક અટવાયાં. વિકટ પરિસ્થિતિમાંથી બહાર નીકળવા માટે અનેક ધમપછાડા કર્યા. મનમાં ગાંઠ વાળીને બેઠાં હતાં કે આપણે આપણાં પગ પર જ ચાલવાનું છે, આપણા બળ પર દોડવાનું છે. સંજોગોની ગમે તેટલી ભીંસ વધતી જાય, એક વિશ્વાસ કેળવ્યો કે ઇશ્વર કસોટી કરે છે. જે તકલીફો મોકલે છે તેને ખબર છે કે કોના ખભા, કેટલો ભાર ઊંચકવા સક્ષમ છે. એ દોડમાં કેટકેટલા કાંકરા, કંટક ચૂભતાં રહ્યાં, એની પીડા વેઠીને પણ દોડતાં રહેવું પડ્યું. કારણ ધ્યેય નિશ્ચિત હતું. થાકવાથી કે કંટાળવાથી પરવડે તેમ ન હતું. માણસને પોતાની જિંદગીના શિલ્પી જાતે બનવું હતું. સમાજ, પરિવારમાં સર્વશ્રેષ્ઠ પૂરવાર થવું હતું. કસોટીની ભઠ્ઠીમાં તપી તપીને કથીરમાંથી કંચન સમા મૂલ્યવાન બનવું હતું.

નાની ઉંમરમાં પતિનું અવસાન થતાં અનેક વિધવાઓએ પતિની ગેરહાજરીમાં મા અને બાપના બંને રોલ ભજવ્યાં. છોકરાઓને ઉછેરી, ભણાવી, સફળતાના શિખરે પહોંચાડ્યા. એવું કરવામાં

અથાક પરિશ્રમ વેઠ્યો, અવગણનાઓ, અપમાનો વેઠ્યાં. એ માના મગજમાં કદી એવો વિચાર પણ પ્રગટ્યો નહીં કે એ દીકરાને ઉછેરવા અંગત સુખોનું બલિદાન આપી રહી છે. એને પોતાના સંતાનને બિચારું કે બાપડું કે ઓશિયાળું બનવા દેવું ન હતું. જીવનનું લક્ષ્ય હતું, પોતાનું સંતાન સર્વ સુખો પામે, ફક્ત ફરજનું ભાન હતું. પોતે કરકસર કરી, ગરીબી વેઠી એ બધું આજે ભૂલાઈ ગયું છે. એ સંઘર્ષના સમયની યાદો આજે એની જીવનમૂડી બની ગઈ છે. એ યાદો દુઃખદાયક નહીં પણ આજે સુખકર લાગે છે. જે કર્યું તે દીકરા ખાતર કર્યું. પોતાનાનું કર્યું એનો ભાર થોડો લાગે ! ત્યારે તો ફક્ત કામ કરવામાં ચિત્ત હતું. મા પોતાની જાતને નસીબદાર ગણે છે કે મહેનતનું મધુર ફળ એને મળી ગયું છે. દીકરાનો સંસાર હર્યોભર્યો છે. સવારે ઊઠતાં કે રાત્રે સૂવા જતાં પહેલાં સૌ બાને જયશ્રીકૃષ્ણ કરી પગે લાગે છે. વહુ-દીકરા એનો પડયો બોલ ઝીલે છે. All well if end is well. દીકરાએ માનો અલાયદો રૂમ બનાવ્યો છે અને એમાં સુંદર મંદિર બનાવી ઠાકોરજી પધરાવી આપ્યાં છે. ઠાકોરજીની સેવા અને બાળગોપાળની આળ-પંપાળ એ બેમાં બાનું ચિત્ત ચોંટ્યું રહે છે. જ્યારે જ્યારે સંઘ જતો હોય, ત્યારે માનું નામ દીકરો પહેલું નોંધાવી દે છે. સુખની અનુભૂતિ માટે ભૂતકાળના સંઘર્ષના દિવસો ભૂલાતાં જાય છે. પોતાના સંસ્કારો પરિવારમાં જળવાઈ રહે એનાથી બીજું મોટું સુખ કયું ? માને મન તો એ દુઃખના દિવસો કે આજના સુખના દિવસો બધું સમાન છે. એનું સાચું સુખ એના દીકરાના સુખમાં જ સમાયેલું છે.

જ્યારે મફતલાલ મિલના માલિક બન્યાં, ધીરુભાઈ અંબાણી રિલાયન્સના અધિષ્ઠાતા બન્યાં, અમિતાભ બચ્ચન સુપર સ્ટાર બન્યાં, સફળતાના શિખરે પહોંચ્યાં ત્યારે ભૂતકાળમાં વેઠવી પડેલી સઘળી મુસીબતો ગૌણ બની ગઈ. આજે બીએમડબલ્યુ ગાડીમાં ફરનારાને ત્યારની સાયકલની સવારી પણ સુખદાયક લાગી રહી છે. દુઃખ વેઠ્યા પછી આવેલા સુખની કિંમત અધિક હોય. તૈયાર

ભાણે મહારાજની રાંધેલી રસોઈ કરતાં હાથે ઘડેલો બાજરીનો રોટલો મીઠો લાગતો. ત્યારે ઘરની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે વ્યવહાર કરવામાં નાનમ લાગતી ન હતી. આજે સ્ટેટસ સાચવવા માટે ઘસાઈ મરવું પડે છે. ત્યારે જીવન ગુણવત્તાસભર હતું.

આપણે વિચારીએ કે આપણા વડીલો એમના જીવનમાં પડેલાં કષ્ટો યાદ કરી દુઃખી ન થાય. જીવનમાં પરિસ્થિતિ કાયમ પલટાતી રહે છે. દરેક સુખના પાયામાં સંઘર્ષો, કષ્ટો ધરબાયેલાં પડ્યાં હોય છે. એમના જમાનામાં ઘણાં અભાવો હતાં. પણ ઘઉં, બાજરાની ગુણો, ઘીના ડબ્બા ભરેલાં રહેતાં. સસ્તાઈ હતી. કેરી ગણીને ખવાતી ન હતી. ટોપલે ટોપલાં ઘરમાં આવતાં. ગરીબીનાં દિવસોમાં યે મા દીકરાનો જન્મદિવસ ઉજવતી, આજના વખતમાં હોટલમાં જમવા જવાય છે. એને બદલે મા ઘરના બનાવેલાં ઘીનો રવાનો શીરો બનાવી પોતાના હાથથી દીકરાને ખવરાવતી. ઉપર બદામ, કીસમીસ અને એલચી પણ નાંખતી. કદાચ ભવિષ્યમાં એના દીકરાના દીકરા મોટા થશે, ત્યારે એમની પાસે પૈસા પુષ્કળ હશે, પણ કાજુ, બદામ, કેસર, એલચીના ભાવ એવાં આસમાને પહોંચ્યાં હશે કે એનું નામ લેવાનું યે દુર્લભ થઈ ગયું હશે. એમના નસીબમાં ભૌતિક સુખો, લક્ઝરી ભોગવવાનું હશે, પણ સાચા ઘી, દૂધ એમનાં નસીબમાં નહીં હોય, પૌષ્ટિક ખોરાક ખાવાને બદલે ગોળીઓ ખાતાં થઈ જશે.

તૈયાર ભાણે- રેડીમેડ મળેલાં સુખની કોઈ કિંમત નહીં હોય, કારણ એમાં કતૃત્વભાવ નહીં હોય. જાતે બનાવેલી રસોઈ દીકરાને જમાડવામાં જે સંતૃપ્તિ મળે તે હોટલના ભાણામાં નહીં હોય. ગરીબ મા-બાપ પણ લગ્ન સમયે દીકરીને કે વહુને પૈસા બચાવી બચાવીને પચીસ, પચાસ તોલા સોનાના ઘરેણાં ચડાવી શક્તા. આજકાલ પૈસા હશે, પણ બચત નહીં હોય. સોનાના ભાવ આસમાને ચડેલાં હશે. પાંચ તોલા સોનું ખરીદવું પણ ભારી પડશે. ખોટા દાગીના પહેરી સંતોષ મનાવવો પડશે, ત્યારે એમને પણ ઘણા અભાવો

વેઠવા પડી રહ્યાં છે, એવી અનુભૂતિ થયા કરશે.

There is nothing more beautiful, than a smile that has struggled through tears.

ઘોર અંધકાર પછી પ્રકાશની રેખાઓ પ્રકટવા માંડે તેની શોભા અનોખી હોય.

ભર તડકે વનમાં ભમ્યાં પછી તરસ લાગે. ઝાડની નીચે બેઠેલી ડોસીમાની પાણીની પરબ પર માંડેલા માટીના માટલાનું પાણી કેટલું મીઠું લાગે? પ્યાસ બુઝાય જાય અને લીમડાંના ઝાડની શીળી છાંય નીચે ખાટલો ઢાળીએ, કુદરતી વિંઝણો વીંઝાય ને જે મીઠી નિંદર આવી જાય, તેની તોલે એરકંડીશનમાં, ડનલોપના ગાદલામાં આળોટવામાં આનંદ નથી આવવાનો.

ભૂખ ન જુએ સૂકો ભાત ને નિંદર ન જુએ તૂટી ખાટ.

સંઘર્ષોની સામે લડવા માટે મક્કમ મનોબળ જોઈએ. મનોબળ હોય તો ગમે તેવા દુર્ગમ પહાડો પણ સર કરી શકાય.

સૂરજ ડૂબવા લાગ્યો. નદી કિનારો નિર્જન બનવા લાગ્યો. અંધારું ઉતરે એ પહેલાં ઘરે પહોંચી જવું જરૂરી હતું. ઘરે પહોંચતાં પહેલાં મંદિરે શયન આરતીના દર્શન કરવાનો નિયમ કર્યો છે. ઠંડી હવાની લહેરખીઓ જીવનભરના થાકને ઓગાળી દેવા લાગી.

અમે પતિ-પત્ની પંચોતેરની લગોલગ પહોંચી ગયા છીએ. ઘર-સંસાર ધંધાની પળોજણમાંથી મુક્તિ મળી છે. સાંજે ૫ વાગે નદી કિનારે ફરવા જવાનું, શયન આરતીના દર્શન કરી પછી ઘરે વહેલાં પહોંચી જવાનું. રાતનું જમણ, ડીનર ઘરની બધી વ્યક્તિઓએ સાથે જ ટેબલ પર લેવાનો નિયમ બધાએ પાળવાનો.

આજે જરા ઘરમાં કચકચ કરવી પડેલી. ઘરની બહાર નીકળતાં પહેલાં કોઈ લાઇટ, પંખા, એસી બંધ કરે નહીં અને મારાથી લેકચર અપાઈ ગયું. શિખામણ આપવી પડી. અમારા જમાનામાં અમે કેટલી કરકસર કરતાં. અમે કેટલો પરિશ્રમ કર્યો છે, આ ઘરનું ઘર બનાવવા માટે. વહુનું મોઢું ફુગી ગયું. જો કે એ અમારી આમન્યા જાળવે છે,

સામો જવાબ આપતી નથી. બોલી લીધાં પછી પસ્તાવો થયો. ગમે તેટલું કહો, પથ્થર ઉપર પાણી. એ લોકો ને એમની રીતે જીવવા દેવા જોઈએ. આપણા જમાનાની વાતોમાં એમને કોઈ રસ નથી. ગયા એ દિવસો પાછા આવવાના નથી. આપણે વેઠ્યું એ આપણું નસીબ. એમના નસીબમાં સુખ-સમૃદ્ધિ છે, એમને ભોગવવા દો. ખુશ રહો. ઉંમર થઈ, ફાવશે, ભાવશે, ચાલશે ની નીતિ અપનાવવી જોઈએ.

મન જરા ઉદ્વિગ્ન હતું. નદી કિનારે ઘાટના પગથિયા પર બેઠાં પાણીમાં પગ બોળીને રોજની જેમ નદીના શીતળ જળનો સ્પર્શ દિલ દિમાગમાં સ્વસ્થતા સ્થાપી ગયો.

આ નદી કદી કહે છે ખરી કે હું પહાડ પરથી નીકળી દુર્ગમ પહાડો કોતરીને ધોધ રૂપે પડી. અનેક સંઘર્ષો વેઠ્યા. ચટ્ટાનોને ચૂર ચૂર કરતી ગઈ. ખુદ પોતાનો માર્ગ મોકળો કરતી ગઈ. આજે સપાટ મેદાનોમાં થઈ વહું છું. શીતળતાની લહાણી કરતી રહું છું. ધનધાન્યથી સમૃદ્ધ કરતી રહું છું. અંતે તો સાગરમાં વિલીન થવાનું છે. નદી આવું કંઈક કાનમાં કહી ગઈ. મગજમાં ઊતરી ગયું. આપણા જીવનનો સંઘ્યાકાળ છે. મમત્વ ભૂલી જઈએ. મેં સંઘર્ષો વેઠ્યા એ ગાણું ભૂલી જઈએ. આજે જીવનનદી સમરસ રૂપે વહી રહી છે. મહાકાળમાં ભળી જવાનું છે. છોડતાં જવું પડશે, છૂટવું જોઈશે. સુખ કે દુઃખ આપણા નસીબમાં હશે તે ભોગવી લેવાનું, સંતાનોને એમના નસીબ પર છોડી દઈએ.

કરકસર

સુખની શોધમાં માનવી ભટકતો રહે છે. જગતમાં સૌને સુખી થવું ગમે છે. મનની શાંતિ સુખની અનુભૂતિમાં મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. પૈસો હોય તો યે વ્યાધિ ન હોય તો અધિક વ્યાધિ. આર્થિક સધ્ધરતા થોડું શુકુન આપે, ઓછું દુઃખદાયી બને. સમય અનુકૂળ હોય ત્યારે કમાઈને ધન એકત્ર કરી લેવું જરૂરી. ફક્ત કમાયા એટલે માલદાર નથી બની જવાતું. કમાઈને કરકસર કરી, કરેલી બચત જ આર્થિક સધ્ધરતા આપી આત્મવિશ્વાસ પ્રેરી શકે, ભાવિ માટે નિશ્ચિંત બનાવી શકે.

પોતાની વૃધ્ધાવસ્થા છે. બાળકોને બીજાને ભરોસે છોડી ન શકાય. Provision કરવું જરૂરી. બચત કરી યોગ્ય Planing કરી રાખવું જરૂરી. કુટુંબ પરિવાર ભાઈ ભાઈ વચ્ચે વહાલના વહેણ સૂકાઈ ગયા છે. કોઈની મદદની આશા રાખી ન શકાય.

આજે પહેલાંની જેટલી બચત સહજ રીતે થઈ શકતી નથી. કારણ આંતરિક સુંદરતા અને સધ્ધરતાને બદલે બાહ્ય આડંબર, મિથ્યા પ્રદર્શનનો આશ્રય લઈ સૌને અન્ય કરતાં ઊંચેરા દેખાવાના અભરખાં છે. બીજા કરતાં વિશેષ સમૃદ્ધિમાન, સફળ અને સુખી હોવાનો દેખાડો કરવો છે, આંતરિક શાંતિના ભોગે.

પ્રલોભનોના પાર નથી. સાંજ પડે ત્યાં સુધીમાં અનેક કંપનીના ફોન રણક્યા કરે. સરળ રીતે લોન ઉપલબ્ધ થઈ છે, ઘર, ટી.વી., ફીઝ, ગાડી બધું હપ્તેથી વસાવો. આજે વસાવો, વાપરો અને કાલે ચૂકવજો. કાલે ચૂકવવાનું તો છે જ એ માટે બચાવવું પડશે. મોબાઇલ વગેરે ખર્ચાઓ તો વધતા જ રહેવાના. અન્યની દેખાદેખી, મોબાઇલ, વિદેશ પ્રવાસ, પાર્ટીઓ, લગ્ન સમારંભો - બેસુમાર, બેફામ ખર્ચાઓ આપણને ખાડામાં ઉતારી દે છે. નવી કમાતી થયેલી પેઢી કરજદાર

બની કરજના ઊંડા કૂવામાં ઉતરતી જાય છે. અને વધતા જતાં મર્યાબદ્ધને પહોંચી વળવા સવાર સાંજ દોડધામમાં રહી ટેન્શન વધારી મૂકી રોગોને નોતરી બેસે છે.

એટલે જ આપણા વડીલો કહેતા કે પછેડી જેટલી સોડ તાણો નહીં તો પગ ઉઘાડા દેખાશે. કંજૂસાઈ નહીં પણ કરકસર કરી જિંદગીના ઉત્તરાર્ધ માટે બચત કરી રાખો. જુવાનીના જોશમાં દોડીને કમાયેલું અને કરકસર કરીને બચાવેલું ધન વૃદ્ધાવસ્થાને નિશ્ચિંત અને આરામદાયક બનાવશે. ઘડપણ આવતા શરીરમાં રોગો ઘર ઘાલશે, અશક્તિને કારણે ત્યારે શ્રમ નહીં કરી શકાય. બચાવેલું ધન જ ત્યારે દવાદારૂમાં કામ લાગશે. સ્વમાનથી ગાળેલી યુવાવસ્થા, ઘડપણમાં પણ સ્વમાન જાળવી, ટકાર મસ્તકે જીવી શકાશે. કોઈ પાસે હાથ લાંબો કરવાનો સમય ન આવે તેવી વ્યવસ્થા કરવી જરૂરી.

આપણા નસીબને આપણે ઘડવાનું છે. સુકૃત્યો કરી જીવનમાં જવલંત સફળતા પ્રાપ્ત કરવાની છે. એને માટે ઉચ્ચ વિચારો અને જીવનમાં સાદગી જરૂરી છે. નબળા પાયા પર ઊંચી ઇમારત ચણી નહીં શકીએ. માણસના વિચારો તેનો સાચો ખોરાક છે. આચારનું સારું ખેતર પૂરેલું હશે તો જ ઘડપણમાં એના સુફળ ચાખવા મળશે. વધુ મેળવવું એ જીવનનું કર્તવ્ય હોય પણ વધુ બચાવી ભાવિ જીવન નિશ્ચિંત બનાવવું એ લક્ષ્ય હોવું જરૂરી.

માણસની જિંદગી ભૂતકાળ, ભવિષ્ય અને ભાવિની વચ્ચે વહેંચાયેલી છે. માણસ પોતાના ભૂતકાળને ભૂલી શકતો નથી. અમારા જમાનામાં આમ હતું અને કેવા કેવા દુઃખો વેઠ્યા, કેવા કેવા કામો કરવા પડતા. વડીલોની કેટલી આમન્યા જાળવતા. કેટલો સસ્તાઈનો જમાનો હતો. દૂધ, ઘી, મીઠાઈ, નાતના વરા, જમણવાર, લગનગાળો, કેરીગાળો, મહેમાનોની સરભરા વગેરે વાતો કરી ભૂતકાળને વાગોળ્યા કરવું ગમે છે.

જ્યારે આજની જુવાન પેઢી, આજના આનંદને આજે લૂંટી લેવા માંગે છે. નથી ખપતું તેને કોઈ બંધન કે નથી જોઈતી મર્યાદા-મન

મૂકીને જીવવું છે. મનને મારીને નહીં. મધુર રસથી ભરેલા જીવનઘડાને પૂરે પૂરો આકંઠ પીવો છે. ‘કાલ કોણે દીઠી છે. સખી, આજનો લહાવો લીજીએ રે’. જે કંઈ કરવું છે તે આજ, આજ, ભાઈ અત્યારે. આજે છે એવી તકો આવતી કાલે મળશે કે ન પણ મળશે ! મળેલી તકને ઝડપી તેનો સદુપયોગ કરી લેવો એ જ ડહાપણ છે.

જેને આવતી કાલ ઉજ્જવળ બનાવવી છે તેણે ભવિષ્યના સોનેરી સપના સજાવી રાખવાના, અને તેને સાર્થક કરવા. સાચી જીવન દિશા પકડવાની. આજની તક કદાચ ચૂકી ગયા તો આવતી કાલ ઉગવાની જ છે. આજ બગડી છે તો આવતી કાલ બગડવાની જ છે તેવું નથી, આવતી કાલ આપણી છે. જે બગડ્યું છે, જે ગયું છે તેનો અફસોસ કરી રોદણાં રડતાં બેસી રહેવાનું નથી.

આવતી કાલ સુધારવા આજે જ કરકસર કરી ભાવિનું આયોજન કરી લેવું પડે.

અલખનો ઓટલો

દીવા તો સૌની ડેલીએ બળે છે. પણ પારકી પરશાળમાં પ્રકાશ પડવા દે એવી ડેલીઓ કેટલી? ખખડધજ લાગતા ખોરડામાં ઓરડા ભલે સાંકડા હોય પણ એની પરશાળ-ઓસરીઓ મોટી હોય. ભલે આરસથી મઢેલી ન હોય, છાણથી લીંપણ કરેલું હોય પણ એના ઓસરી અને ઓટલા થાક્યા પાક્યાના વિસામા સમા હોય. પશુપંખીથી માંડી અભ્યાગત-અતિથિ-ભિખારી-વસવાયા બધા માટે આશ્રય સ્થાનરૂપ હોય. એના બારણા ભલે સાંકડા હોય પણ એમાં વસનારાના દિલ દોલતના દરિયા જેટલા વિશાળ હોય. થોડામાંથી થોડું, બટકામાંથી બટકું, નિસાસો નાંખતું કોઈ બારણેથી પાછું ન જાય. કંઈને કંઈક તો પામે જ. મહેમાનને જોઈ યજમાનના હોઠ ઉપર સાચકલું સ્મિત ફરકે, મરકે તો જાણવું કે આ મકાનમાં સાચકલાં જીવ વસે છે. આવભગત કરી જાણે છે.

એ...જી...તારે આંગણિયે

કોઈ આવે તેને

આવકારો મીઠડો આપજે રે..

તો જાણવું કે આવા માણસોના માંઘલા હજુ મહોરે છે, જીવે છે. મસાણિયા નથી. પણ ખુશબુદાર, ખુમારવંતા, શાનદાર, જાનદાર છે.

ઓટલાની શોભા જ એના અસિતત્વમાં છે. અલખને ઓટલે મહાલવું હોય તો ઇશ્વરના પ્યારા બનવું પડે. ઇશ્વરના સર્જલા માનવી-જીવ માત્ર પ્રત્યે પ્રેમ ધરાવવો પડે. દિલમાં સચ્ચાઈ અને સજ્જનતાને સ્થાપિત કરવા પડે. તો જ અલખને ઓટલે પ્રેમીજનોનો ડાયરો ભરી પ્યારના કસુંબલ રંગને મનભરીને પી શકાશે, માણી શકાશે.

આત્મમંથન

સર્વોપનિષદો ગાવો, દોગ્ધા ગોપાલનંદન,
પાર્થો વત્સ, સુધિર્ભોક્તા. દુગ્ધં ગીતામૃતમ્ મહત્.

ગીતા એવો ગ્રંથ છે, જેનો વારંવાર પાઠ કરતા રહેવું જોઈએ. જેમ જેમ પાઠ કરતા જઈએ, નવા નવા અર્થ નિષ્પન્ન થતા રહે. પુષ્પની એક એક પાંદડી જેમ સ્વયં ખીલતી જાય તેમ હરહંમેશ એમાંથી અવનવો બોધ-અર્થ ઉઘડતો જાય. સાચી સમજણનું પુષ્પ ખીલતું જાય, તો જ આપણો સ્વાધ્યાય, સાર્થક થયો ગણાય. સ્વાધ્યાય, સ્વ-અધ્યાય. ગ્રંથની ભીતરમાં જેમ જેમ ઉતરતા જઈએ, અર્થને વાગોળતાં જઈએ, તેના શબ્દ, અર્થ, ભાવ વિશે ગહન ચિંતન મનન કરીએ તો જ ગ્રંથનો મર્મ પામી શકાય. સાધનામાં હંમેશા સાધકે સાતત્ય જાળવવું જોઈએ. એટલે નિત્યનિયમ પાળવાનું મહત્ત્વ છે. નિયમિત રીતે સ્વાધ્યાય કરાય તો વિચારની સળંગ સૂત્રતા જળવાઈ શકે. અને તો જ ગ્રંથમાં જે જ્ઞાન નિહિત છે તેનો ગૂઢાર્થ પમાય અને હૃદયમાં પ્રકાશ પથરાય. ફક્ત ગ્રંથો વાંચવા કે તેનું પઠન કરવાથી કશું પ્રાપ્ત નથી થવાનું એનું મનન કરી જીવનમાં કેટલું ઉતારી શક્યા, મર્મને કેટલો પચાવી શક્યા એ મહત્ત્વનું છે. કેટલો ખોરાક ખાધો તે મહત્ત્વનું નથી, કેટલો પચ્યો એ મહત્ત્વનું છે. ગ્રંથના સંગનો રંગ લાગે તો જીવન રંગીન બની જાય. મહેમાનોનું સ્વાગત કરતી વખતે જે આનંદ-ઉમંગ થાય એવો આનંદ નવા નવા વિચારો ઉદ્ભવવાથી થવો જોઈએ. ઉત્સાહ, સક્રિયતા આવવા જોઈએ.

તેથી જ આપણામાં ગ્રંથપૂજનનો મહિમા છે. ભાગવત સપ્તાહના પ્રારંભમાં પોથીને શિર ઉપર પધરાવી એનું પૂજન કરવામાં આવે.

સિદ્ધ હેમચંદ્રાચાર્યના ગ્રંથોનું હાથીની અંબાડી પર સવારી કરી

પૂજન કરવામાં આવ્યું હતું. આગમો ધર્મ ગ્રંથોનું પૂજન કરવાની પ્રણાલિકા જોઈએ. ધર્મગુરુ, ધર્મ ગ્રંથો પૂજનીય ગણાવા જોઈએ. ગ્રંથોના પાને પાને જ્ઞાન ભરેલું પડ્યું છે. એનો આદર સત્કાર કરવો જોઈએ. એ જ્ઞાનને પામવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ. જેનાથી આપણા મનના પ્રદેશોમાં ઉજાસ પથરાય. જ્ઞાનનો દીપક પ્રકટે. આપણી ભીતરમાં પડેલી અધ્યાત્મની અનુભૂતિ થવી જોઈએ. જેથી સહજ રીતે વિકાસ પામી હૃદયની શતદલ ઊર્મિઓ ખીલી ઊઠે.

ચિત્તને ઝંઝોડવાથી નવા નવા જ્ઞાનના ફળ ચાખવા મળે, જે દુર્લભ હોય. સ્વાધ્યાય ધર્મગ્રંથના વાંચનનો હોય, તેમ તેમ સાથે સાથે પોતાની આંતર જીવન ક્રિતાબનો પણ હોય. બહારના ગ્રંથ થકી અંતરમાં ભીતરમાં કશું પામી શકીએ અને અંતરની ક્રિતાબ થકી બહારથી પ્રાપ્ત થયેલા જ્ઞાનને ચકાસી શકીએ. જ્ઞાન ભીતર ભરેલું પડેલું જ છે. એનો ઉઘાડ કરવાનો છે. વેદો, ઉપનિષદો, આગમોના અભ્યાસથી જીવન ઘડતર થાય, જીવનનો પ્રવાહ બદલાઈ જાય. પુસ્તક અધ્યયનની સાથે સાથે આત્મ અધ્યયન થવું જોઈએ.

મોતી મેળવવા માટે મરજીવો મહાસાગરના તળિયે ડૂબકી મારે છે. તો જ્ઞાનમોતીનો અમૂલ્ય ખજાનો પ્રાપ્ત કરવા સાધકે ગ્રંથના તથા પોતાના મનના ઉડાણ સુધી ડૂબકી મારવી પડે. પોતાની જાતને પ્રથમ તપાસવાની છે. હું કોણ છું? જાતને જાણ્યા વગર કશું જાણી ન શકાય. પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ ઓળખતા આવડી જવું જોઈએ. આંતરસ્વરૂપની ઓળખ આત્મ જાગૃતિનું પ્રથમ સોપાન છે. જીવનનું લક્ષ્ય નક્કી કરી એને સિધ્ધ કરવા પ્રયાસ આદરવા પડે.

હું કોણ છું- પોતાનું સરનામું શોધવાનું છે. એ મળી જાય તો બેડો પાર. પોતે એક પતિ, પિતા, પુત્ર, માલિક, અઢળક સંપત્તિનો સ્વામી છે. એ ઓળખ પૂરતી નથી. પોતીકું વિશેષ શું છે એની ઓળખ જરૂરી છે. આ બધા બાહ્ય સંબંધો સાથે એના આત્માને શી નિસ્ખત છે? આ બધી ઓળખાણો થકી આત્મસ્વરૂપની ઝાંખી થોડી થવાની છે?

આપણે જન્મ્યા ત્યારે સાથે શું લઈને જન્મ્યા હતા. પરિવાર, પત્ની, પુત્રો, સંપત્તિ બાહ્ય પ્રયાસોથી ઉપાર્જિત કરેલા છે. શરીરથી, સંબંધોથી જોડાયેલી વ્યક્તિઓ આત્મસ્વરૂપ સાથે જોડાયેલી નથી. સિધ્ધિ-પ્રસિધ્ધિ, સઘળું સંપાદિત કરેલું છે. બહારના આવરણો છે. એ તો ખેરવી નાંખવાના છે. જે મેળવવાની લાલ્ચમાં જીવનભર દોડતા રહ્યા અને અમૂલ્ય એવા માનવ જીવનને વેડફી નાંખ્યું. એ નિર્થકતા સમજાઈ જાય તો આત્મકલ્યાણના માર્ગે વળી શકાય.

મન અને ઇન્દ્રિયો સંસારની મોહજાળથી લલચાઈને જીવને ફાવે ત્યાં ભટકાવે છે. જેથી જીવમાં પરાધીનતાપણું આવી જાય. જીવનમાંથી શાંતિ સુમેળ ચાલી જાય. જીવનમાં સ્વચ્છંદતા આવી જાય તો પછી મુક્તિ ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય? મન, ઇન્દ્રિયો નિરંકુશ બની જતાં આવેગો, આવેશો પ્રબળ બને અને જીવનને ભ્રષ્ટ બનાવી દે. આપણે તો વાલિયા લૂંટારામાંથી વાલ્મિકી બનવું છે. એ માટે આત્મમંથન કરી આત્મસમજણ પ્રકટાવવાની છે.

જ્યારે આત્મસમજણ આવી જશે, મનની દુવિધાઓ મટી જશે. આત્માનુભૂતિ ઇશ્વર સાથેનું અનુસંધાન કરાવી દેશે. જીવનું શિવ સાથે અનુસંધાન થઈ જશે તો વાલિયો ભીલ વાલ્મિકી બની જશે. એને માટે વેદ અને શાસ્ત્રોનું અધ્યયન જરૂર નથી. જરૂર છે, એકાગ્રતાની, દૃઢ વિશ્વાસની, વિશ્વાસ- શબરીનો, કેવટનો, હનુમાન જતિનો, ગોપીવૃંદનો. જેમની શ્રદ્ધાની સામે ઉદ્ભવ જેવા જ્ઞાનીને પણ નમવું પડે.

પ્રેમ અંશ

જે કોઇ પ્રેમઅંશ અવતરે. ઇશ્વરે સૃષ્ટિની રચના કરી. પ્રકૃતિમાં સૌંદર્ય અને પ્રેમના અંશો પ્રકટાવ્યા. જગતને ચાહવા લાયક, જીવનને જીવવા લાયક બનાવ્યું. જીવવા માટે ઝડપવાનું બળ પૂર્યું. સૃષ્ટિની રચનામાં બે મહત્વના તત્વો તે પ્રકૃતિ અને પુરુષ. બંનેમાં પ્રભુએ પ્રેમ મૂક્યો છે. પ્રેમ ક્યારેય સ્વાર્થી નથી હોતો. સંસારમાં સાચો પ્રેમ પોતાના માટે જ સૌ પ્રથમ આવે. માણસને સૌથી પ્રિય હોય તો તે પોતાની જાત.

આત્માથી વિશેષ પ્રિય કંઈ ન હોઈ શકે. કોઈ અન્ય ઉપર પ્રેમ વરસાવીએ ત્યારે જે આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તે આપણા આનંદને ઉજાગર કરે છે. અંદરથી જે આનંદ પ્રકટે તે અદ્વિતીય હોય છે. માણસ પોતાની સઘળી પ્રવૃત્તિ નિજાનંદ ખાતર કરે છે. જે કામમાં આનંદ ન ઉપજે એ કામ માણસ છોડી દે.

પ્રેમના અનેક પ્રકાર. માતાનો પોતાના સંતાન માટેનો પ્રેમ, ભાઈ-બહેનનો અતૂટ નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ, મિત્ર પ્રત્યેનો નિર્મળ પ્રેમ, પડોશ પ્રેમ, રાષ્ટ્ર પ્રેમ, પ્રભુ પ્રેમ. ભક્તિ માર્ગમાં પ્રભુને આત્મસમર્પણ કરી જીવન સાર્થક કરવાનું હોય છે.

હજારો વર્ષોથી વિખૂટો પડેલો આપણો આ જીવ શિવને મળવા આતુર હોય છે. નવધા ભક્તિમાં છેલ્લે આત્મસમર્પણ આવે છે. પ્રભુએ સમગ્ર બ્રહ્માંડની રચના કરી છે. અને સ્વયં ભગવાન બ્રહ્માંડ રૂપે વિસ્તરિત થયા છે. એકોહમ બહુસ્યામ્ - જગતમાં પ્રેમ સર્વવ્યાપક છે. આકાશ અને ધરતી વચ્ચે પ્રેમ, સરિતાને સાગર પ્રત્યે પ્રેમ, ચંદ્ર અને ચક્રોરી વચ્ચેનો પ્રેમ, એમાં કયા પ્રેમને વિશિષ્ટ ગણાવો? ચડિયાતો ગણાવો? જડ અને ચૈતન્ય વચ્ચેનો પ્રેમ.

ધરતીકો આકાશ પુકારે, આજા રે આજા પ્રેમ દુવારે - આના હી હોગા.

એ છે શાશ્વત પ્રેમ - જેમાં કદી વધઘટ થતી નથી.

તારાઓનો શણગાર સજી આકાશ પ્રિય ધરતીના મિલન કાજે ઝૂકે છે, એ છે કોસ્મિક પ્રેમ.

ફૂલ ઉપર ઝાકળબિંદુ પડે અને જે ચમત્કાર સર્જાય એ પ્રેમને કયું નામ આપીશું? શબનમ કે મોતી, ઝાકળ અને ફૂલનું મિલન એટલે બંનેના અસ્તિત્વનો સંકેત. જાણે લખલખ હીરાનો ચળકાટ.

પ્રેમ કરવાથી થતો નથી, એ આપોઆપ પ્રકટે છે. પૃથ્વી પરના પ્રત્યેક કણકણમાં પ્રેમ પાંગરેલો હોય છે.

જ્યાં સુધી જનહૃદયમાં પ્રેમ તત્ત્વ જીવતું રહે છે, એનો આત્મા ઉન્નત બનતો જશે. પ્રેમ એક એવું રસાયણ છે જે આત્માને તરબતર કરી સમૃદ્ધિ બક્ષે છે.

પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે કરુણાભાવ, કુદરત પ્રત્યે અહોભાવ, જીવમાત્ર પ્રત્યે દયાભાવ એનું નામ પ્રેમ.

જીવન

લાંબા આયુષ્ય માટે શતં જીવ શરદ:નો આશીર્વાદ અપાય છે. પણ ખરી રીતે તો ‘જીવતા લગી જીવો’ આશીર્વાદ સાચા છે. મૃત્યુ નિશ્ચિત છે પણ હજુ તો ઘણી વાર પછી આવવાનું છે એમ સૌ માનીને નિશ્ચિંતપણે બેફામ રીતે જીવીએ છીએ. જીવન એટલે મૃત્યુ તરફ ગતિ કરી રહેલી યાત્રા. રોજ રોજ પ્રતિપણ આપણે મરી રહ્યા છીએ. જીવન એક વૃક્ષ છે. એના ઉપર કાળની કરવત ફર્યા કરે છે. તેમ તેમ વૃક્ષને પોષણ આપતી ધારાનો પ્રવાહ ઘટતો જાય છે. અને ધીરે ધીરે ઘેઘૂર વડલો નવપલ્લવિત રહેવાને બદલે ખખડધજ થવા લાગે છે. ખરી રીતે જીવતા આવડે તો જીવન નહીં તો પછી મરણ. મડદાની જેમ જીવવાનો કોઈ મતલબ નથી. મરતા સુધી જીવંત રહેવાનું છે. મોત ઉપર જીત મેળવવાની છે. નરકના કીડાની જેમ નરકાગારમાં સબડીને મરવું નથી. માણસની આકાંક્ષાઓનો પાર નથી. ગમે તેટલું કુદરત તેમને આપે તેમનું ભિક્ષાપાત્ર ભરાતું નથી. એમને આજુબાજુ કાંટા જ દેખાય છે. ફૂલ દેખાતા જ નથી. ફૂલ કાંટાની વચ્ચે પણ પોતાની સુવાસ સુંદરતા જાળવી રાખી શકે છે તેમ સંસારની વિષમતાઓ વચ્ચે પણ માનવીએ પોતાની માણસાઈની સુવાસ અકબંધ રાખતા શીખવું જોઈએ. જીવન એ માણસાઈની વસ્તુ છે. પ્રત્યેક પળને અનુભવથી સમૃદ્ધ કરતા જવાનું છે. જે વ્યક્તિ સમગ્રતાથી જીવન જીવી શકે તે મૃત્યુને પણ જીતી શકે. મરણ પામ્યા પછી મરણ એટલે શું એ કહેવા એક પણ માણસ પૃથ્વી પર પાછો આવ્યો નથી. તેથી મૃત્યુના અનુભવની જાણ કોઈને નથી, તેથી મૃત્યુનું સાચું રહસ્ય કોઈ જાણતું નથી. પણ આપ મૂઆ વિના સ્વર્ગ ન જવાય. શરીરથી મર્યા વિના મૃત્યુને કેવી રીતે જાણી શકાય? તેથી જ સ્વજનના મૃત્યુના કારણે દુ:ખી થઈએ છીએ. મરણનો ઘા અસહ્ય બની જાય છે. કારણ એ વ્યક્તિની સાથે આપણી અંદરથી કશુંક

મરી જાય છે. જાણે આપણા જીવનનો એક હિસ્સો મરી ગયો. જીવતા જીવતા મૃત્યુને જાણવું, એના રહસ્યને પામવું એનો તાગ મેળવવો એના જેવી કોઈ મોટી ઉપલબ્ધિ નથી.

મૃત્યુના નામ માત્રથી ગભરામણ શરૂ થઈ જાય. બધાં જાણે છે કે મૃત્યુ અનિવાર્ય છે પણ કોઈને મરવું ગમતું નથી. જીવતા જીવને તો અનેક તકો મળવાની, આનંદપ્રમોદ માણવાની, દુ:ખની અનુભૂતિ કરવાની, પૈસા કમાવાની, પૈસા વાપરવાની. જ્યારે મરવાનું તો એક જ વખત છે. જીવન છે ત્યાં સુધી સફળતા-નિષ્ફળતા આવ્યા કરશે. જીવતા જગતીયું ને મર્યા પછી ઉઠમણું. કેટલાયના ઉઠમણામાં ગયા હોઈએ પણ આપણા ઉઠમણામાં, આપણી પ્રાર્થના સભામાં આપણા ખુદની ગેરહાજરી.

જિંદગીને ભરપેટ જીવ્યા, નરદમ લીલુંછમ જીવ્યા, પણ જીવનનું લીલુંછમ તોરણ ક્યારેક સૂકા પાંદડાની જેમ ખરી પડવાનું છે કરમાઈને. વૃક્ષ ઉપર પાંદડું ચોંટેલું હોય વૃક્ષની શોભા બની રહે. પાન ખરી ગયું કે કચરાના ઢગલામાં ઉકરડા ભેગું થાય, નકામું થઈ જાય.

જિંદગીમાં ઓર ક્યા હૈ, સાંસ ચલતી હૈ ફક્ત

મૌત ક્યા હૈ, જિંદગી કરવટ બદલતી હૈ ફક્ત.

અમૃતને સમજવા મૃતને-મરણને સમજવું પડે. મરણને સમજવા માટે જીવનને સમજવું પડે. જે ચેતનમય છે તે જીવન છે. ચેતના ક્યારેક અપ્રગટ હોય, છતાંયે એ ચેતન્યનો પ્રાદુર્ભાવ છે. મોત આવે ને બધું થંભી જાય, થોભી જાય. નથી રહેતો છંદ કે નથી રહેતા સ્પંદન નથી ગતિ. પ્રાણનું વીરમી જવું એટલે મોત. જીવન છે તો અનેક સંભાવનાઓ છે, શક્યતાઓ છે. આદમ ખુદા નહીં લેકિન ખુદા કે નૂર સે જુદાં નહીં. માણસમાં પડેલું આ ખુદાઈ નૂર એનું નામ જીવન.

સુગંધ એ ફૂલનો પ્રાણ, પ્રકાશ એ દીપકનો પ્રાણ, ઉષ્ણતા એ અગ્નિનો પ્રાણ છે. જીવનમાં શાશ્વતી છે ને સમાપ્તિ પણ છે. પ્રાગટ્ય છે, અપ્રાગટ્ય છે. વ્યક્ત છે, અવ્યક્ત છે. સ્થૂળ છે, સૂક્ષ્મ છે, સગુણ છે ને નિર્ગુણ પણ છે.

જીવનની દિશા ઉર્ધ્વરોહિતા છે. અસત્યમાંથી સત્ય પ્રત્યે જવાનું છે. મોજું ઊંચે ઉછળે, નીચે પછડાવાનું છે. ફક્ત મહત્વાકાંક્ષા એ જીવનનો પ્રાણ નથી.

નામ-દામ-નાણું-ભાણું ગોઠવવામાં આખી જિંદગી પસાર થઈ જાય. ચાર દિનકી ચાંદની છે જીવન. જીવનમાં કશુંક એવું છે જે કદી વીરમતું નથી, નાશ પામતું નથી. કરમાતું નથી. મરતું નથી. ન હન્યતે, હન્યમાને શરીરે. મૃત્યુને મારી નાંખવું એ જ છે, મૃત્યુને તરી જવાની કળા.

આપણે જીવતા નથી. આપણી વાસનાઓ, ઇચ્છાઓ જીવે છે.

બહુ જીવી લીધું. બહુ ખેલ ખેલી લીધા.

બહુત નાચ્યો ગોપાલ.

કશુંક નવતર કરીએ. શૂન્યતામાંથી પૂર્ણતા- પરિપૂર્ણતા તરફ જવાનું છે. સમસ્તની મુક્તિ- હું - તું નહીં - આપણે સૌ.

સત્ એટલે સર્વવ્યાપી, સર્વાંગી, સમગ્રતા, સંપૂર્ણ.

હેતનો હિસાબ

અમારો પરિવાર વસ્તારી. ઘરમાં દાદા-દાદીનું વર્ચસ્વ. ઉનાળાનું વેકેશન પડે, બેન, ભાણજી, કાકા, મામાના દીકરા, દીકરી સૌ કેરીગાળો કરવા આવી જ જાય. આમંત્રણ આપવાની જરૂરત જ ન હોય. મોસાળે જમણ અને મા પીરસણો. મા કરતાં યે મામીનું વહાલ ચડી જાય. મોટી કથરોટમાં રોટલીના લોટનો પીંડો બાંધ્યો હોય. મામી ચૂલા પાસે રોટલી શેકતી હોય. પસીને નીતરતી હોય. સરખે સરખા ખાવા બેસીએ, કેરીના રસના વાટકા ભરેલાં હોય, રોટલી ચપોચપ ઉપડી જાય.

દિવાળીની રજા પડે, ઘરે દેવજી કાપડિયા તાકા લઈને આવે. દાદા દાદી છોકરા માટે શર્ટ, છોકરીઓ માટે ફોક સીવડાવવા અને ચણિયા, પાયજામા માટે પોપલીનના તાકાઓ વેતરાવે. દેવજી દરજી સીલાઈ મશીન લઈ આવી જાય. અમે બધા લાઈનબંધ ઊભા રહી જઈએ. ગજ લઈને દેવજી દરજી અમારા બધાનું માપ લે અને કાતર લઈ કાપડ વેતરે. બધાના એક સરખા શર્ટ અને ફોક સીવાય. લાગવું જોઈએ કે બધા ભાઈ બહેન છીએ. એક કુટુંબી છીએ. આજના જમાનામાં છોકરાઓ એક સરખી ડિઝાઈનના કપડાં પહેરવા તૈયાર ન જ થાય. કહેશે વાજવાળા થોડા છીએ?

દશેરા ઉપર સોના-ચાંદી ખરીદાય. દાદી કાનજી સોનીને ઘરે બેસાડે. બધાના એક સરખાં દાગીના ઘડાવાય. કોઈ ભેદભાવ નહીં. અમારા મેઘજી કાકાને એક જ દીકરો, એનું નામ વિશ્વાસ, અમે ત્રણ બહેનો - સીમા, રીમા અને દીશા. દાદા દાદીને મન દીકરો એટલે દેવનો દીધેલો. વિશ્વાસના લાલનપાલન થાય. એ જરા મોઢે ચડાવેલો. ધાર્યું કરવાવાળો. અમને બહેનોને વિશ્વાસભાઈ બહુ વહાલો. નાનેથી હીંચોળેલો, સાથે પકડદાવ રમતાં. વિશ્વાસ કાયમ

અંચઈ કરે. આમ પોચકો, હારવા માંડે એટલે દાવ છોડી ભાગી જાય. તોફાન મસ્તી કરે. અમને ધોલથાપટ કરી લે. મા-બાપ પાસે ફરિયાદ કરવા જઈએ, તેઓ ભાઈનું જ ઉપરાણું લે, અમને જ ખીજાય. ભાઈલો છે. દીકરીઓને બહુ મોટે ચડાવવી સારી નહીં. ઠપકો અમને જ મળે. ઘરમાં કોઈપણ વસ્તુ આવે, સૌ પહેલાં ભાઈનો ભાગ નીકળે, પછી વધુ ઘટ્યું બહેનોનું. મા સમજાવી દેતી ભાઈલો છે. વિશ્વાસભાઈ નાદાન ખરો, ચડાવેલો એટલે ધમાલ કરે, પણ મનમાં તો એને બહેનો માટે બહુ પ્યાર. આ બહેનોએ જ બચપણમાં એને ઘોડિયામાં હીંચોળેલો. નાનો હતો, રક્ષાબંધનનો તહેવાર આવવાનો હોય, પૈસા બચાવીને બહેનોની પસલી માટે તજવીજ કરી રાખતો. દાદી ચઢાવતા, કાકી ધમકાવતા, ત્રણ-ત્રણ છોડીઓને પૈસા આપીશ તો લાંબો થઈ જઈશ. વિશ્વાસ આમ કડકો, ક્યારેય પૈસા બીજા માટે ખર્ચે નહીં, પણ પસલીના પૈસા તો બહેનને આપવાનો જ. મા-બાપ, દાદા-દાદી બધા એમ જ માનતા કે દીકરીઓને જેટલું આપીશું, ઓછું પડશે. એમને તો બસ બધું દીકરા માટે જ બચાવવું હતું.

દાદાના મરણ પછી દાદીનું વર્ચસ્વ વધ્યું. દીકરાને પહેલાં જમાડો, વધે ઘટે તે દીકરીયુંને. દીકરીને બહુ ફુલાવવી નહીં અને ખીચડીને બહુ હલાવવી નહીં. અમારા પિતાશ્રીનું અવસાન થયું. કાકીને હાર્ટ એટેક આવ્યો. વિશ્વાસભાઈ એમને હોસ્પિટલમાં લઈ ગયો, હાર્ટનું ઓપરેશન કરાવવું પડ્યું. ભાઈ હવે ‘લો’નું ભણીને વકીલાત કરતો થઈ ગયો હતો. ભાભી ધરતી પણ એડવોકેટ હતી. દાદી કહે, બૈરા માણસને માટે આટલા બધા રૂપિયા થોડા ખર્ચવાના હોય? પણ વિશ્વાસ તો મા કરતાં યે કાકીનો અધિક પ્યાર પામ્યો હતો. એને કાકાની દીકરીઓ બહેનો ઉપર હેત હતું. શહેરમાં રહીને સાચી સમજણ પામ્યો હતો. દાદી કહે, બાપદાદાનું ઘર છે. દીકરાના દીકરાનો જ હક લાગે. પરિવારની સર્વ મિલકત દીકરાની થાય. અમે ત્રણ બહેનો No Objection પેપર પર સહી કરી આપવા તૈયાર હતી.

પણ ભાભી ધરતી અને વિશ્વાસભાઈ મક્કમ હતાં. હવે કાયદો બદલાયો છે. સરમુખત્યારીનો જમાનો નથી. કાકી તથા બહેનોએ ઊભે પગે એના બાની ચાકરી કરી હતી. દીકરા દીકરીનો ભેદ શા માટે? દીકરીઓને અન્યાય શા માટે કરવો. વિશ્વાસને ખબર છે કે એના બાપા કરતાં મોટા કાકા જ વધુ કમાયા હતા. ઘરનો સઘળો વટવ્યવહાર કાકા કાકીએ સાચવ્યો હતો.

દાદાજીના વખતના બે ઘર હતાં. બંને ભાઈઓ દાદાજીની હયાતિમાં જ જુદાડ કરી અલગ રહેતાં થઈ ગયાં હતાં. અમારા બાપાના મરણ પછી વિશ્વાસને ભાગે એ ઘર લખાઈ ગયું હતું. બા જીવતા હોય ત્યાં સુધી ભલે રહે, પછીએ ઘર વિશ્વાસનું થઈ જાય.

કાકીની તબિયત સારી થઈ ગઈ. શ્રાવણ મહિનો આવ્યો, વિશ્વાસભાઈ, ધરતીભાભીએ રક્ષાબંધનને દિવસે અમને ત્રણે બહેનોને- સીમા, રીના તથા દીશાને ખાસ આગ્રહ કરી બોલાવ્યાં. પસલીમાં ભાઈએ ત્રણે બહેનોના હાથમાં એક કાગળ પકડાવી દીધો. અમારા ભાઈએ ત્રણે બહેનોને નામે ઘર કરી દીધું હતું. પૈતૃક સંપત્તિનો અધિકાર દીકરા જેટલો જ દીકરીને છે. મા-બાપ, દાદા-દાદી જીનવાણી છે. એમની વિચારધારા એમને મુબારક. આ તો સમાનતાનો જમાનો છે. મા-બાપે દીકરા-દીકરી વચ્ચે ભેદભાવ ન રાખવો જોઈએ. આ તો ત્રણે બહેનો સારી છે. એમણે હકદાવો કર્યો નથી, કારણ તેઓને ભાઈ ઉપર પ્યાર છે. બહેનો એમને ઘેર સુખી છે.

આજે અમને બહેનોને રક્ષાબંધન પર્વનું મહત્ત્વ સમજાયું. બહેનો હંમેશા ભાઈનું કલ્યાણ ઇચ્છે છે. મા-બાપ કાયમ ટકી રહેવાના નથી. મા-બાપનું ઘર બંધ થાય પણ ભાઈના ઘરનું બારણું તો બહેનો માટે ખુલ્લું જ રહેવું જોઈએ. રક્ષાબંધનનું મૂલ્ય ફક્ત પસલી આપવામાં નહીં જ, પણ પ્રેમ વાત્સલ્યનું વહેણ અસ્ખલિત રહે એમાં જ છે.

આજનો રક્ષાબંધનનો સૂર્ય ભાઈબહેનના પ્રેમનું પવિત્ર પર્વ

બનીને ઊગ્યો હતો. હેતનો હિસાબ માંડવાનો નહોય. જે ઉદારતા દાખવે તે જીતે.

ભાઈને ત્યાં દીકરો જન્મ્યો, ત્રણે બહેનોને દીકરાના નામકરણ માટે બોલાવી. ફોઈઓએ પાડ્યું વિકાસ નામ. ઓળી જોળી પીપળ પાન. અમે ત્રણે બહેનોએ ભત્રીજાના નામે ગામની મિલકત કરી આપી. વિશ્વાસભાઈ, ધરતી ભાભીની આંખમાં ઝળઝળિયાં આવી ગયા. કોણ કહે છે કે આંગળીથી નખ વેગળા? અમારે પિયરિયામાં હવે વિશ્વાસભાઈ સિવાય બીજું કોઈ નથી. એમને પણ સગાં ભાઈ બહેન નથી. ક્યારેય એકબીજાને જણાવા નથી દીધું કે અમે પિત્રાઈ ભાઈ-બહેનો છીએ.

સૌ સૌના ઘરસંસારમાં વ્યસ્ત છીએ. બધા દાદા-દાદી બની ગયા છીએ. ધરતી મામીએ પરિવારની પરંપરા જાળવી રાખી છે. દર દિવાળીની રજામાં જ્યાં હોઈએ ત્યાંથી ગામ પહોંચી જવાનું. ઘર સાફ-સફાઈ કરાવી રાખે. દસ દિવસ બધાએ સાથે રહેવાનું. એક રસોડે જમવાનું. ભાઈબીજનો તહેવાર ઉજવીને સૌ સૌને ઘેર. એક બહેન સોલાપુર, એક કોલ્હાપુર અને ત્રીજી જમશેદપુર. એક ભાઈ, કઈ બહેનને ઘેર ભાઈબીજ કરવા જાય? એ કરતાં બધા સાથે મળી બાપદાદાના ઘરમાં જ દિવાળી ઉજવી લઈએ. છોકરાઓને મા શીખવે - મામાનું ઘર કેટલે? દીવો બળે એટલે? ગીતામાં કહ્યું છે. ‘ત્યેન ત્યકતેન ભુંજ થા!’ બહેનોએ હક છોડી દઈ હેતને વહાલું કર્યું, ભાઈના સંબંધો વધુ દૃઢ બનાવ્યા અને બાપાનું બારણું ખુલ્લું રહ્યું, દીકરીઓ ભાણેજોને માટે.

આમે યે ત્રણ બહેનો, કોને ભાગે કેટલી મિલકત આવવાની હતી? આના કરતાં ભાગલામાં ભાઈ તો મળ્યો! અમારા સંતાનોમાં ભાઈ ચારો જળવાઈ રહે. આનું નામ તે હેતનો હિસાબ.

પુનરાવતાર

વસુદેવ અને વસુધાના લગ્નજીવનના મધુર ફળ રૂપે પહેલે ખોળે દીકરી જન્મી. દીકરીનું નામ પાડ્યું ઉર્વશી. જાણે સ્વર્ગની અપ્સરા. પરાણે વહાલી લાગે તેવી. નમણી, ગોરી અને સુશીલ પણ ખરી. જાણે પ્રભુના પ્રેમની પૂતળી. સુવાવડ પછી વસુધાની તબિયત નરમ રહેતી. ઉર્વશીને લાડ પ્યાર કરી શક્તી નહીં. ઘરમાં નાનું બાળક. વસુદેવે પોતાની વિધવા બેન કરુણાને સાથે રહેવા બોલાવી લીધી. વસુધાને મનમાં વસવસો, પહેલે ખોળે દીકરી જન્મી, દીકરો જોઈતો હતો. ડોક્ટરે ના પાડી હતી કે હવે પ્રેગનન્સી રહેવી ન જોઈએ, નાજુક તબિયત છે. પણ દીકરાની લાલસા. વસુધા ફરી ગર્ભવતી બની. એના મનોરથ ફળ્યા, દીકરો જન્મ્યો, નામ પાડ્યું પૂરબ. પૂરબના જન્મ વખતે મોટી બેન ઉર્વશી પાંચ વર્ષની થઈ ગઈ હતી. માની માંદગી, એનું બચપણ જાણે છીનવાઈ ગયું. નાની ઉંમરમાં ઘરકામ માથે આવી પડ્યું. ફોઈ કરુણાથી પણ હવે કામકાજ થઈ શકતું ન હતું. વસુધાને ટી.બી. લાગુ પડ્યો, દીકરા પૂરબને પોતાનું દૂધ પાઈ શકાય નહીં. બેન ઉર્વશી પર ભાઈના ઉછેરની જવાબદારી આવી પડી. નાના ભાઈલાની જાણે એ મા બની ગઈ. ભાઈનું જતન કરવું. ઘરનું કામ કરવું અને સાથે સાથે અભ્યાસ ચાલુ રાખવો. ઉર્વશી ધીરજપૂર્વક, સ્વસ્થતાથી બધી જવાબદારી અદા કરતી. મા-બાપ, ફોઈના મૃત્યુ બાદ પૂરબને બેન ઉર્વશી સિવાય કોઈનો આશ્રય ન રહ્યો. ભાઈ અને બેન, બેન નોકરી કરે, જાતે ભણે, ભાઈને ભણાવે, ઘરનું કામ કરે. કોને ખબર ક્યાંથી મળતી હશે આટલી બધી શક્તિ? પ્રેમ અને લાગણી હોય તો બધું જ શક્ય બને.

પૂરબ સી.એ. થયો. સાથે ભણતી પૂર્વા સાથે પ્રેમ લગ્ન કરીને

આવ્યો. ઉર્વશીને માથે એક જવાબદારી વધી. ઉર્વશીની સાથે ભણતો હતો ઉમેશ. બંને વચ્ચે સ્નેહનો તાંતણો બંધાયો હતો. પણ ઉર્વશીને મન પોતાની અંગત જિંદગી કરતાં યે વધુ મહત્વની હતી ભાઈ પ્રત્યેની ફરજ. પોતાના લગ્ન જીવન વિશે વિચારવાની એને કુરસદ ન હતી. પૂરબ અને પૂર્વા બંને મતલબી અને સ્વાર્થી. પૂર્વાને હરવું, ફરવું અને મોજમજા જ કરવા હતા. ઘરની જવાબદારી ઉઠાવવી જ ન હતી. હતી ને ઘરમાં નણંદ ઉર્વશી, કામ કરવાવાળી, કમાઈને ઘરખર્ચ ઉપાડનારી. પૂર્વા પૂરબના કાન ભંભેર્યા કરે, પૂરબ કાચા કાનનો, ઘરમાં દરરોજ ઝઘડો ઊભો થાય. હવે પૂરબની કમાણી સારી હતી. પૂર્વાને નણંદ ઉર્વશીની જરૂરત રહી નહીં. કજિયાનું મોં કાળું, ઉર્વશી ભાઈનો ફ્લેટ છોડી ભૂલેશ્વરની ચાલીમાં ડબલ રૂમમાં રહેવા ચાલી ગઈ. ઉમેશ હજુ એ ચાલીમાં જ રહેતો હતો. ઉર્વશી માનસિક રીતે તૂટી ગઈ હતી. જે ભાઈને દીકરાની જેમ ઉછેર્યો એ જ હવે પરાયો બની ગયો. બેનની ખબર સુધ્ધાં લેવાની કુરસદ નથી રહી.

કોને ખબર છેલ્લાં એક મહિનાથી પૂરબ ઉર્વશીને ત્યાં આવતો જતો થઈ ગયો છે. ઉર્વશીને બહારથી ખબર પડી કે પૂર્વા ભાઈનું ઘર છોડી ચાલી ગઈ છે. ભાઈ કંઈ બોલતો નથી. બહેન કંઈ પૂછતી નથી. ભાઈ થાકેલો-હારેલો આવ્યો હોય, બેન પ્રેમથી રસોઈ બનાવી, ભાઈને હેતથી જમાડે છે. બહેનના ખોળામાં માથું મૂકી સૂઈ જાય. બેન ભાઈનું માથું પસરાવે, ભાઈ નિરાંતે ઊંઘી જાય. બેનના હાથની રસોઈ જમીને ભાઈનો બધો થાક ઉતરી જાય, બેનના ખોળામાં સૂઈ જાય, બધી ચિંતા દૂર થઈ જાય.

ક્યારેક ભાઈ રડી પડતો, મોટી હું તારો અપરાધી છું. તારો આ છોટુ બૈરી પાછળ ઘેલો બન્યો, પૈસા પાછળ દોડ્યો. માતૃ સ્વરૂપા મોટીબેન ઉર્વશીને ભૂલી ગયો. બેન ભાઈનું મન જાણવા પ્રયાસ કરે છે, છોટું કંઈક છુપાવે છે. ભાઈને પૂછવાથી ભાઈના ઝખમ ઉખળે, ભાઈને રાહત આપવી છે. છોટુને વસવસો થાય છે, બેન હું ભાઈ થઈ મારી જવાબદારી ભૂલ્યો, તેં મને ઉછેર્યો, ભણાવ્યો,

પરણાવ્યો. તારા સર્વસ્વનું બલિદાન આપ્યું. મારો ઘર સંસાર ઉજડે નહીં તે માટે તું ચાલીમાં રહેવા આવી ગઈ. તો યે મને શરમ-લાજ ન આવી. મારે ખાતર બહેને પોતાના પ્રેમનું પણ બલિદાન આપ્યું. ઉમેશ સાથે લગ્ન કરી એ પોતાનો સંસાર વસાવી શકી હોત. એનો હું ઋણી છું. ઋણ ચૂકવવાને બદલે હું સ્વાર્થાધ બન્યો. બૈરીનો ગુલામ બન્યો.

બેન ઉર્વશી પાસે પૂરબ દિલ ખોલીને વાત કરી શકતો નથી. બેનને હવે વધુ દુઃખી કરવી નથી. ભાઈ દર શનિવારે સાંજે બે કલાક ક્યાંક ચાલી જાય છે. ખબર પડતી નથી, પૂરબ ક્યાં જાય છે. એક દિવસ ઉર્વશીએ પીછો ક્યો, જાણીને દુઃખી થઈ ગઈ. ભાઈ ટી.બી. સ્પેશિયાલીસ્ટ ડૉ. ગોરેના ક્લીનિક પર જાય છે. હવે ઉર્વશીને યાદ આવ્યું કે ભાઈ ક્યારેક ક્યારેક બાથરૂમમાં ઊલટી કરવા જાય છે. ત્યારે એનું મોઢું લાલ-લાલ થઈ જતું હોય છે, શું લોહીની ઊલટી થતી હશે. માને ટી.બી. થયો હતો, માનો ટી.બી.નો રોગ છોટુને વારસામાં મળ્યો લાગે છે. હવે શું કરવું? ભાઈ બધું ગોપીત રાખી બેઠો છે. બહેનની હાલત કફોડી છે, વાત ઉખેળવાની હિંમત નથી બહેનમાં.

પૂરબ જાણી ગયો છે કે હવે વધુ સમય નથી એની પાસે. એણે એક દિવસ દિલ ખોલી નાંખ્યું. પૂર્વાને ખબર પડી કે તેને ટી.બી. થયો છે, એટલે ચેપ લાગવાના ડરથી એ ભાગી ગઈ, એકલો મૂકીને. એને તો મતલબ હતો કમાતા ધમાતા પતિ સાથે, ભાઈ-બહેન વચ્ચે ચૂપકીદીની દીવાલ આવરણ બની ઊભી છે.

પૂરબને હવે કોગળા મોઢે લોહીની ઉલટીઓ થાય છે. ઉર્વશીની મદદમાં ઉમેશ ઊભે પગે ખડો રહે છે. એક દિવસ પૂરબે ઉમેશને બોલાવ્યો. બેનનો હાથ એના હાથમાં સોંપ્યો. તમે બંને લગ્ન કરી લો, હું તો ઘડી બે ઘડીનો મહેમાન છું. હું તમારો અપરાધી છું. હવે મને પશ્ચાતાપ કરી લેવા દો.

ઉર્વશી તું મારી મોટી બેન નથી. માતૃસ્વરૂપ માવડી છો.

ભગવાનને પ્રાર્થના કરું છું, તારે ખોળે મને અવતાર-જન્મ આપે. આવતે ભવે હું તારો દીકરો બનું અને તું મારી મા.

પૂરબ માતાપિતાનો લાડકો દીકરો હતો. મોઢે ચડાવેલો, તેથી ધાર્યું કરવા ટેવાયેલો. ધમપછાડા કરીને માંગ્યું તે મેળવી લેવાની આદત પડી ગઈ. મા બિમાર હતી. પોષી પૂનમ આવે, ઉર્વશી આખા દિવસનો ઉપવાસ કરે, સાંજે ચાનકી ઘડી તેમાં કાણું પાડી અગાશીમાં ચંદ્રદર્શન કરી પૂછે, ભાઈની બહેનડી રમે કે જમે. મા કહે બોલ બેટા, જમે, તો જ બહેન આખા દિવસનો ઉપવાસ તોડી શકે. પણ પૂરબને ક્યાં કોઈની લાગણીની પડી હતી? એ નફફટ થઈ કહી દેતો, રમે અને ઉર્વશી ભૂખે પેટે સૂઈ જતી.

પૂરબને બધાને ટપલા મારવાની ટેવ. એમાં યે મોટી બેન ઉર્વશીને વારંવાર મારી બેસતો, મા વારે, દીકરા કોઈને મારીએ તો હાથમાં કાંટા ઊગે, ત્યારે નાદાની હતી. અણસમજ હતી. લગ્ન પછી બૈરીના કહેવાથી બેનને દુભવી. આજે મરવા સમયે સમજાય છે, બધી પોતાની ભૂલો. પસ્તાવો થાય છે. ઘણું મોડું થઈ ગયું છે. આજે હથેળીમાં નહીં, દિલમાં, પંડમાં કાંટાની જેમ ખૂંચે છે, પોતાની નાદાની. શરીરને રોગે ભરડામાં લીધું છે. પારાવાર માનસિક અને શારીરિક વેદના વેઠવી પડે છે, પોતાના જ કર્મો થકી.

માવતર દુઃખ વેઠીને સંતાનોને ઉછેરે છે, ભૂખ્યા રહી સંતાનને જમાડે, ભીનેથી સૂકે સુવાડે, સંતાન માંદુ સાજુ થાય, માબાપ ઉજાગરા કરે. મોટીબેન નાના ભાઈને કાખમાં લઈ ફરે, ભાઈલા માટે બધું, પોતાના ભાગનું પણ આપી દે, બહેન સદા ભાઈનું મંગલ ઇચ્છે, ખમ્મા મારા વીરાને. પણ એ જ ભાઈલો મોટો થાય, પરણે, કમાય, બેનને ભૂલી જાય, માબાપને ભૂલી જાય. કેવી કરુણા?

મા તારા ખોળામાં છેલ્લાં શ્વાસ લેવા છે અને તારે પેટે જન્મ લેવો છે. ભાઈની આખરી ઇચ્છા પૂરી કરવા ઉર્વશી અને ઉમેશે તત્કાળ લગ્ન કરી લીધા. લાલ ચટક ચુંદડી, કપાળે લાલ ચાંદલો, સેંથીમાં સિંદુર અને હાથમાં સૌભાગ્ય કંકણ, ઉર્વશી જાણે મા અંબાનો

અવતાર હોય એવી શોભી રહી હતી. ભાઈનું મોત સુધારવું છે. હૈયે કઠણ પથ્થર મૂકી દીધો છે. ભાઈને હસતે મુખે વિદાય આપવી છે. પોતાને મન ભરીને રડી લેવું છે. પણ હૈયાની વેદનાને હૈયામાં ધરબી દીધી. ભાઈ પૂરબે બેન ઉર્વશી, બેનની ઉમેશને ફ્લેટ લખી આપ્યો, બેનનાં લગ્નની ખુશાલી નિમિત્તે અને વહાલી માવડી સમી બેનના ખોળામાં અંતિમ શ્વાસ લીધા.

પૂરબના મૃત્યુ બાદ ત્રીજે મહિને ઉર્વશીએ ઉમેશને ખુશખબર આપ્યા, એ મા બનવાની છે. એનો વહાલો છોટુ એના પેટમાં આકાર લઈ રહ્યો છે. દીકરા સ્વરૂપે અને પૂરા નવ મહિને ઉર્વશીએ દીકરાને જન્મ આપ્યો. નામ પાડ્યું પૂરબ-પૂરબે વચન આપ્યું હતું કે મા હું તારા પેટે અવતરવાનો છું. મા આવતા ભવે તને જરાપણ નિરાશ નહીં કરું. મારા પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરવાનો અવસર આપજે મા, તને ખૂબ ખૂબ સુખી કરીશ.

સુવર્ણ

ક્રમબદ્ધતા દીકરા વસુને ત્યાં દીકરી જન્મી. ક્રમબદ્ધતાને તો દીકરો જ જોઈતો હતો. રેખા વધુએ દીકરી જણી. ક્રમબદ્ધતા નારાજ થઈ ગયા. દીકરા વસુમાં અક્કલ નથી. દીકરી એટલે સાપનો ભારો. મોટી થશે, પરણાવવી પડશે. કરિયાવર કરવો પડશે. ક્રમબદ્ધતા કહે દીકરા, દર વર્ષે સોનું વસાવતો જજે. વસુની પત્ની રેખા અને ક્રમબદ્ધતા સોનું વસાવે અને વધુ એફ.ડી. કરવા માંડે. વસુને દીકરી પરણાવવા કરતાં દીકરીને ભણાવવાની ચિંતા હતી. પચીસ વરસ પછી કોઈ સોનાના દાગીના પહેરતું નહીં હોય. ભણાવી, ગણાવી અમેરિકા મોકલવી છે દીકરીને. ત્યાં કોણ દાગીનાનો ભાવ પૂછવાનું છે? Higher Education આપવાનું છે દીકરીને. દીકરીએ દીવો રહેશે દીકરી બે કુળને ઉજાળશે.

રેખાએ દસ દસ તોલાની છ સાત લગડી લઈ રાખી. સોનાની લંકાને સોનાની દ્વારકા. આપણા દેશમાં સુવર્ણનું મહત્વ વિશેષ અંકાય છે. બધી ધાતુઓમાં સોનાની ચમક અનોખી. રાજા મહારાજાઓ સુવર્ણલંકાર પહેરતા. મહારાણીઓ, શ્રીમંત શેઠાણીઓ દાગીનાઓથી લદાઈ જતી. કોની દીકરી કેટલા તોલા સોનું લાવી શકશે, એની ગણતરી મંડાતી.

અસલના વખતમાં રાજાઓ સુવર્ણમુદ્રાઓ ચલણમાં મૂકતાં. બધી ધાતુને કાટ ચડે, પણ સોનાને કદી કાટ ન ચડે. સોનું અડધી રાતે જવાબ દે. એટલે લોકો ચરુમાં સોનું સંઘરી ઘરની જમીન ખોદીને ચરુને દાટી દેતાં. ચોર-બહાર વટિયાથી રક્ષણ કરવા. દાદીમાઓ દર દશેરાને દિવસે સોનું ખરીદવામાં શુકન સમજતા. સોનામાં થોડું બીજું મિશ્રણ કરી દાગીના ઘડાવાય. વળી સોનું વહુને ચડાવીએ, એ એનું સ્ત્રીધન ગણાય. પિયરથી લઈને આવે એ પણ એનું સ્ત્રીધન ગણાય.

મંદિરોમાં ભગવાનને સોનાનો મુગટ, હાર, અલંકારો ચડાવાય. આપણા મંદિરોમાં સૌથી વધુ સોનું સંઘરાયેલું પડ્યું છે. સાધારણ પરિવારમાં પણ સો તોલા જેટલું સોનું સંઘરી રાખવામાં આવે છે. એક ધનિક પરિવારમાં મધ્યમ વર્ગીય વહુ પરણીને આવી. સસરાજી બધી વહુઓને સોનું અપાવે. દોમદોમ સાલ્સી હતી. નવી વહુ ન તો દાગીના ઘડાવે, ન પહેરે. જેઠાણીઓ વિચાર કરે કે આ નવી સોનું ક્યાં સંઘરતી હશે? છતે સોને દાગીનો પહેરતી નથી. વહુ દરરોજ ગાયને ઘાસ નીરે, ગાયને દોહે, છાણા થાપે. છાણામાં એક એક સોનામહોર ભરાવી છાણાં થાપે. એ છાણાના અલગ કોથળા ભરાય. ભગવાનને કરવું થોડા દહાડા ટંચાઈના આવ્યા. ધંધામાં ખોટ ગઈ, ઉઘરાણી આવે નહીં. સસરાજી અકળાયા. વહુએ છાણાનો ઢગલો ધરી દીધો. સોનું વેચી ધંધો ચાલુ રાખ્યો. બે વર્ષે સારા દિવસો આવ્યા. અણીને વખતે વહુએ સંઘરેલું સોનું કામ આવ્યું. સસરાજીએ ડબલ સોનું અપાવ્યું.

સ્ત્રી જગતને સોનાનું આકર્ષણ આદિકાળથી રહેતું આવ્યું છે. ઘરમાં પ્રસંગ આવે -

‘નવા રે નગરના સોનીડા, સામે ઓરડિયે બેસાડો,
જેવા રે જેઠાણીના તનમનીયા, એથી સવાયા ઘડાવો.

ઉત્તર ભારત કરતાં હૈદરાબાદ, સાઉથમાં સોનાના દાગીના પહેરવાનો, વસાવવાનો રિવાજ છે.

સોની અને દરજી હેરાફેરીમાંથી ન જાય. તેથી સોનીને ઘરે બેસાડી ઘાટ ઘડાવાતા. દરજીને ઘરે બોલાવી કપડાં સીવડાવાના. અખા સોનીની વાત પ્રખ્યાત છે. ધર્મની બેન માની કંઠીમાં ઘરનું સોનું ઉમેર્યું તો યે બહેનને શંકા ગઈ, બીજા પાસે ચેક કરાવવા ગઈ. આમ સોની, દરજીની મથરાવટી મેલી છે.

ઘાટ ઘડિયા પછી નામરૂપ ઝુઝવા, અંતે તો હેમનું હેમ હોયે. જાળવણી મૂળ તત્ત્વની કરવાની છે. કિંમત સોનાની કરવાની હોય, ઘાટ, આકારની નહીં. ગળાવા જઈએ ત્યારે ઘડતરના પૈસા નથી મળવાના. સોનું

આભૂષણનું સ્વરૂપ ક્યારે ધરે? એને તપાવવામાં આવે, ગાળવામાં આવે, કસવામાં આવે ત્યારે એ કુંદન બને, સુવર્ણ બને.

કહે છે પીળું એટલું સોનું નહીં અને ઉજળું એટલું દૂધ નહીં. અસલી, નકલીનો ભેદ પારખતા આવડવું જોઈએ. સોનું દેખી મુનીવર ચળે. સોનાનો ચળકાટ સદા લોભામણો રહ્યો છે. સોનાનું મયુરાસન, ભારતનો કોહીનુર હીરો, સોમનાથ મહાદેવના સુવર્ણલંકારો લૂંટવા તો પરદેશીઓ મહમદ બેગડા જેવાઓએ ભારતને લૂંટ્યું. મંદિરો તોડ્યા, મયુરાસન લઈ ગયા. જર, જમીન અને જોડે એ ત્રણે કજિયાના છોડે.

દાગીનાને સ્ત્રી ધન ગણાતું. એટલે લગ્ન પ્રસંગે દીકરીને કરિયાવરમાં સોનું અપાતું. સાસરેથી સોનું ચડાવાતું. દરેક સ્ત્રીને સોનાના આભૂષણોની લાલસા, લાલચ હોય. દહેજનું દૂષણ વધ્યું. એટલે જ સ્ત્રી પ્રદર્શનની વસ્તુ બની ગઈ. બહારવટિયા જાનને લૂંટી લેતાં. સોનું ઉતારાવી લેતાં.

‘ઝટ જાઓ ચંદનહાર લાવો, ધૂંધટ નહીં ખોલું હું.’ સોનાના દાગીનાની માંગણી કરાતી, એને માટે જીદ કરાતી. જન્મદિવસ નિમિત્તે સોનાના દાગીના આપતા. દશેરા, ધરતેરશે સોના ચાંદીની ખરીદી કરાતી. એ નિમિત્તે બચત થતી.

સર્વે ગુણાઃ કાંચનમ્ આશ્રયન્તે - ધનવાન, સમરથકો નહીં દોષ ગુંસાઈ. હિરણ્યમયેન પાત્રે સુવર્ણમુખ આચ્છાદિત હોય છે.

કહે છે, સિંહણનું દૂધ ઝીરવવાની ક્ષમતા સોનાના પાત્રમાં જ હોય છે.

દાદી કહેતાં અમે ૧૦૦ રૂપિયે તોલો સોનું ખરીદતા. અમારા બાનાં લગ્ન થયાં ત્યારે રૂ. દોઢસોનો ભાવ હતો સોનાનો. મારાં લગ્ન વખતે રૂ. પાંચસો હતો. અત્યારે રૂ. ૩૩૦૦૦થી વધુ છે. રિઝર્વ બેંક પાસે જેટલો સોનાનો જથ્થો અનામત, એટલી સમૃદ્ધિ વધુ. શરીર પર સોનું પહેરવું એટલે શુકન ગણાતું. વહુ દીકરી સોનાના દાગીના વગર અડવી લાગે.

સોનાનું સ્મર્ગલીંગ-દાણચોરી થતી. કારણ લોકોનો સોનાનો મોહ ઘટતો નથી. હવે સોનું એટલું મોઘું થઈ ગયું છે કે સામાન્ય માણસ ઘરખર્ચ માંડ કાઢે ત્યારે સોનું ક્યાંથી વસાવે? એક કે બે કેરેટના સોનાનો ઢોળ ચડાવેલા દાગીના સસ્તા પડે. દેખાવ અસલી જેવો જ લાગે. ઈમીટેશન જવેલરીનો જમાનો આવ્યો છે. દુનિયાના દરેક દેશોમાં ઝવેરી બજાર તો હોય જ. પુરુષોને લગડી ખરીદી તિજોરીમાં સંઘરી રાખવાનો શોખ હોય, જેથી મુશ્કેલીના વખતમાં કામ લાગે. પુરુષને માટે ઇન્વેસ્ટમેન્ટ છે. સ્ત્રીને માટે એ શૃંગાર છે. દીકરીના શરીરના અગત્યના પોઈન્ટ ઉપર દાગીના પહેરાવાય, જેથી એની શક્તિ જાગૃત થાય. સ્ત્રી શક્તિ સ્વરૂપા છે. સોનાના દાગીનાને સ્વાસ્થ્ય સાથે સીધો સંબંધ છે.

આજની સ્ત્રીઓ ફક્ત સોનાના જ નહીં, હીરા, મોતીના દાગીના પ્રત્યે એટલી જ આસક્તિ ધરાવતી હોય છે. સોળે શણગાર સજવા એ સ્ત્રી જીવનની ધન્યતા છે. જ્યારે સમૃદ્ધિની છોળો ઊડતી હોય અને ઘરની સ્ત્રીઓ સોનાહીરાના દાગીનાથી ઝગમગતી હોય, એ જીવનનો સુવર્ણકાળ ગણાય.

સ્પેસ

અમારી ચાલી સીસ્ટમમાં ડબલ રૂમ. એ જમાનામાં દરેકને ત્યાં ત્રણથી પાંચ છ સુધીના સંતાનો થાય. હર્થુભર્થુ કુટુંબ હોય તો લીલી વાડી કહેવાય. છોકરાઓ ઘરમાં રહેવાને બદલે મોટે ભાગે ફળિયામાં રમ્યાં કરીએ. દીકરીઓ સાસરે જાય. એની જગ્યાએ દીકરો પરણીને વહુ લાવે. ઘરમાં વસતી વધે. મોટે ભાગે દીકરા વહુની રસોડામાં પથારી થાય. સૌથી છેલ્લું સૂવા મળે. સૌથી પહેલું ઊઠવું પડે. ઘરમાં નળ ન હતાં. વહેલાં ઊઠી પાણી ભરવું પડતું. અડોશી-પડોશીનું માથે ઓઢવું પડતું. મર્યાદા જાળવવાની રહેતી. પતિ-પત્નીને સહવાસ માટે બહુ ઓછો ચાન્સ મળતો. વહુ-દીકરાઓ ચલાવી લેતાં. એમના સંતાનો ચાલીમાં મોટા થયા. એમના લગ્ન કરવાના થયા. ઘરમાં સમાવેશ થાય તેમ નથી. ભણેલાં છોકરા બહુ કમાય. શા માટે સાથે રહે. હવે એમને Space જોઈએ છે. અલાયદો શયનખંડ-બેડરૂમ જોઈએ. વહુને એની કારકિર્દી કરવાની હોય નોકરી કરી કમાઈ લાવે છે. મારી બા ભાભીને બહુ જ સારી રીતે સાચવે. અમારે દિવાનખાનામાં બે બેડરૂમની વ્યવસ્થા પણ છે. છતાં મારા ભાઈ સુમને અલગ ફ્લેટ વસાવ્યો. બેંક લોન લીધી. બાને વાત કરી, બાને માથે આકાશ તૂટી પડ્યું. મારો શો વાંક? હું વહુને દીકરી કરતાં યે વિશેષ સારી રીતે રાખું છું.

મને દીકરા વગર જરા ગમશે નહીં. દીકરા સુમનને પણ મારા વગર કેમ ગમશે? બા તો રડ્યા કરે, રડ્યા કરે. મારો શો ગુનો? ભાઈ-ભાભી કહે છે કે તારો કંઈ જ વાંક નથી. તમારો સ્વભાવ સારો જ છે. અમે રહેવા અલગ જઈશું. ઘરથી તમારાથી અલગ થોડા થવાના છીએ! આવતા જતાં રહીશું. તમને ગમે તો થોડા થોડા દિવસે આવતા રહેજો. બાને કેવી રીતે સમજાવવી કે તમારી સામે કોઈ વાંધો નથી. જમાના

અનુસાર સૌને થોડી Space જોઈએ છે. સ્વતંત્રતા જોઈએ છે.

અમે જોયું છે કે અડોશ-પડોશમાં સાસુ-વહુ, વહુ-દીકરા-મા વચ્ચે ઝઘડા ચાલ્યા કરે. બધાને અસંતોષ હોય. આવા ક્લેશમય વાતાવરણમાં રહેવા કરતાં અલગ રહીએ, પ્રેમસંબંધ જળવાઈ રહે તો શું ખોટું? એક ઘરમાં રહીને બે રસોડા ચલાવવા, એકબીજાનું મોઢું જોવું ન ગમે, એકબીજાનું બોલવું ન ગમે તો પછી સાથે રહેવાનો મતલબ શો? અલગ રહેવાથી પ્રેમભાવ જળવાઈ રહે, સંબંધોમાં તિરાડ ન પડે. અમે ત્રણ ભાઈઓ એક-એક પરણતાં ગયા, અલગ ફ્લેટ વસાવતાં ગયા. આજે બધા વચ્ચે સારો ભાઈચારો છે. એકબીજાને પડખે ઊભા રહીએ છીએ. જ્યારે ધીરુકાકાને ત્રણ દીકરા છે. એમનો ખાસ આગ્રહ કે લડતા રહો, ઝઘડતા રહો, અન્ન નોખાં એના મન નોખાં. સાથે જ રહેવાનું. આજે એમના દીકરાઓને કોઈ દીકરી દેતું નથી. આવડા મોટા સંયુક્ત કુટુંબમાં દીકરાને Space ન મળે. વિકાસની તક ન મળે. સ્વતંત્રતા ન મળે. વળી ભાગ પડે ત્યારે સૌને ભાગે આવે શું? જુદાં રહેવા માટે ફ્લેટ લેવાની ત્રેવડ કોનામાં છે?

આજે ધનકુબેરના દીકરાઓ પણ સ્વતંત્રતા ખાતર અલગ રહેવા જાય છે. નાના ફ્લેટમાં પોતાની રીતે પોતાની જિંદગી જીવી તો શકાય? જોડુકમી-બંધન કોઈને સ્વીકારવા ગમે તેમ નથી. પોતાને મનપસંદ નિર્ણયો લઈ શકાય. અલગ રહેવાથી જવાબદારીનું ભાન થાય. કમાવા માટે મહેનત કરવી પડે. અલગ રહેવાનો અર્થ એવો નથી કે મા-બાપ જોઈતા નથી. અમે બધા ભાઈઓ મા-બાપને મળવા રેગ્યુલર જઈએ છીએ. એમને કોઈ વાતે ઓછું આવતા દેતાં નથી. અમેરિકામાં તો અઢાર-વીસ વર્ષના થાય તે પહેલાં જ છોકરાઓ મા-બાપથી અલગ રહેવા ચાલી જાય છે. બાપના બંગલા છોડી સીંગલ રૂમમાં પણ રહેવું પસંદ કરે છે. યુવાન પેઢીને સ્પેસ જોઈએ છે. પોતાની મરજી મુજબ જીવવું પસંદ છે. આપણે ત્યાં તો બે-ત્રણ સંતાનનો બાપ બની જાય ત્યાં સુધી પણ મા-બાપને મન દીકરો અનમેચ્યોર્ડ ગણાય છે. મા દીકરાની કાળજી, આળપંપાળ કર્યા જ કરે. પછી દીકરો મોટો થાય

ક્યારે? જવાબદારી સ્વીકારે ક્યારે? ઘણી વખત કામધંધાર્થે અલગ રહેવા જવું પડે. મારી જ બહેનના સાસરિયા થાણામાં રહે. એને નોકરી કરવા અંધેરી જવું પડે. જવા આવવામાં કેટલો સમય જાય? થાકી જવાય. કંપની તરફથી લોન મળી. અંધેરીમાં ફ્લેટ લઈ બંને અલગ રહેવા ગયા. એમાં ખોટું શું? રજાઓમાં મા-બાપને મળવા જાય અથવા પોતાના ફ્લેટ પર રહેવા બોલાવે છે. સાસુ-સસરા સાથેના સંબંધો વધુ ગાઢ બન્યાં છે. આપણે ભારતીય મા-બાપો સંતાનોની વધુપડતી આળપંપાળ કરીએ છીએ. એમને પાંગળા બનાવી દઈએ છીએ. સ્પેસને નામે સ્વચ્છંદતા પોષાય છે. સામાજિક સંપર્ક તૂટી થાય છે. યુવાનો ડ્રગ્સને રવાડે, ખોટી સંગતમાં ફસાઈ જાય છે. નિરંકુશતાને કારણે શિસ્તબદ્ધ રહી શકાય નહીં. સમાજ કે પરિવારમાં મેળ ખાય નહીં. પૈસાવાળાના નબીરા બેફામ ગાડી ચલાવે, સ્વતંત્ર રૂમ, સ્વતંત્ર મોબાઇલ, વડીલોની માનમર્યાદા નહીં. જીવન ખરાબે ચડી પટકાઈ જાય. માણસનું વ્યક્તિત્વ કચડાઈ જાય, એટલો દાબ ન હોવો જોઈએ અને એટલી સ્પેસ મળવી જોઈએ કે વિકાસ થાય.

આજકાલ વિશ્વ એટલું બધું નજીક આવી ગયું છે કે વાત નહીં, એક જ ગામમાં રહેવાં છતાં એકબીજાની સાથે વાત કરવાની કે મળવા જવાની કોઈને કુરસદ નથી. અમેરિકાથી દરરોજ સ્કાઇપ દ્વારા વાતચીત થાય છે. સ્નેહસંબંધો ગાઢા બને છે, જળવાઈ રહે છે. ટેકનોલોજીનો જમાનો છે. વોરા પરિવાર, શાહ પરિવાર, દોશી પરિવાર એમ વોટ્સ એપ પર દરરોજ આખા પરિવારના સમાચાર વહેતાં થઈ જાય છે. એક બે મિનિટમાં બધાને જાણકારી મળી જાય. સુખમાં, દુઃખમાં સૌ ભાગીદાર થઈ શકે છે. વધુને વધુ નજીકતા આવતી જાય છે. અલગના અલગ અને સાથે ને સાથે.

ગૌરવ

દુનિયાભરની કોઈ પણ સ્ત્રી પોતાના અંગત સુખ કરતાં સંતાનોના, પરિવારના સુખની વિશેષ પરવા કરશે. સુલભા હોનહાર યુવતી છે. એમ.બી.એ.ની ડિગ્રી મેળવી મોટી કંપનીમાં સીઈઓનો હોદ્દો શોભાવે છે. એની કંપની કરોડો રૂપિયાનું ટર્નઓવર કરે છે. એના હાથ નીચે બસો માણસોનો સ્ટાફ છે. એનો જબરદસ્ત કંટ્રોલ છે. છતાંયે સુલભા ડાઉન ટુ અર્થ છે. એનામાં નમ્રતા છે. એ કહે છે કે હું કાંઈ વિશેષ નથી. જગતમાં અનેક સ્ત્રીઓ ધંધો કરવાની સાથે સાથે ઘર, સંતાનો સંભાળે છે. હું પણ એમાંની જ એક સ્ત્રી છું. આમ જોવા જઈએ તો સુલભા કરી રહી છે તે દરેક સ્ત્રીઓ કરતી આવી છે.

ભારતની ગરીબ, અભણ સ્ત્રી પણ ખેતરમાં પતિને મદદ કરવા જતી હોય છે. મજૂર તરીકે તગારા ઊંચકે છે. પતિને, સંતાનોને મદદરૂપ થાય છે. તો જ એનો પરિવાર સાંજ પડે રોટલા ભેગો થાય. ગરીબ વિધવા મા દળણાં દળીને, પારકા કામ કરીને સંતાનોને મોટા કરતી હતી. આજના જમાનામાં સંતાનોને ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવું હોય, સ્વતંત્ર ઘર વસાવવું હોય, સુખ સાહ્યબીથી રહેવું હોય તો સ્ત્રીએ નોકરી ધંધો કરી પતિના પૂરક બનવું પડે. કદાચ પૈસો હોય તો યે ભણેલી સ્ત્રી ઘરકામમાં અટવાઈ જવાની નથી એ કારકિર્દી ખાતર પણ કામ તો કરવાની જ. મોંઘવારી વધતી જાય છે, ખર્ચા વધતા જાય છે, બે પાસા સરભર કરવા સ્ત્રીએ કમાવું તો પડશે જ. આખા યે વિશ્વમાં આજે આ હાલત છે. જીવન સરળ રહ્યું નથી. આર્થિક સમસ્યાઓ વિકરાળ બનતી જાય છે, ત્યારે દરેક સ્ત્રી, નાનું કે મોટું, યથાશક્તિ પ્રદાન આપવાની જ.

દુનિયાના ધનવાનોની યાદીમાં પણ સ્ત્રીઓના નામનો સમાવેશ થાય છે. આ સ્ત્રીઓ આપબળે, બુધ્ધિચાતુર્ય, હોશિયારીથી આગળ

વધી છે. સામાન્ય પરિસ્થિતિમાંથી ઉચ્ચ કક્ષા સુધી પહોંચવા એણે પ્રખર પુરુષાર્થ કર્યો છે. આવી વ્યવસાયિક સ્ત્રીઓ એકી સાથે બેવડી, ત્રેવડી જવાબદારી ઉઠાવવા સક્ષમ છે. ઘર, વડીલો, પરિવાર, સમાજ, સંતાનો, તથા ધંધો બધે પહોંચી વળવાની ત્રેવડ તેનામાં છે. વિશ્વભરમાં મોટે ભાગે પૈતૃક પરિવારો છે. સ્ત્રી ગમે તેટલી આગળ વધે, પતિ અને પરિવારને નિભાવવાનું કર્તવ્ય તેનું છે.

ઘણી વખત સૌથી મોટી દીકરીએ પરિવારનું ભરણા-પોષણ કરવાની જવાબદારી ઉઠાવવી પડે છે. મા-બાપ વૃદ્ધ કે અશક્ત બની ગયા હોય, નાના ભાઈ-બહેનોને ભણાવવા, ઉછેરવાની જવાબદારી મોટી બેન સ્વેચ્છાએ ઉઠાવે છે. એ જ ભાઈ ભાભી આવે કે મોટી બહેનની બલિદાનની કદર કરવાને બદલે એનું અપમાન કરી અલગ કાઢી મૂકે. નાની બહેનો મોટીના ત્યાગનો વિચાર કરવાને બદલે પોતાના અંગત સુખને પ્રાધાન્ય આપવા લાગે છે. મોટી બહેને અંગત સુખનો ભોગ આપ્યો હતો તે બધા સહેલાઈથી ભૂલી જાય છે. મોટી હતી તો કર્યું, એમાં શી નવાઈ? મોટી બહેનની ઉંમર વધી ગઈ હોય. ક્યારેક કોઈ સારો સંગાથ મળી જાય, લગ્ન કરે, ત્યાં પણ એણે પુરુષના દાબ નીચે રહેવું પડવાનું. સ્ત્રી કમાય, એની કમાણી ઉપર પણ સાસરિયા કે પતિ જ હક કરે. સ્ત્રીને પોતાની કમાણીમાંથી, પોતાના પિયરિયા, મા-બાપ કે ભાઈ બહેનોને મદદ કરવાનો અધિકાર નથી. સ્ત્રી ઘરમાં પૈસા કમાઈને લાવે એ બધાને ગમે. પણ એને કોઈ સગવડ આપવી પડે. ઘરકામમાં પતિ કે સાસુ મદદ કરવા યે તૈયાર નથી હોતા. પરિણામે સ્ત્રીએ અંગત મોજશોખ કે સ્વાસ્થ્યના ભોગે પણ નિયોવાઈ જવું પડતું હોય છે. સ્ત્રી માંદી પડે કોઈ નહીં કહે કે તું આરામ કર. જરા શ્વાસ લેવા પૂરતી સ્પેસની દરેક સ્ત્રીને જરૂર છે, એ વાત સ્વીકારવા કોઈ તૈયાર નથી. ઘરની કોઈ વ્યક્તિ માંદી પડે, સ્ત્રીએ સૌની ચાકરી કરવાની. સ્ત્રી પોતાની જવાબદારી સમજે છે, સ્વીકારે છે, પરિવારના સુખ ખાતર એ પાછું વળીને જોતી નથી. છતાં સ્ત્રીને પરિવારના સભ્યો એક માણસ તરીકે સ્વીકારવા તૈયાર નથી.

સ્ત્રીની સફળતા પાછળ એણે કેટલો ભોગ આપ્યો છે. એ કોઈ વિચારતું નથી. સફળતાની સીડીની ટોચ ઉપર પહોંચવા માટે એણે કેટલો પરિશ્રમ કર્યો છે, કેટલા અંગત શોખ, વાંચન, સંગીત વગેરે જતાં કર્યા છે. એણે કેટલી સહનશક્તિ દાખવી છે, એ બધાની કદર થવી જોઈએ. સફળતા ક્યારે મળે? કાર્યદક્ષતા હોય, ચીવટ હોય, માન-અપમાનની પરવા કર્યા વગર આગળ વધવાની તમન્ના હોય.

સ્ત્રી બુદ્ધિમાન હોય, સફળતાની ટોચ ઉપર બીરાજતી હોય, છતાંયે એનામાં વિનય, વિવેક, ઋજુતા હોય, ફરજની ભાવના હોય. એની પાસે ગમે તેટલી સંપત્તિ હોય, એ ક્યારેય ભૂલતી નથી કે એણે એક સારી પત્ની બનવું છે. પોતાના પતિની જીવનસંગિની, અર્ધાંગિની બનવાનું છે. સ્ત્રી સંપૂર્ણ ક્યારે ગણાય? એ ક્યારેય ભૂલતી નથી કે એ પોતાના સંતાનોની મા છે. સંતાનોના સુખની સામે દુનિયાની કોઈ પણ ચીજની વિસાત નથી એને મન. સફળતાનો નશો સ્ત્રીને ક્યારેય એની ફરજ ચૂકવા દેતો નથી. એ પોતાની સફળતાનો યશ કાયમ પતિ અને પરિવારના સભ્યોને આપતી રહે છે. એ ઇશ્વરને પ્રાર્થના કરતી રહે છે કે મારા પરિવારના હરેક સભ્યને સુખરૂપ રાખજે. એ ગમે તે પદવી પર હોય, ગમે તેટલા ઉચ્ચ હોદ્દા ઉપર હોય, એ સૌ પ્રથમ સ્ત્રી છે, પત્ની છે, માતા છે અને દરેક સ્ત્રીને એના સ્ત્રીત્વનું ગૌરવ હોય છે.

સુલભા ગામડામાં ઉછરી હતી. મા-બાપ બંને નોકરી કરતાં. ઘરની પરિસ્થિતિ તદ્દન સાધારણ. ભણવા માટે પુસ્તકો ખરીદી શકતા ન હતા તો રાઈટીંગ ટેબલ કે ટેબલ લેમ્પની સગવડ ક્યાંથી મળવાની હતી? એની કોઈ માંગણી ન હતી. કારણ મા-બાપ દુઃખી થાય કે પોતે સંતાનને કોઈ સગવડ આપી શકતા નથી. જીવનમાં એક જ ધ્યેય હતું. મા-બાપ મજૂરી કરતાં હતાં તે જોઈ હૈયું દ્રવી જતું, ભણવું છે, ખૂબ ભણવું છે. ખેતરને શેઢે, વડ કે આંબલીના ઝાડ નીચે બેસીને પુસ્તકો વાંચતી. લાયબ્રેરીમાંથી પુસ્તકો લાવે, બે દિવસમાં ગમે તે ભોગે વાંચીને પુસ્તકો પાછા આપવા પડતા.

જૂના જમાનાનું ખોરડું હતું. આંગણું ને ઓશરી, રાંધણીયું ને

પાછળ વાડો. ઘર મોટું હતું, પણ વાંચવા માટે અલગ ઓરડો હોય એવો વિચાર પણ કોઈને આવતો નહીં. એવી કોઈ સંકલ્પના જ ન હતી. છોડીને વળી ભણાવવાની કેવી? એણે રોટલા જ ટીપવાના છે. એવી વિચારસરણીવાળા જમાનામાં સુલભાને એના મા-બાપે ભણવા દીધી એ જ મોટી વાત હતી. પુસ્તકોની સગવડ ન હતી, તો કેલક્યુલેટર વગેરેની સગવડ એ જમાનામાં ક્યાં હતી. બાપા આંક અને પલાખા મોઢે શીખવાડતા અને પોતે એ બધું ગ્રહણ કર્યું.

માંડ માંડ રોટલાની ત્રેવડ થતી હોય ત્યાં લાડપ્યારની અપેક્ષા ક્યાંથી હોય? છોકરાઓ સાથે બોલાવવું તો શું, સામે જોવાનું નહીં, એવા જમાનામાં સુલભાને એના મા-બાપે સહશિક્ષણ વાળી સ્કૂલમાં ભણવા દીધી એ સૌથી મોટી વાત હતી.

મા કહેતી, અમારા જમાનામાં અમે સગાં બાપ સાથે વાત કરી શક્તા નહીં. જે કંઈ કહેવું હોય તે મા મારફતે કહેવું પડતું. ક્યારેક પિકનીક પર જવું હોય તો મા-બાપ પાસેથી પરમીશન લઈ આપતી. ક્યારેક બચતની પોટલી ખોલી પાવલી, આઠ આની આપતી. એટલા પૈસામાં મેળે જઈ મઝા માણી લેતાં.

સુલભા આજે ઊંચી પદવી ઉપર છે, પોતાના સંતાનોને ક્યારેક પોતાના બાળપણની વાત કરે છે, આંબલી પીપળી, આંધળો પાટો, હુતુતુ, લંગડીની રમત, કૂવાના ખળામાં કોશથી પાણી ધો ધો પડતું, નદીમાં ધુબાકા મારી તરતાં શીખતાં, દીવાળી-દશેરાએ ઘરમાં બનાવેલાં પકવાનની ઉજાણી ખેતરમાં કરતાં એવી બધી વાતો કરે છે. ત્યારે આજના જમાનાની સુખસાહ્યબી ભોગવતા સંતાનોને અદેખાઈ થાય છે કે મમ્મી અમે તો આવું બાળપણ, આવો નિર્દોષ આનંદ ક્યારેય લૂંટી શક્યા નથી. સુલભા ક્યારેય કહેતી નથી કે અમે કેવા કેવા અભાવો વેઠ્યા છે. એવી જૂની વાતો કરવાનો કોઈ અર્થ નથી. નવી પેઢી આ વાત ક્યારેય સમજી શકવાની નથી.

ભોળાનો ભગવાન

કૃતપર નામનું નાનું એવું ગામડું. એમાં હરિરામ ગોરપદું કરે. પત્ની ગંગામા જરા કાટ. અકડું સ્વભાવના, પણ હરિરામ એટલે હરિનો માણસ, ભલો ને ભોળો. ન કુડ ન કપટ. યજમાનોને ત્યાંથી સીધું માંગી લાવે. શ્રાવણ, અધિક માસમાં કથા કરે. ગામમાં એક જ સંસ્કૃત ભણેલો બ્રાહ્મણ. એટલે હાક સારી. હરિરામે મેડીબંધ મકાન બનાવરાવ્યું. નામ રાખ્યું હરગંગા. મોટી ઉંમરે ગંગામાને બે દીકરા થયા. હરિરામે તેમના નામ પાડ્યા, રામ અને લક્ષ્મણ. બંને દીકરાઓને હરિરામ ભણાવે. રામ રખડી ખાય, એને કોઠે વિદ્યા ચડે જ નહીં. ગામ આખામાં ફરતો ફરે. મારામારી કરીને આવે. ગંગામા એને ઝૂડી નાંખે. મારા રોચા રમલા. તું તો અમારા ધોળામાં ધૂળ નાંખે એવો કપાતર પાક્યો છે. આપણા રોટલાનો આધાર ગામલોક ઉપર છે ને તું પારકા ઝઘડા ઘરમાં લઈને આવે છે.

લક્ષ્મણ હોશિયાર, બાપા ભણાવે, બધું મોઢે રહી જાય. નિશાળમાં ભણવામાં નંબર વન. હરિબાપાએ એને શહેરની હોસ્ટેલમાં ભણવા મૂક્યો. સ્કોલરશીપ મેળવે અને આગળ અભ્યાસ કરતો જાય, સાથે ટ્યુશન કરી કમાતો પણ જાય. હરિબાપાને મન બંને દીકરા સરખા. એમ જ કહે, મેરે દો રતન, રામ ઓર લખન. આમ તો બંને ભાઈની જોડી રામ-લક્ષ્મણ જેવી જ હતી. બંને વચ્ચે ખૂબ પ્યાર, દોસ્તી પણ ખરી. લક્ષ્મણના કહેવાથી રમલો ભણવા જાય. માંડ માંડ મેટ્રીક થયો. ઊઠી ગયો. બાપાની સાથે ગોરપદામાં જોડાઈ ગયો. ગામડા ગામમાં બીજું કોઈ વિદ્વાન મળે નહીં. પાંચ દસ શ્લોક આવડી ગયા. સત્યનારાયણની કથા કરે. કંઠ મધુર અને અવાજ નરવો. મોટેથી ભજનો ગાય. ભજનમંડળીમાં ધૂન મચાવે. હરિબાપાને શાંતિ થઈ. હરાયા ઢોરની જેમ રખડતો રમલો થોડો થાળે પડ્યો.

લક્ષ્મણ તો પરીક્ષાઓ પાસ કર્યે જાય. એમ.બી.એ.નું ભણવા અમેરિકન યુનિવર્સિટીમાં એડમીશન મળી ગયું. ત્યાં એમ.બી.એ. થયો. ત્યાંની સીટીજન સુંદરી સાથે લગ્ન કર્યા, ત્યાં જ સેટ થઈ ગયો.

હરિબાપાની ઉંમર થઈ હતી. મોટો રમલો ગામમાં ઘરખરચ જોગું કમાઈ લે છે. એની પત્ની રાધા સીધી સાદી, સાસુ સસરાની સેવા કરે. પોતાનો પતિ જે કંઈ કમાઈ લાવે એમાં રાજીબુશીથી ઘર ચલાવે. પોતે નાનું મોટું કામ કરી લે. હરિબાપા લક્ષ્મણને ફોન કરે, બેટા તું ઘરડા બાપને મળવા એકવાર આવી જા, પણ લક્ષ્મણને કારકિર્દી કરવાની હતી. સિટિઝનશિપ ન મળે ત્યાં સુધી ઇન્ડિયા આવી શકે તેમ ન હતો. હરિબાપાની દીકરાને મળવાની ઇચ્છા મનમાં રહી ગઈ. એ દેવ થઈ ગયા. બાપાના મરણ પછી રમલો ડાહ્યોડમરો થઈ ગયો. પત્ની રાધા એને સમજાવી લેતી. રમલાને પૈસાનો લોભ નહીં. રમતિયાળ જીવ. મા ગમે તેવા અન્યાય કરે, રાધા કંઈ ચાડી ચુગલી કરે નહીં. બાપાની મિલકતના બે ભાગ પડી ગયા હતા. સ્વાભાવિક છે, ભણેલાં ગણેલા અમેરિકન દીકરાનો પક્ષ ગંગામા વધારે લે. રમલાના ભાગની ફીક્સ ડિપોઝીટ તોડી તોડી જાત્રા કરે. લક્ષ્મણ કોઈ આવતાં જતાં સાથે રૂપિયા મોકલે. ગંગામા એ રકમ લક્ષ્મણના ખાતામાં જમા કરે અને લક્ષ્મણના ઘરમાં રીપેરીંગ વગેરે ખરચ રમલાના પૈસામાંથી કરે. રાધા આ બધું જાણે, પણ ક્યારેય પતિ પાસે રાવ-ફરિયાદ કરે નહીં. મારું તારું કરે નહીં. હાથમાંથી કોઈ લઈ જશે, ભાગ્યમાંથી કોઈ લઈ જઈ નહીં શકે.

લક્ષ્મણ પાસે બુધ્ધિનો ખજાનો હતો, તો રમલા પાસે રાધા. બંનેમાં માણસાઈ ભરપૂર હતી. ગામમાં તોફાની નંબર વન ગણાતો રમલો હવે બધાનો વહાલો રામભાઈ બની ગયો. કોઈના લગ્નમાં માંડવો બાંધવા જાય, રસોડું સંભાળે અને કોઈની માંદગીમાં રાત ઉજાગરા યે કરે અને નનામી બાંધવા પણ જાય. હવે રામ બાબત કોઈ ફરિયાદ આવતી નથી, પણ ગંગામાને મન લક્ષ્મણ એટલે કમાઉ દીકરો. કમાઉ દીકરો કોને વહાલો ન લાગે? બાપાના મરણ પછી બધી જવાબદારીનો ભાર રામ અને રાધા ઉપર આવી ગયો. બધા રમલાને ભોટ ગણી એને

સલાહ સૂચન આપે, પણ રમલો જબરો-બૈરી રાધાની બધી વાત માને. ગંગામા તને અન્યાય કરે છે એવું કહી ચઢાવે. તારા ખર્ચે લક્ષ્મણનું ઘર શણગારે છે. લક્ષ્મણ વરસે બે વરસે આવશે. અમેરિકન દીકરા-વહુને બધી સગવડ જોઈશે. એવું માની ખરચ કરતાં. રાધા રામને સમજાવી દે કે તમે મોટાભાઈ છો. લક્ષ્મણ આપણો નાનો ભાઈ. મોટાભાઈએ મોટું મન રાખવું જોઈએ.

લોકો રામને ચડાવે કે તારા દીકરાને ભણાવવા શહેરમાં મોકલવો હોય તો પૈસા ભેગા કર. ગંગામા બધું લક્ષ્મણને ભળાવી દેવા બેઠાં છે. રામના પેટનું પાણી ન હલે. કારણ રાધા મારું તારું કરવામાં રાજી નથી. રામ કોઈપણ હિસાબે રાધાને નારાજ કરવા માંગતો ન હતો. કોઈ કોઈ ભંભેરી જાય. તારી બૈરી રાધા તને બાવો બનાવી દેશે. ભાઈએ ભાગ છોડી ન દેવાય. હિસાબ માંગ ગંગામા પાસે. હરિબાપાને રામે મરતી વખતે વચન આપ્યું હતું કે ગંગામાને પાળીશ અને લક્ષ્મણને નાનો ભાઈ ગણી પ્યાર આપીશ. બાપાને આપેલું વચન ફોક ન કરાય. ગમે તેમ તો યે રામમાં હરિબાપાનું ખાનદાન લોહી વહેતું હતું. રામનો દીકરો કુમાર ભણવામાં એના કાકા લક્ષ્મણ જેવો હોશિયાર નીકળ્યો. ગંગામાએ કુમારને ભણવા માટે પૈસા આપવાની સાફ ના પાડી. લોકોએ કહ્યું કે લક્ષ્મણ અમેરિકા ડોલરમાં કમાય છે, એની મદદ માંગો. રાધા સ્વમાની હતી. પોતાના દાગીના ગીરવે મૂકી કુમારની ફી ભરી. એને કોલેજમાં દાખલ કર્યો. કુમાર પણ કાકાની જેવો તેજસ્વી વિદ્યાર્થી નીકળ્યો. સ્કોલરશીપ મેળવી શહેરમાં ભણવા લાગ્યો. ગંગામા મા થઈને સ્વાર્થી બન્યાં. નાના દીકરાનો પક્ષ લઈને મોટાને અન્યાય કરે.

લક્ષ્મણે કહેરાવ્યું કે આવતી કિલ્લેસમાં અમે બંને ઇન્ડિયા આવવાના છીએ. ગંગામાએ ઇંગ્લીશ ટોયલેટ બેસાડ્યા, લખલૂટ ખરચ કર્યો. અમેરિકન દીકરો આવવાનો છે. ડિસેમ્બર પહેલાં એક મહિના અગાઉ નવેમ્બરમાં ગંગામા દર્શન કરવા ગયા. ગાયે ઢીક મારી, પડી ગયા, કમરનું હાડકું તૂટી ગયું. ગંગામા ખાટલે પડ્યા. રામને ગાળો આપે તો યે રાધા અને રામે ગંગામાની ચાકરી કરી, ઓપરેશનનો ખર્ચ

ભોગવ્યો. માને સારવાર વિના મરવા થોડી દેવાય. માવતર કમાવતર થઈ પણ દીકરા-વહુ કુપાતર થવા માંગતા ન હતા. ગંગામાને એમ કે લક્ષ્મણ આવશે, મને શહેરની હોસ્પિટલમાં લઈ જશે. અને મરી જાઉં તો મને લક્ષ્મણ જ અગ્નિદાહ આપે. લક્ષ્મણ ડિસેમ્બર પહેલાં આવી શકે નહીં. ગંગામા નવેમ્બરમાં મરણ પામ્યા. અંતે અણમાનીતા જેવા રામે જ માને અગ્નિદાહ દીધો, માની ચિતા ઠારી, માના અસ્થિ સાચવીને રાખ્યા. લક્ષ્મણ આવે ત્યારે હરિદ્વાર જઈ ગંગામાં અસ્થિ વિસર્જન કરીશું એમ નક્કી કર્યું.

લક્ષ્મણ ડિસેમ્બરમાં પત્ની સુંદરી સાથે ગામમાં આવ્યો. પોતાનું ઘર શણગારેલું હતું અને ભાઈ રામ તદ્દન ભેંકાર જેવી હાલતમાં રહેતો હતો. એ જોઈ એને ખ્યાલ આવી ગયો કે ગંગામાએ રામને અન્યાય કર્યો છે. લક્ષ્મણે બેંકની પાસબુક જોઈ, એમાં પૈસા જમા જ થયા કર્યા છે, તો આ બધો ખર્ચ ક્યાંથી કર્યો. રામ અને રાધાનું પ્રેમભીનું દ્વંદ્વ જોઈ બંને ગદ્ગદ થઈ ગયા. દીકરો કુમાર વેકેશનમાં આવ્યો, કાકા કાકીને પગે લાગ્યો. એની વિનમ્રતા જોઈ લક્ષ્મણને એની ઉપર ખૂબ હેત ઉપજ્યું. ગામના લોકો મળીને ગયા પછી ચારે જણા તથા દીકરો કુમાર બધા રાત્રે ભેગા થયા, રામે કહ્યું, મારે દીકરાને ભણાવવો છે. તું મારું ઘર ખરીદી લે, અમે ભાડાના ઘરમાં રહેવા જઈશું. બાપાનું જે કંઈ છે એ બધું તને આપી દેવાની અમારા બંનેની તૈયારી છે.

લક્ષ્મણની આંખમાં આંસુ ઊભરી આવ્યા. એને ગળે ડૂબો ભરાઈ આવ્યો. એ કંઈ બોલી શક્યો નહીં. મોટાભાઈ રામને ગળે વળગી પડ્યો. ભાઈ તેં મને આટલો નગુણો ગણ્યો, સ્વાર્થી ગણ્યો. સુંદરીમાં અમેરિકન કલ્ચર હતું. એ એમ સમજતી હતી કે ગામડાના લોકો ગમાર હોય, લુચ્ચા હોય, પણ અહીં તો જુદો જ અનુભવ થયો. એનું દ્વંદ્વ પરિવર્તન થઈ ગયું. આવી હતી ભાગ લેવા એ બોલી, મોટાભાઈ અમારે તમારી પાસેથી કંઈક માંગવું છે, વચન આપો. રાધા બોલી જે જોઈએ તે નિઃસંકોચ માંગી લો. બધું તમારું છે. અમે ખુદ તમારા છીએ. સુંદરી કહે, અમારે તો કુમારને માંગી લેવો છે. અમારે સંતાન નથી. કુમારને

અમારી સાથે અમેરિકા લઈ જઈશું. ત્યાં એને ભણાવીશું. બીજું અમારે કશું જોઈતું નથી. માલ-મિલકત નથી જોઈતાં. અમેરિકામાં બહુ સાલ્વબી છે. અહીંનું બધું જ તમારું. રાતોરાત લક્ષ્મણે લખાણ કરી આપ્યું.

રાધાએ કહ્યું અમારો દીકરો તમારો દીકરો. ખુશીથી લઈ જાઓ. દીકરાનું ભવિષ્ય સુધરતું હોય તો અમે સ્વાર્થી નહીં બનીએ. લક્ષ્મણ-સુંદરી-કાકા કાકી સાથે કુમાર અમેરિકા ભણી રહ્યો. ત્યાં જ કાકા કાકીએ એને પરણાવ્યો. રામ અને રાધા ચાર મહિના અમેરિકા ગયા. ઇન્ડિયા આવવા નીકળવાના હતા, બે દિવસ અગાઉ વહુને સારા દહાડા રહ્યા છે એના સારા સમાચાર મળ્યા. સુંદરીએ આગ્રહ કર્યો હવે રોકાઈ જ જાવ. દીકરાના દીકરાને રમાડીને જ જજો. રામ અને રાધા રોકાઈ ગયા. દીકરાના દીકરાને મનભરીને રમાડ્યો, પછી ઇન્ડિયા પાછા આવવાની જીદ પકડી. રામ અને રાધા પાછા કતપર ગામ આવ્યા. ઘણું બધું પામીને આવ્યા. દીકરો ઠેકાણે પડ્યો અને નાનો ભાઈ લખન પાછો મળ્યો. ભાઈ ભાઈ વચ્ચેનું હેત જળવાઈ રહ્યું. કોણે કહ્યું કે ડાંગે માર્યા પાણી જુદાં પડે ?

ભલાઈનો બદલો મળ્યા વિના રહે જ નહીં. ભોળાનો ભગવાન હોય છે.

ગુડબાય

ગામને પાદર જટાઝૂટ વડલો છે. મારગ સાવ સૂમસામ છે. ચકલું ચે ફરકતું નથી, તો માણસ તો આવા કાળઝાળ બપોરને સમયે બહાર ક્યાંથી નીકળવાનો? વડલાની બાજુમાં સેજલ નદી વહે છે, નદીના પાણી પણ શાંત છે. ફક્ત ઝાડના પાન હલે છે અને બે-ચાર ખિસકોલી અહીં તહીં દોડે છે. વડલાને છાંયે આશરે બાવીસ વરસની યુવતી કંકુ બેઠી છે. ખોળામાં કપડાનું બચકું છે. ઘેરદાર ઘાઘરો પહેર્યો છે. માથે ઓઢણી ઓઢી છે. યુવતીનું જોબનીયું લહેરાય છે. એના મુખ પર મલકાટ હતો. હવે ગભરાટ દેખાવા માંડ્યો છે. એની નજર ઘૂંટ ઘૂંટની કેડી ઉપર મંડાણી છે. એની આંખોમાં પ્રતીક્ષાના પારેવા ધૂ ધૂ ઘુટર ઘુ કરે છે. એ કોઈની રાહ જોઈ રહી છે.

કોઈનો પગરવ સંભળાય, એના કાન સરવા બને છે. જાણે એના મનનો માણીગર આવી રહ્યો છે. ઘડીમાં આશા બંધાય છે. પેલો જણ નજીક આવે એના મનમાં નિરાશા વ્યાપી જાય છે. એ ઉદાસ બની જાય છે. એના ચહેરા ઉપર અકળામણ તરવરે છે, એની આંખો જાણે વરસાદી વાદળીની જેમ વરસું વરસું થઈ રહી છે. દગાબાજ તો નહીં નીવડે ને એનો કાનુડો. કાનુડાએ અહીં જ તો રાહ જોવાનો સંદેશો મોકલ્યો હતો. ઘરમાં કોઈ ન હતું. મા-બાપા ખેતરે ગયા છે. પોતે ઘરનું કમાડ ઠાલું વાસીને હાથમાં કપડાંનું બચકું લઈ હાલી નીકળી છે, જાણે અભિસારિકા.

થોડીવારે એક જણ પાસે આવીને ઉભો રીયો. તમારું નામ? કોની રાહ જુઓ છો? કંકુની આંખમાંથી પાણી છલી પડ્યા, હા રાહ જોઉં છું કાનાની. અમે બેઉ ભાગી જઈને બાજુના શહેરમાં જઈ પરણી જવાના છીએ. પણ કાનો કેમ દેખાતો નથી? હું એની રાહ જોઈને બેઠી છું. એ નહીં આવે તો ગામમાં મોઢું શી રીતે દેખાડીશ? આવનાર યુવાન

હતો અર્જુન. એણે કહ્યું કે નદીને સામે કાંઠે એક યુવાન ને યુવતી બેઠાં છે. બંને મસ્તીમાં ચકચૂર છે. ક્યાંક એ જ તો તારો કાનો નહીં હોય ને !

અર્જુને એ યુવકનું વર્ણન કર્યું. નક્કી એ કાનો જ હશે. કાના ઉપરનો વિશ્વાસ તૂટી ગયો. કંકુના અરમાનોનું ગળું ઘોંટાઈ ગયું. એ ડૂસકાં ભરીને રડવા લાગી. સવારે તો બધું નક્કી કરીને ગયો હતો કાનો. એટલી વારમાં ફટકી ગયો, ફટ રે ભૂંડા, ફટકિયા મોતી! એનો ભરોસો ભાંગી ગયો. મારા શમણાનું શું થશે? કાનો મારા દિલમાં વસી ગયો છે અને હું કાનાના દિલમાં વસી ગઈ છું. પછી આવું કેમ થાય? કાના વિના હું જીવી જ ન શકું. આ નદીમાં ધૂબાકો મારી જીવ કાઢી નાંખીશ.

અર્જુન કહે, એવું બોલો તો તમને મારા સમ. હું પણ તમારી જેમ જ સંજોગોનો શિકાર બન્યો છું. મારી પ્રેમિકાએ મને અહીં મળવા બોલાવેલો. મેં એને તમારા કાના જેવા યુવક સાથે જોઈ લીધી. મારી વાળી બેવફા નીવડી છે. હવે મારે પણ જીવીને શું કામ છે? મારી દશા પણ તમારા જેવી જ છે. મારાવાળીએ મારો વિશ્વાસભંગ કર્યો છે. તારાવાળાએ તારો ભરોસો તોડ્યો છે. આપણા બંને માટે ડૂબી મરવા જેવું થયું છે. આ તો સંસાર છે. આવું તો ઘણુંયે થઈ શકે. તમારે મૂકવો હોય તો મારી ઉપર વિશ્વાસ મૂકી જુઓ. હું તમને ક્યારેય દગો નહીં દઉં. મોતને વહાલું કરી જિંદગી શા માટે ટૂંકાવી દેવી? આપણા મા-બાપે ઉછેરીને મોટા કર્યા એનો આવો બદલો ન અપાય. આપણે બંનેએ પાયાની ભૂલ કરી છે. માવતરના વિશ્વાસનો ભંગ કર્યો. તમારાવાળો બીજા સાથે બેઠો બેઠો ગુફ્તેગુ કરે છે. કદાચ એ મારાવાળી જ હોય. એ વાને શામળી છે, નામે ધની છે. પૈસાવાળી હતી. પૈસાના લોભે મેં એની સાથે પરણવાનું નક્કી કર્યું હતું. એ મારી ભૂલ હતી. કદાચ એને તમારો પૈસાવાળો કાનો ગમી ગયો હશે.

કંકુને હવે અર્જુનની વાત માન્યા વિના છૂટકો ન હતો. એનો કાનો અર્જુનની ધની સાથે ગોઠવાઈ જવા માંગતો હતો. ઘર છોડ્યું, ગામ છોડ્યું, હવે ક્યાં જવાય? ગામમાં હવે કોઈ એનો હાથ નહીં ઝાલે.

નાના એવા ગામમાં વાત ચેરાઈ જતા વાર લાગે નહીં, બંનેએ નક્કી કર્યું - મરવું શા માટે? આમે ય જીવતર રોળાઈ જવા બેઠું છે તો એકબીજાનો ભરોસો શા માટે ન કરી લેવો? કંકુને લાગ્યું કે કાના કરતાં યે કાઠો દેખાય છે અર્જુન. અર્જુનને લાગ્યું કે ધની કરતાં યે સુંદર છે કંકુ. બંનેએ એકબીજાને હાથ આપ્યો. બંનેના નેણ મળ્યા. એકબીજાને મનોમન કહેણ મોકલ્યા. હૈયું બોલી ઊઠ્યું, હા.

એ વખતે ત્યાં કાનો આવી પહોંચ્યો. જે ધનીના ધનના ઢગલાં પર બેસવું હતું તે તો કોઈ બીજાને હૈયું દઈ બેઠી છે. કાનો હવે ઘરનો કે ઘાટનો ક્યાંયનો રહ્યો નહીં. ધનીએ એને પટાવ્યો હતો. ફોસલાવ્યો હતો. વચન દઈ ફરી ગઈ હતી. ધની એને શમણાના દેશમાં લઈ જવાની હતી. સુખના ઝુલે ઝુલાવવાની હતી. ધની પરણેલી નીકળી. એ તો ટાઇમપાસ કરવા કોઈ છોકરાને ફસાવવા માંગતી હતી અને કાનો ફસાઈ ગયો.

કાનો ફરી પાછો હવે કંકુનો થવા માંગતો હતો. કંકુએ અંગુઠો બતાવી દીધો. જા પૈસાના પૂજારી - હવે રખડ બધેથી. હું અને અર્જુન પરણી જ ગયા છીએ, એવું સમજી લે. અમે અમારા મા-બાપની સંમતિ લઈશું. એમને સમજાવી દઈશું. આવજે - કાના - ગુડબાય. કંકુ અને અર્જુનના મનમેળ મળી ગયા. એકબીજાને ભવભવનો સંગાથ આપવાના વચન અપાયા - ગામ આખાની સાક્ષીએ બંને પરણી ગયા અને પોતાનો આગવો સંસાર માંડી બેઠાં.

વૃધ્ધાશ્રમ

કોન્વેન્ટી કલ્ચર, પાશ્ચાત્ય વિચારોનું આંધળું અનુકરણ એને કારણે સંયુક્ત કુટુંબો તૂટતાં જાય છે. સૌને સ્વતંત્રતા જોઈએ છે, સ્પેસ જોઈએ છે. સાસુ, સાસરિયા બધે ખરાબ નથી હોતા. ભણેલી સાસુ વહુની કારકિર્દીની આડે આવતી નથી. ઉલ્ટાની દીકરા-વહુની સુખાકારી, આબાદી ખાતર એમના સંતાનોને ઉછેરે છે, સાચવે છે, આપાને ભરોસે મૂકવા દેતી નથી. પોતાની પ્રવૃત્તિઓ ઉપર કાપ મૂકી દે છે. કારણ વહુ કમાવા જાય છે. છતાંયે બસ બધાને સ્પેસ જોઈએ છે, સ્વતંત્ર રહેવું છે. ઘરમાં વડીલો-વૃધ્ધો જોઈતાં જ નથી. ઉંમર થઈ, જે હાથથી દીકરાને ઉછેર્યો એ હવે ઉંમર થતાં ધ્રૂજે, ખાવા જતાં થોડું વેરાય, ખાંસી આવે. કીડનીના ડાયાબીટીસ જેવા રોગોને કારણે સંડાસ-પીશાબની તકલીફ થાય, રાત્રે ઉંઘ ન આવે, એકલતા કોરી ખાય, ટી.વી. સામે બેસી રહે, આ બધું નવી પેઢીને પસંદ નથી. પરિણામે વૃધ્ધાશ્રમોની સંખ્યા વધતી જાય છે. એમણે પૈસા કમાઈ કમાઈ, કરકસર કરી કરી, પૈસા બચાવ્યા છે, ઘડપણનું આયોજન કર્યું છે. દીકરા માટે વારસો મૂકી જવાના છે. એમને ફક્ત થોડો સહારો, થોડી હૂંફ, થોડા સ્નેહની, આળપંપાળની જરૂર છે.

પણ આજની પેઢીની જરૂરિયાતો વધતી જાય છે. પોતાના દીકરા માટે સ્ટડીરૂમ જોઈએ છે, એટલે મા-બાપનો બેડરૂમ ખાલી કરાવી ખૂણો ઘડેલી દેવાય છે. મા-બાપ નથી જોઈતાં. તેઓ મરે ત્યાં સુધી રાહ જોવી નથી. મા-બાપ જીવતા જ એમનો વારસો જોઈએ છે. હક જોઈએ છે, ફરજ બજાવવી નથી. નવા જમાનાની પુત્રવધૂ સાસુ સસરાને આદર માન આપવા તૈયાર નથી. પોતાના માબાપને લાવીને ઘરમાં રાખશે. એટલું સમજતા નથી કે મુજ વીતી તુજ વીતશે, ધીરી બાપુડીયા. એમના બુઢાપામાં દીકરો વહુ એમને જાકારો આપશે ત્યારે કેવું વસમું

લાગશે ? કરણી તેવી ભરણી !

આપણા દેશની સંસ્કૃતિ શ્રવણની સંસ્કૃતિ છે. પરંપરા અને સંસ્કારો જાળવી રાખવાનું શિક્ષણ કોઈ યુનિવર્સિટીમાં લેવા જવું ન પડે. ઘરમાંથી જ શૈશવ કાળથી જ આ શિક્ષણ મળી રહે. આપણા બા-બાપાએ એમના બા-બાપાની કેવી આમન્યા જાળવી છે એ આપણે નજરે જોયું છે. આપણી ન્યાય વ્યવસ્થામાં સુધારા કરવા જરૂરી છે. વૃદ્ધોને સુલભતાથી સંરક્ષણ મળવું જોઈએ. યુવાશક્તિને જરૂરી માર્ગદર્શન આપવાથી દેશનું ભવિષ્ય ગૌરવમય બનશે. આજ્ઞાંકિત સેવાભાવી સંતાનો માબાપની આંતરડી ઠારે, વૃદ્ધોની વ્યથાની વેદનાને વહાલપથી સમજે તો વૃદ્ધોના આશીર્વાદથી સમાજ સમૃદ્ધ બનશે.

ચમકારો

શરદભાઈ અને સરલાબેનની લગ્નજીવનની પચાસમી અને જીવનની ૭૫મી વર્ષગાંઠ ઉજવવાનું નક્કી કર્યું તેમના દીકરા-વહુએ. ફરી મમ્મી-પપ્પાના લગ્ન થાય, બંને એકબીજાને વરમાળા પહેરાવે, હસ્તમેળાપ થાય. દીકરાએ હોટલમાં હનીમૂન સ્યુટ પણ બુક કરાવી દીધો. આજકાલ આવી સરપ્રાઇઝ પાર્ટીઓ યોજવાનો એક રિવાજ પડી ગયો છે. સરલાબેન કહે, લાજો, આ ઉંમરે આવું બધું કંઈ શોભતું હશે ?

છતાંયે છોકરાઓની હોંશ, માબાપની વર્ષગાંઠ ઉજવવાનો ઉત્સાહ. નવી સાડી, મેચીંગ બ્લાઉઝ, ચંપલ, મેચીંગ જવેલરી. સરલાબેનને શરદભાઈએ ભેટ આપવા માટે હીરાનો સેટ કરાવ્યો. સાડીને મેચીંગ જવેલરી હોવી જોઈએ એવો પુત્રવધૂનો આગ્રહ.

મહેમાનોથી હોલ ખીચોખીચ ભરાયેલો હતો. સંગીતની ધુન- ‘તુમ જીઓ હજારો સાલ, સાલ કે દિન હો પચાસ હજાર.’ કેક કાપવામાં આવી. દરેક મહેમાનો કંઈને કંઈ ભેટ લાવ્યા. વહુ કહે આપણે કોઈનું કશું લેવું નથી. સરલાબેન કહે શા માટે નહીં ? આપણે જિંદગીભર બધાને કંઈને કંઈ આપ્યું છે. શોભા અને શણગાર, ને સ્વાદિષ્ટ બુફે જમણવાર. રૂપિયા હઝારની થાળી વટ પાડી દેવો છે સમાજમાં.

કાર્યક્રમ પૂરો થયો. મોડી રાતે પણ બધા જાગતા બેઠાં. કાર્યક્રમના વખાણ કરતાં જાય, કોણ આવ્યું, ભેટમાં શું લાવ્યું, કોણ નથી આવ્યું. અમે તો આને આટલાની ભેટ આપી હતી. તેમણે તો આટલું તુચ્છ આપ્યું. સરખામણી-તુલના-વિવેચનો થયા. સારી વસ્તુ જોઈ મોં મલકાયા, હલકી વસ્તુ જોઈ મચકોડાયા.

સરલાબેનને ખાસ રસ હતો એમની કાશ્મીરા ભાભીએ શું આપ્યું છે. બોક્સ ખોલ્યું. સરસ મજાની રાધાકૃષ્ણની છબી હતી. ખુશ થઈ

જવાય તેવી, પણ આ તો સરલાબેન. ગીફ્ટ ફેરવી ફેરવીને જોઈ. પાછળ ખીંટી હતી જ નહીં. દિવાલ ઉપર લગાડાય કેવી રીતે. ત્યાં બે કાણા મોજુદ હતાં. સરલાબેનના મગજની છટકી. ભાભીને પરવડતું ન હતું તો ગીફ્ટ લાવવી ન હતી, પણ આવી મશ્કરી? પોતાને કોઈએ ગીફ્ટ આપી હશે. સાચવી રાખી હશે. મને પધરાવી દીધી. વહુને કહી દીધું, મૂકી દે માળિયામાં, બીજા કોઈને પધરાવવા કામ લાગશે. જો કે સરલાબેન પોતે આવું ક્યાં નહોતા કરતા? છોકરાઓના જન્મ વખતે એ જમાનામાં સોનું સસ્તું હતું. વીસ પચીસમાં વીંટી આવતી અને સો રૂપિયામાં તો પોંચી. આવી બધી ભેટો એમણે ભેગી કરી રાખેલી. કોઈને ત્યાં પ્રસંગ આવે, પધરાવી દેવાનું. એટલે ભેટ આવી રીતે મળે એની એમને નવાઈ નથી.

અમેરિકામાં એમના એક બીજા ભાઈ-ભાભી રહે છે. બેઝમેંટમાં એક રૂમમાં આવી વસ્તુઓ સંઘરી રાખી હોય. ક્યાંક પાર્ટીમાં જવાનું હોય, બેઝમેંટમાં જઈ ગીફ્ટ લઈ આવે. ગીફ્ટ પેપરમાં રેપ કરી લઈ જવાનું. સાધારણ પ્રસંગોમાં આવું ચાલ્યા કરે. આલ્યાની ટોપી માલ્યાને માથે. પણ એક રિવાજ ત્યાં સારો છે. અપનાવવા જેવો છે. બેબી શાવર (સીમેંટ) અથવા બેચલર પાર્ટીમાં કે લગ્નગીતોના પ્રસંગે મેસી કે એવા કોઈ સ્ટોરમાં નામ રજીસ્ટર કરાવવાનું. પોતાને જોઈતી વસ્તુની યાદી આપી રાખવાની, જેને જે રકમ પરવડે કે જેટલી રકમની ગીફ્ટ આપવી હોય, ત્યાંથી પાર્સલ કરાવી દે. ઘરવખરી વસાવાઈ જાય. વળી કોઈ ચીજ ડબલ થઈ જાય તો બદલાવી આવવાની છૂટ.

એકાદ મહિના પછી સરલાબેનના નણંદના દીકરા રાકેશની સંગીત સંધ્યા હતી. સરલાબેનને યાદ આવ્યું, પેલી રાધા કૃષ્ણની છબી સરસ પેકીંગ કરી ગીફ્ટ આપી દીધી. નણંદ મીનાબેને ગીફ્ટ જોઈ, ગમી, પણ ચોકસાઈનો સ્વભાવ. પાછળ ખીંટી નીકળી ગયેલી છે. સમજાઈ ગયું કે આ સેકન્ડહેન્ડ કે થર્ડ હેન્ડ ગીફ્ટ હશે. એમણે પણ કબાટના ઉપલા ખાને છબી મૂકી દીધી.

બે મહિના પછી એમના અમેરિકાવાળા બીજા ભાઈ-ભાભી આવ્યા.

એમને આ ગીફ્ટ સરલાબેનની નણંદે પધરાવી. ભાભી સમજી ગઈ. નણંદને કહે, મારે અમેરિકા લઈ જઈ શકાય તેમ નથી. વજન વધી ગયું છે, અહીં જ રાખી મૂકો. વળી પાછી ત્યાંની ત્યાં જ રહી ગઈ એ છબી.

પછી તો રાકેશને સાસરે કોઈ પ્રસંગ હશે. સરલાબેનની નણંદે એ છબી યાદ કરી સરસ પેકીંગ કરી ગીફ્ટ આપી દીધી. ફરી પાછું એ જ રીહર્સલ. પૃથ્વી ગોળ છે. ફરી ફરી ત્યાં જ આવો. રાધાકૃષ્ણનો આ ચક્રાવો પૂરો થાય જ નહીં. રાકેશના સાસુએ દીકરીને કહી દીધું, આવી તો ઘણી બધી ગીફ્ટ આવે. ઘરમાં ગોઠવવા જઈએ તો આખું ઘર ભરાઈ જાય. આપણા મુંબઈના ફ્લેટ નાના. એમાં હવે તો માળિયાની ફેશન ગઈ. અમેરિકાની જેમ અહીં બેઝમેંટ થોડા છે? ઘરના એક ખૂણે સાચવી રાખો. જરૂર પડશે કોઈને આપી દઈશું.

રાકેશના સાસુએ એની બહેનપણીને ત્યાં આ તસવીર ભેટ આપી. એમણે વળી બીજાને, બીજાએ ત્રીજાને - અલકચલાણું, પેલે ઘેર ભાણું. આ છબી કેવી નસીબદાર કે કેટકેટલાં ઘરે ફરવા મળ્યું. કોઈ કીટી પાર્ટીમાં તો કોઈએ બર્થ-ડે પાર્ટીમાં ગીફ્ટ તરીકે પધરાવવા માંડી તો કોઈના હાઉસવોર્મિંગમાં આમ ફરતી ફરતી રાધાકૃષ્ણની છબી સરલાબેનના પડોશમાં આવી. સરલાબેનને એમની સાથે જરાયે ન ફાવે. પણ પડોશીભાવે બર્થ-ડે પાર્ટીમાં સરલાબેનને પરાણે હાજરી આપવી પડે. પડોશી ધરમ મને કે કમને નિભાવવો તો પડે.

સરલાબેન બીજે દિવસે પડોશી કમળાબેનને ત્યાં વ્યવહાર ખાતર પાર્ટી સરસ રીતે ઉજવાઈ એવું કહેવા ગયા, ત્યારે એમણે આશ્ચર્યથી જોયું. કમળાબેન ટેબલ ઉપર રાધાકૃષ્ણની છબી પધરાવી હતી. ધૂપ દીપ કર્યા હતા અને થોડા ફૂલ પણ ચડાવેલા હતાં. કમળાબેન કહે, ફલાવર વાઝ, ઘડિયાળો ને આવું બધું ભેટ આવે એના કરતાં ભગવાનની છબી શી ખોટી? સરલાબેનને થયું, મારે ઘેર ભેટ આવેલી છબીનો આ ચક્રાવો પોતાના પાડોશીના ઘરમાં પૂરો થયો.

કૂવાના કોસની જેમ પાણી ભરાય, ઠલવાય, ભરાય, ઠલવાય. છે માનવી જીવનની ઘટમાળ એવી, આ તો ઘાણીના બળદનો ચક્રાવો

છે. આંખે ડાબલા બાંધ્યા છે. બળદીયા આખી રાત ગોળ ગોળ ફર્યા કરે. એના બિચારાના ચકરાવાનો ક્યાંય અંત દેખાતો નથી. જીવનમાં પણ આવું જ કંઈક છે. જન્મ-મરણનો ચકરાવો ક્યારેય પૂરો થવાનો નથી શું? પુનરપિ જનમં, પનરપિ મરણં, જનની જઠરે શયનમ્. કહે છે, ચોર્યાસી ભવના ફેરા ફરે છે જીવ. ક્યારે છુટકારો થશે, કોને ખબર છે? કારણ આ ચકરાવો - ચક્કર ગોળ ગોળ ફર્યા કરે, એને કોઈ છેડો નથી, આરો નથી, ઓવારો નથી.

ભેટ આપો, ભેટ સ્વીકારો. ભેટ આપવાની હોય છે, પ્રેમના પ્રતીક રૂપે. પણ આપણે એને વ્યવહારનું રૂપાળું નામ આપી દીધું છે. ભેટનું મૂલ્ય અમૂલ્ય હોય. ભેટ આપનાર વ્યક્તિની ભાવનાની કદર કરવાની હોય. એને રૂપિયા પૈસાથી ન તોલાય.

સત્સંગ

પાણીનું એક ટીપું

જો એ તાવડી પર પડ્યું, તતડ્યું,

તો એનું અસ્તિત્વ મટી જવાનું.

જો એ કમળના પાન પર પડ્યું,

મોતી જેવું ચમકી ઊઠશે.

અને જો એ છીપમાં પડ્યું, સ્વાતિ નક્ષત્રે,

તો પછી તો એ સાચું મોતી બની જશે.

પાણીનું ટીપું એનું એ જ.

તફાવત માત્ર કોનો સહવાસ મળ્યો તેનો.

સત્સંગનો મહિમા મોટો છે. એક ઘડી, આઘી ઘડી, આઘીમ્ સે પુનિ આઘી- તુલસી સત્સંગ કીજીયે. સત્સંગ થકી જીવનની દશે દિશાઓ ખૂલી જાય. મોટા મોટા ગ્રંથોમાંથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત ન થાય એટલું ઘણીવાર આવી એકાદ બે પંક્તિઓથી થઈ જાય. વીજળીના ઝબકારે મોતીડાં પરોવી લ્યો ને પાનબાઈ. ઝબકારો પળભાર માટે હોય. મોતી પરોવવા હોય તો એમાં વીંધ પાડવું પડે. એમ વીંધ કદમાં તદ્દન નાનું હોય. તેથી કાણું જેટલું નાનું, તેટલો દોરો આરપાર પહોંચી જાય. આવા ભજનોનું ગાન-પઠન, ચિંતન, મનન-પુનરાવર્તન માનવ જીવનને ધન્ય બનાવી દે.

આપણું અસ્તિત્વ કેવડું? આ વિશાળ જગતસાગરમાં એક માત્ર બિંદુ સરિખું. જળ વહેતું જ રહે. એમ માનવ જીવનની ગતિ-સદ્ગતિમાં પરિણમે- પરમ તત્ત્વ સાથે જોડાણ થાય તો બેડો પાર નહીં તો જન્મ-જન્માંતર ભટકતાં રહો.

જળનો ધર્મ વહેવાનો, ગતિશીલ રહેવાનો. ગતિ સાથે મતિનો સંબંધ અને સુમતિ હોય તો જ સુગતિ પ્રાપ્ત થાય. એક બિંદુ જળનું, જો વાદળા વચ્ચેથી સૂર્યકિરણ વચ્ચેથી પસાર થાય, મેઘબિંદુ રચી શકે.

સૌંદર્ય નિર્માણ કરી શકે.

પૂર્વજન્મના પુણ્યે કરી સત્વશીલ સંસ્કારી મા-બાપને ત્યાં જન્મ મળે તો એનું જીવન ફૂલ બની ફોરી ઉઠે. અસંસ્કારી, મૂલ્યહીન પરિવારમાં જન્મ પામીએ તો ઉગરવાનો કોઈ ઉપાય નહીં જડે.

પાણીના ટીપાંની ઉત્તમ ગતિ કઈ? જો સાગરછીપમાં પડે અને એમાંયે સ્વાતિ નક્ષત્રે તો એ મહા મૂલ્યવાન મોતી ચિંતામણી બની જાય. જેના અણમોલ અલંકારો દેહને શોભાવે.

આપણી ભીતર રહેલાં આત્માના પ્રકાશનો આવિર્ભાવ ઝીલનારા મન-બુધ્ધિ-હૃદય દિવ્ય બની જાય. કહે છે જેવી સોબત તેવી અસર, જેવો સંગ તેવો રંગ. પાણી નિર્મળ છે. એને જેવા આકારના ગ્લાસમાં ભરો એવો આકાર એ ધારણ કરી લેશે. જેવા રંગના ગ્લાસમાં ભરો એવા રંગનું બની જશે. સંત સદા હિતકારી. સંતોનું વ્યક્તિત્વ લોહચુંબક જેવું હોય જે પાપીને પારસ સ્પર્શ થકી પુણ્યશાળી બનાવી દે.

ગુણથી ભરેલાં ગુણીજન દેખી હૈયું મારું નૃત્ય કરે. સારા માણસનો સંગ કરવો. દુર્જનથી દૂર રહેવું. કપટીથી હરિ દૂર વસે, મારા સંતન કેરી પાસ. ગોવિંદો પ્રાણ અમારો રે, મને જગ લાગ્યો ખારો રે. દોષરહિત બનવું હોય તો ગાંધીજીના ત્રણ વાંદરાની જેમ, બૂરું જોવું નહીં, સાંભળવું નહીં, બોલવું નહીં. સાધના સદ્ગુણોની કરવાની હોય. કહે છે, ઘરની વાણી પોપટ પઢે. બ્રાહ્મણના ઘરનો પોપટ રામનામ બોલે. કસાઈના ઘરનો પોપટ મરા મરા બોલે.

દુનિયામાં સારા અને નઠારા બંને તત્ત્વો હોય છે, એમાંથી આપણે સારાની શોધ કરવાની છે. સાર સારકો ગ્રહી રહો, થોથા દેઈ ઉડાઈ. સત્સંગ મોટું નામ છે, કામ છે. બીજાની, સારા માણસની સોબતથી ભલું થાય. પણ સૌથી નિર્મળ કોણ? આપણો આત્મા એ શુદ્ધ, બુદ્ધ છે. આત્માનો સત્સંગ સૌથી મોટામાં મોટો સત્સંગ, કારણ આત્માનું અધિષ્ઠાન જ સત્ય સ્વરૂપ છે.

આત્મજ્ઞાન, આત્માનુભવ - એ જીવનવિકાસનું સૌથી અગત્યનું

સોપાન છે. પરમના એક અંશ સમા આપણે. જેમ દરેક જળની અંતિમ ગતિ સાગરમાં સમાવાની. માટી માટીમાં ભળી જાય. પંચતત્ત્વનો આ દેહ પંચતત્ત્વમાં ભળી જવાનો. આપણું ચિદાકાશ છેલ્લે તો મહાકાશ સાથે એકાકાર થઈ જવું જોઈએ. અગ્નિ મહાનલમાં ભળી જાય. સર્વ કોઈ પ્રકાશનો પ્રકાશ સૂર્યમાં સમાઈ જાય.

તુલસીદાસને પત્નીએ કહ્યું ‘મારામાં આસક્તિ છે, એટલી ભગવાન રામમાં રાખો, બેડો પાર થઈ જશે.’ નરસિંહને ભાભીએ મેણું માર્યું - આત્મતત્ત્વ જાગી ઊઠ્યું. વાલિયા ભીલને નારદનો સત્સંગ થયો, પૂછ્યું આ બધા પાપ કોના માટે કરે છે? પરિવાર માટે જ તો વળી. વેધક સવાલ! એ બધા તારા પાપ કર્મના ભાગીદાર બનવા તૈયાર છે ખરા? જવાબ ના માં મળ્યો. સત્સંગ થકી વાલિયો લૂંટારો સંત વાલ્મિકી બની ગયો. જેસલતોરલની કથા- જેસલ કરી લે વિચાર, માથે જમ કેરો ભાર અને તોરલના સત્સંગથી જેસલ ભવસાગર તરી ગયો. જલબિંદુની જેમ આપણું જીવનલક્ષ્ય, ચૈતન્ય સ્વરૂપ અક્ષાટ જલસાગરમાં સમાઈ જવાનું જ હોઈ શકે.

માનવસેવા

અમારા મિત્ર સુરેન્દ્રનો જુવાનજોધ દીકરો હેમંત. ભરયુવાનીમાં પચીસમા વર્ષે કેન્સરનું નિદાન થયું. હેમંત સી.એ.નું ભણેલો. પિતાની ફર્મમાં જોડાઈ ગયો હતો. સુરેન્દ્રની પ્રેક્ટીસ ધમધોકાર ચાલતી હતી. હવે દીકરો મદદમાં આવી ગયો. સુરેન્દ્ર ક્યારેય અમારી સાથે ટ્રીપ પર કે પિકનિક પર આવે નહીં, હવે દીકરો હેમંત ઓફિસ સંભાળી લે છે, તેથી આ વખતે વેકેશનમાં સુરેન્દ્ર અમારી સાથે યુરોપની ટૂર પર આવ્યો. બધાએ ખૂબ આનંદ માણ્યો. મુંબઈ આવ્યા ત્યારે હેમંતને તાવ આવતો હતો. એ ફીક્કો પડી ગયો. હોસ્પિટલમાં એડમીટ કરવો પડ્યો. બ્લડ કેન્સરનું નિદાન થયું. સુરેન્દ્ર પડી ભાંગ્યો. એકનો એક આશાસ્પદ દીકરો, કંધોતર દીકરો - સુરેન્દ્રને એમ કે હવે દીકરો તૈયાર થઈ ગયો છે, ધંધો સંભાળી લેશે, હરીશું, ફરીશું, ધીરે ધીરે રીટાયર થઈ જઈશું. એના બદલે કાળે દગો દીધો અને સુરેન્દ્રનું નસીબ ફૂટી ગયું. આ બધી મિલકત કોના માટે. પૈસો હાથમાં રહી ગયો અને દીકરો હાથતાળી આપી ગયો. સુરેન્દ્રને ધંધામાંથી, જીવનમાંથી રસ ઊડી ગયો. એણે નક્કી કર્યું, પોતાના પૈસાનું ટ્રસ્ટ કરી નાખ્યું, અને કેન્સરના દર્દીઓને ટ્રીટમેન્ટ માટે, ઓપરેશન માટે મદદ કરવાનું શરૂ કર્યું. પોતે દીકરાને બચાવી ન શક્યો, પણ કોઈ ગરીબનું સંતાન બચી જાય તો એની દુઆ લાગે.

એવું કંઈક બન્યું કૃષ્ણકાંતના જીવનમાં, એની પત્ની વિજયાને સુવાવડ પછી ટી.બી. લાગુ પડ્યો. છ મહિનાની દીકરીને મૂકી વિજયા સ્વર્ગ સીધાવી ગઈ. દીકરી વસુધાને કૃષ્ણકાંતે ઉછેરીને મોટી કરી. એણે ડૉક્ટર બનાવવાનું સ્વપ્ન સેવ્યું. દીકરી એમ.ડી. બની. ટી.બી. સ્પેશિયાલીસ્ટ બની. પોતાની પત્નીના નામ પર હોસ્પિટલ શરૂ કરી. ટી.બી. પેશન્ટને ફ્રી ટ્રીટમેન્ટ મળી રહે એવી વ્યવસ્થા કરી. વસુધાને

ટી.બી. પેશન્ટોમાં માની મૂરત દેખાય. એણે નક્કી કર્યું કે લગ્ન કરવા જ નથી. ટી. બી.ના દર્દીઓની સેવા કરીશ.

મારો ભત્રીજો રાજીવ. રાજીવના લગ્નની તૈયારી થઈ રહી હતી. એક મહિના પહેલાં રાશી સાથે એની ધામધૂમથી સગાઈ થઈ હતી. એક મહિના પછી લગ્ન લેવાના હતા. રાજીવ એની ફિયાન્સી રાશી સાથે ગાડી લઈને ડ્રાઈવ પર નીકળ્યો. પાછળથી કોઈ ટ્રેક્ટર અથડાયું. ગાડીના ભૂક્કા બોલી ગયા. રાજીવ ગંભીર રીતે ઘવાયો હતો. એને હોસ્પિટલમાં લઈ ગયા. બહુ લોહી વહી ગયું હતું. એક તરફ ઓર્થોપેડીક ઓપરેશન તાત્કાલિક કરવું પડે તેમ હતું. બીજી તરફ એને બ્લડ ચડાવવું પડે તેમ હતું. એનું બ્લડગ્રુપ બી નેગેટીવ હતું, રેર હતું. બ્લડબેન્કમાં તપાસ કરી, તાત્કાલિક ક્યાંયથી બ્લડ બોટલની વ્યવસ્થા થઈ શકી નહીં. અમે ઘરના સાત આઠ જણા ઊભે પગે હતા. કોઈનાયે બ્લડનું મેચીંગ થઈ શક્યું નહીં. રાજીવનો જીવન દીપ બુઝાઈ રહ્યો હતો. બધા ડોક્ટરને વીનવતા રહ્યાં. અમારા રાજીવને બચાવી લ્યો. બીજી કોઈ દવા હોત તો ગમે તેમ કરી ખરીદી લેત. પણ રાજીવના બ્લડનું મેચીંગનું બ્લડ મળી શક્યું નહીં. બધાનો જીવ પડીકે બંધાયો હતો. અમે બધા લાચારીથી જોઈ રહ્યાં. રાજીવને બચાવી શક્યા નહીં. રાશી ભાભીના કલ્પાંતનો પાર ન હતો. બધું કરી છૂટવાની તૈયારી હતી, પણ કશું કરી શક્યા નહીં, એનું વેન્ટિલેટર બંધ પડી ગયું. અમે બધા આકળ-વિકળ થઈ ગયા. ડોક્ટરે ચેકઅપ કરી, બહાર આવી કહી દીધું. સોરી, વી કાન્ટ સેવ હીમ. હી ઇઝ નો મોર.

મુંબઈ જેવા શહેરમાં જ્યાં આટઆટલી હોસ્પિટલો, બ્લડબેન્કની સુવિધા છે - છતાં પેશન્ટને એના બ્લડગ્રુપનું લોહી તાત્કાલિક મળી શક્યું નહીં. પેશન્ટનો જીવ બચાવવા ડોક્ટરે ભગીરથ પ્રયત્નો કર્યા, પણ એનું આયુષ્ય ખૂટ્યું હશે. કોઈ ગામડામાં આવો બનાવ બને તો મન મનાવી લેવું પડે કે જરૂરી સગવડને અભાવને કારણે પેશન્ટ મરી જાય. પણ શહેરમાં યે આવું બની શકે, એવી કલ્પના પણ ન હતી. મેડિકલ પ્રોફેશનનું એથીક્સ જળવાયું નહીં. માનવસેવા એ ધર્મ

કહેવાય. પણ ડોક્ટરની બેદરકારી, એડવાન્સમાં લોહીની વ્યવસ્થા કરી શક્યા નહીં કે પછી રાજીવની જીવાદોરી ટૂંકી. કોને દોષ દેવો ? હોસ્પિટલમાં પૈસાના અભાવે, જરૂરી લાઇફ સેવીંગ દવાના અભાવે કે ડોક્ટરની બેદરકારીને કારણે આવા અનેક મરણ થતાં હશે.

આપણો વાસ્તવિકતાનો સ્વીકાર કરવો જ રહ્યો. રાશી ભાભીનું જીવન સ્વપ્ન રોળાઇ ગયું. એને બહુ સમજાવવામાં આવી, પણ એણે બીજા કોઇ સાથે લગ્ન કરવાની યોજ્જી ના પાડી. રાજીવે પ્રાણ છોડ્યા, એ જ હોસ્પિટલમાં બ્લડ બેન્ક શરૂ કરી. રાજીવનું સાચું તર્પણ કરવાનો નિર્ણય કર્યો.

મોતને કોઇને કોઇ નિમિત્ત જોઇતું હોય છે. આપણું ચાલે તો આપણી પ્રિય વ્યક્તિને મરવા થોડી દઇએ ? પણ માનવીએ લાચારીથી ઇશ્વરેચ્છા બળવાન, કહી મન મનાવી લેવું પડે. કોઇ કેન્સર, કોઇ ટી.બી.ની ટ્રીટમેન્ટ કે કોઇ બ્લડબેન્કની સેવા કરવાનું નક્કી કરે. આખર તો માનવસેવા એ જ અંતિમ લક્ષ્ય હોઇ શકે.

આનંદ

એનું નામ આનંદ. ઓળી ઝોળી, પીપળ પાન, હસમુખ ફોઇએ પાડ્યું ‘આનંદ’ નામ. નામ પ્રમાણે બાળપણ આનંદમાં વિત્યું. એ માંડમાંડ મેટ્રીક સુધી ભણી શક્યો. આગળ ભણવા જેટલું ગજું ન હતું. નોકરી માટે આંટા મારે. બધેથી જાકારો જ સાંપડે. આનંદ વિચારે કે મારી ગ્રહદશા વાંકી હોવી જોઇએ, નહીં તો બધા પાસા કેમ અવળા પડે ? નસીબ આડેનું પાંદડું ખસી જાય એ માટે તો એ ગામ છોડી શહેરમાં આવ્યો. માર્કેટની ફૂટપાથો પર આંટા મારે. એ થાક્યો, હાર્યો, એને થયું, ગામ પાછો જતો રહ્યું. નિરાશા રગરગમાં વ્યાપી ગઇ.

એવામાં એક બાળપણનો મિત્ર મળી ગયો. ચોપાટીની પાળ પર બંને બેઠાં. મિત્રને પૂછ્યું, તું શું કરે છે - એ બિચારો કહે, માંખી મારું છું. નવરા બેઠા કવિતાઓ કરું છું. બેસ, એક બે સંભળાવું. આજ કાલ કવિતડાઓ સાંભળવાની કોને ફુરસદ છે.

યાર,

રસ્તો ક્યાં ક્યાં નથી હોતો ?

ફક્ત આપણને ખબર નથી કે

એ આપણને ક્યાં લઇ જશે ?

વૃક્ષ અડીખમ ઊભુંરહે છે વર્ષો સુધી

કારણ એ ઋતુએ ઋતુનો મિજાજ

જાળવી જાણે છે.

સાચું કહ્યું મિત્રો, મગજમાં એક તિખારો થયો. આટલામાં નાસીપાસ શા માટે થવાનું. જીવનમાં સફળ થવું હોય તો હજારો રસ્તા મળી આવે. મહેનત કરવી પડે. ધીરજ ધારવી પડે. નિષ્ફળતાના ડરથી પ્રયાસ કરવાનું છોડી તો ન જ દેવાય. હવે એક જ ધ્યેય. નિરાશા દૂર કરવાની. આગળ વધવાનું. સફળ થવું છે, સુખી થવું છે તો કેવી

રીતે સુખી થવાય, એની કળા હસ્તગત કરવી પડે. ભાગ્ય ઉપર ભરોસો રાખવો અને પુરુષાર્થ આદરવો, સફળતા હાંસિલ કરીને જ રહેવું છે. આનંદે દૃઢ મનોબળ કેળવી લીધું. દૃઢ મનોબળવાળા માણસને હિમાલય પણ નડી શકે નહીં. એ ફરતો રહ્યો, રખડતો રહ્યો. જે કામ મળે એ કરતો રહ્યો. ફૂટપાથનો રખડપાટ છૂટી ગયો અને એ એક દુકાનનો માલિક બની ગયો. સરસ મજાનો ફ્લેટ વસાવ્યો, સુખી સુખી થઈ ગયો. આજે હિંચકે બેઠો બેઠો આનંદ ઝૂલે છે. વિચારે ચડે છે કે સૌને સુખી થવાની કામના છે, પણ સુખ પ્રાપ્ત કરવાની કે ભોગવવાની કોઠાસૂઝ નથી. હું સફળ કેમ નહોતો થતો ? કારણ નકારાત્મકતાની ભાવના સેવી રહ્યો હતો. બિમાર માણસને મરણના જ વિચાર આવે. પરિણામે એની તંદુરસ્તી વધારે બગડે, ભલે આજે પગે પ્લાસ્ટર આવ્યું છે. હું સાજી થઈશ અને નૃત્યનાટિકામાં ભાગ લઈશ. આવા હકારાત્મક વિચાર આવે તો જલદી સાજા થઈ જવાય. સ્વપ્નાઓ સેવવાનો અધિકાર સૌ કોઈને છે. ફૂટપાથ પર ફેરી કરનારા ધીરુભાઈ અંબાણીએ દુનિયાને મુઠ્ઠીમાં ભરી લીધી. ચાની લારીવાળા નરેન્દ્રભાઈ મોદી ભારતના વડા પ્રધાન બની શક્યા.

મેડીકલમાં ભણનારો વિદ્યાર્થી હાથમાં હથિયાર પકડે તો જ સર્જન બની શકે. વકીલાતનું ભણનારો હિંમત કેળવે અને કોર્ટને ગજવે. દરેક વેપારીને બિઝનેસ જમાવવો હોય છે. સાહસ કરવું પડે. આપણા વડીલો આફ્રિકા, દેશ-પરદેશ વેપાર, ધંધો, નોકરી કરવા ગયા. મનમાં દૃઢ વિશ્વાસ. મનમાં હૈ વિશ્વાસ, કામચાબ હોંગે એક દિન. ગરીબ છોકરો મર્સીડીસ ગાડી ફેરવતો થઈ જાય, જો આત્મબળ હોય તો. નકારાત્મક વિચારો માણસના મનને ઘેરી વળે, જે વિઘાતક નીવડે. પછી દુકાળ જ પડે ને ! સકારાત્મક વિચારધારાથી શુભ પરિણામો આવવા લાગે. કમળો હોય તેને પીળું જ દેખાય. સર્વત્ર આપણા શુભ-અશુભ વિચારોનો પડઘો પડે છે.

ગાંધીજી જેવા સામાન્ય વાણિયાએ પોતાની શક્તિ પીછાણી, સામર્થ્ય કેળવ્યું. પોતાની ક્ષમતા વધારતા ગયા અને રાષ્ટ્રપિતા બની

ગયા. પોતાની જાતને ઓળખવી એ સૌથી મોટી સિધ્ધિ છે. સૌને સુખ જોઈએ છે, આનંદ મેળવવો છે. સોગિયું ડાયું લઈ ફરનારાને આનંદ ક્યાંય પ્રાપ્ત થવાનો નથી. માણસને પોતાને કશુંક જોઈએ છે, પણ શું જોઈએ છે, ક્યાં મળશે, કેવી રીતે મળશે, એની દિશાસૂઝ નથી. કસ્તુરી મૃગની ટૂંટીમાં જ કસ્તુરી છે. એ વન વન ભટકે છે, સુગંધની શોધમાં એમ આપણે આનંદની શોધમાં ભટકીએ છીએ. રૂપાળી પત્ની મળે તો જ આનંદ, ધંધામાં બરકત આવે તો જ આનંદ, પર્યટન, પીકનીકો, ક્લબ, દારૂ વગેરે દ્વારા આનંદ મેળવવા વ્યર્થ ફાંફાં મારીએ છીએ.

સાચો આનંદ આપણી અંદર જ છૂપાયેલો છે. આપણા ઘરમાં છે, આપણાં મનમાં છે. મનમાં સુખ નહીં હોય તો જગતની કોઈ ચીજ આનંદ આપી શકશે નહીં. પંચાત કર્યા કરવી છે, ચિંતા કર્યા કરવી છે કે આનંદમાં રહેવું છે. કોઈ દિન શીરાપૂરી તો કોઈ દિન ફાંકા. કરના ફકિરી ફિર ક્યા દિલગીરી, સદા મગનમેં રહના જી. ગમે તેટલું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરો આનંદ કે મુક્તિ નહીં મળે. કેવટ જેવા, શબરી જેવા અજ્ઞાની જીવ પણ પ્રબળ જીજીવિષાને લીધે પ્રભુને પામી ગયા. પરમ આનંદની અવધિ માણી શક્યા.

મન મુક્ત હશે તો જ માણસ મુક્તિનો આનંદ માણી શકે. પોતાના અસ્તિત્વની પહેચાન થાય તો ચેતનાનું સ્તર વિસ્તરી શકે. ઇશ્વરની પ્રત્યેક રચના એનું સર્વશ્રેષ્ઠ સર્જન છે. પહાડ, નદી, સૂર્ય, પશુ, પંખી સર્વ કાંઈ સુંદર છે. આપણે આનંદયાત્રાના પથિક છીએ. ગાતા રહીએ. ગાતા રહે મેરા દિલ. જ્યાં મળે ત્યાંથી આનંદનો ખજાનો લૂંટતા રહીએ. ઇશ્વરીય ખજાનો અખૂટ છે. આપણને લહાવો લેતા આવડવો જોઈએ. ઇશ્વર પોતે સત્ ચિત્ આનંદ સ્વરૂપ છે.

